

บทที่ 2

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กจากรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ผู้วิจัยได้ค้นคว้าศึกษาวรรณคดีและงานวิจัย เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็ก
 - 1.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็ก
 - 1.2 ความต้องการของเด็ก
 - 1.3 ลักษณะพัฒนาการและความต้องการของเด็กวัยต่าง ๆ
 - 1.4 การเรียนรู้ของเด็ก
 - 1.5 หลักและวิธีส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก
2. แนวคิดเกี่ยวกับรายการโทรทัศน์
 - 2.1 ประเภทของรายการโทรทัศน์
 - 2.2 รูปแบบของรายการโทรทัศน์
 - 2.3 สภาพปัจจุบันของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก
 - 2.4 การสื่อสารกับการพัฒนาของเด็ก
 - 2.5 โทรทัศน์กับเด็ก
 - 2.6 อิทธิพลของโทรทัศน์ต่อเด็ก
 - 2.7 ลักษณะของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก
 - 2.8 โทรทัศน์เพื่อการศึกษา
3. แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหา
 - 3.1 ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหา
 - 3.2 ประโยชน์ของการวิเคราะห์เนื้อหา
 - 3.3 วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา
 - 3.4 การวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์

1. แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็ก

1.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็ก แบ่งออกได้เป็น 4 ด้านใหญ่ ดังนี้

1.1.1 ทฤษฎีพัฒนาการด้านร่างกาย

Gesell (1941) อธิบายว่าพัฒนาการทั้งหมดปรากฏขึ้นเป็นรูปแบบที่แน่นอนและเกิดขึ้นเป็นลำดับขั้น ซึ่งไม่เพียงแต่การเจริญเติบโตของร่างกาย (เนื้อเยื่อและอวัยวะ) เท่านั้น แต่รวมไปถึงพฤติกรรม และหน้าที่ของสิ่งเหล่านั้นด้วย วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงองค์ประกอบอันดับที่สองที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการ สิ่งแวดล้อมเป็นเพียงองค์ประกอบที่ช่วยต่อเติมเสริมการพัฒนาการต่าง ๆ แต่ไม่ใช่เป็นตัวทำให้เกิดพัฒนาการนั้น ๆ ถ้าวุฒิภาวะยังไม่เกิดขึ้น สภาพแวดล้อมจะไม่มีอิทธิพลอะไรต่อพัฒนาการของเด็ก วุฒิภาวะจะถูกกำหนดโดยพันธุกรรม ซึ่งมีอยู่ในเด็กแต่ละคนมาแต่กำเนิด ส่วนสภาพแวดล้อมเป็นตัวทำให้เด็กแตกต่างกัน นอกจากนั้น การเติบโตและพัฒนาการของเด็ก จะมีลักษณะต่อเนื่องเป็นขั้นตอน และการที่จะสามารถเติบโตพัฒนาถึงขั้นใดก็จะต้องบรรลุมaturity) ของความสามารถขั้นนั้น รวมทั้งมีความพร้อมด้วย (Readiness) Gesell ยังกล่าวอีกว่า พัฒนาการเป็นกระบวนการที่มีการประสานงานกันพร้อมกันไปหมดทั้งด้านร่างกายและจิตใจ กล่าวคือ การเติบโตทางร่างกายและพัฒนาการด้านอารมณ์และสติปัญญา จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างใกล้ชิด Gesell ได้วางเกณฑ์มาตรฐานสำหรับวัดพฤติกรรมของเด็ก โดยใช้การสังเกตพฤติกรรมทางการเคลื่อนไหว (Motor Behavior) ซึ่งครอบคลุมการควบคุมอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย และความสัมพันธ์ทางด้านการเคลื่อนไหว การสังเกตพฤติกรรมทางการปรับตัว (Adaptive Behavior) ซึ่งครอบคลุมความสัมพันธ์ของการใช้มือและสายตา การแก้ปัญหาในการปฏิบัติ การสำรวจและจัดกระทำต่อวัตถุ นอกจากนั้นยังมีการสังเกตพฤติกรรมทางการใช้ภาษา (Language Behavior) และพฤติกรรมทางสังคม (Personal-Social Behavior) อีกด้วย

1.1.2 ทฤษฎีพัฒนาการด้านอารมณ์ คุณธรรม และบุคลิกภาพ

Ausubel (1959) ได้จำแนกประเภทของอารมณ์ออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 1) อารมณ์ดี
- 2) อารมณ์ไม่ดี

อารมณ์ดี แบ่งเป็น 4 อารมณ์ คือ รัก ดีใจ ชื่นหรือเบิกบาน และสงสาร หรือเห็นใจ อารมณ์ต่าง ๆ จะค่อย ๆ พัฒนาขึ้นตามลำดับ

อารมณ์ไม่ดี แบ่งเป็น 5 อารมณ์คือ วิตกกังวล กลัว โกรธและก้าวร้าว อิจฉาและริษยา และอารมณ์ถูกทอดทิ้ง อารมณ์วิตกกังวลพัฒนาขึ้นจากความคับข้องใจในสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นผลจากความไม่มั่นใจในตนเอง และจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในระยะต่าง ๆ ของชีวิต โดยอารมณ์กลัวมักจะมีอารมณ์วิตกกังวลแฝงอยู่ด้วย อารมณ์โกรธและก้าวร้าวซึ่งมักจะเกิดคู่กันจะมีในเด็กปฐมวัยมากกว่าเด็กโต อารมณ์อิจฉาและริษยาจะพบมากในเด็กที่ต้องการมีการแข่งขันชิงดีชิงเด่น ส่วนอารมณ์ถูกทอดทิ้ง ถ้าเกิดขึ้นในเด็กปฐมวัย จะเกิดผลภัยต่อชีวิตของเด็ก ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา

Kohlberg (1976) แบ่งขั้นพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์เป็น 3 ระดับ และในแต่ละระดับแบ่งเป็น 2 ขั้นย่อย ดังนี้คือ

ระดับที่หนึ่ง ระดับก่อนกฎเกณฑ์ (Preconventional Level) มี 2 ขั้น คือ

ขั้นที่หนึ่ง หลักการหลบหลีกการลงโทษ เด็กอายุ 0-7 ปี จะมีการพัฒนาการคิดเชิงจริยธรรมในระดับที่ประพฤติดีเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษจากผู้ที่มิอำนาจเหนือกว่าตน

ขั้นที่สอง หลักการแสวงหารางวัล เด็กอายุ 7-10 ปี จะเริ่มประพฤติดนตามกฎเกณฑ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเปลี่ยนไปจากการหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ เป็นเพื่อให้ได้รับรางวัลและความพอใจแทน

เมื่อเด็กโตขึ้น เข้าสู่วัยรุ่น และวัยผู้ใหญ่ เด็กจะพัฒนาจริยธรรมของตนไปสู่ระดับที่สอง และที่สาม ตามลำดับคือ ระดับตามกฎเกณฑ์ (Conventional Level) และระดับเหนือกฎเกณฑ์ (Post-Conventional Level) ในการพัฒนาไปสู่การมีจริยธรรมขั้นสูงนั้น Kohlberg อธิบายว่า ต้องอาศัยปัจจัยหลายประการ ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดู พัฒนาการทางบุคลิกภาพ สติปัญญา

และอื่น ๆ บุคคลบางคนแม้เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ แต่พัฒนาการทางจริยธรรมอาจยังอยู่ในขั้นต้น ๆ เท่านั้นก็ได้

Freud (1965) ได้ย้ำถึงความสำคัญของวัย 5 ปีแรกของชีวิตว่า เป็นวัยที่สำคัญที่สุดของชีวิต เขาเชื่อว่าวัยนี้เป็นรากฐานของพัฒนาการด้านบุคลิกภาพ และบุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเด็กมากที่สุด คือ แม่ จะเป็นผู้มีอิทธิพลอย่างสูงต่อบุคลิกภาพและสุขภาพจิตของเด็ก

Freud ได้พัฒนาทฤษฎีที่เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยรุ่น โดยให้ชื่อว่า ทฤษฎีพัฒนาการทางเพศ (Psychosexual Development) ซึ่งเชื่อว่าพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็กแต่ละคน จะขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพของร่างกาย โดยร่างกายจะเปลี่ยนแปลงบริเวณแห่งความพึงพอใจเป็นระยะ ๆ ในช่วงอายุต่าง ๆ กัน และถ้าบริเวณแห่งความพึงพอใจต่าง ๆ นี้ได้รับการตอบสนองเต็มที่ เด็กจะมีการพัฒนาที่ดีและสมบูรณ์ แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าไม่ได้รับการตอบสนองเต็มที่ ก็จะทำให้เกิดการสะสมปัญหา และไปแสดงออกเมื่อเด็กโตขึ้น

นอกจากนี้ Freud ยังกล่าวถึงโครงสร้างของบุคลิกภาพไว้ด้วยว่า บุคลิกภาพ ประกอบด้วย อิด (Id) อีโก้ (Ego) และ ซุปเปอร์อีโก้ (Super Ego) ซึ่งการทำงานของบุคลิกภาพอยู่ภายใต้พลัง 3 สิ่งนี้

อิด (Id) คือ บุคลิกภาพส่วนที่เป็นจิตไร้สำนึก เป็นแรงผลักดันตามธรรมชาติที่สั่งให้มนุษย์กระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ได้ตามที่ตนต้องการ เป้าหมายของ Id คือ ความพึงพอใจ (Pleasure Principle)

อีโก้ (Ego) คือ บุคลิกภาพส่วนที่มนุษย์พัฒนาขึ้นจากการได้มีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก เป็นส่วนที่ควบคุมให้มนุษย์ปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับความเป็นจริง โดยใช้หลักแห่งความเป็นจริง (Reality Principle)

ซูปเปอร์อีโก้ (Super Ego) คือบุคลิกภาพที่มนุษย์พัฒนาขึ้นจากค่านิยมและมาตรฐาน จริยธรรมของบิดามารดา เป็นส่วนที่ควบคุมให้มนุษย์เลือกทำแต่สิ่งที่ตนคิดว่าดี (Ego Ideal) และหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่ขัดต่อมาตรฐานจริยธรรมของตน (Conscience) บุคคลที่มีบุคลิกภาพดีคือบุคคลที่อีโก้ (Ego) สามารถปรับให้เกิดความสมดุลระหว่างแรงขับตามความต้องการตามธรรมชาติของอิด กับมาตรฐานจริยธรรมของซูปเปอร์อีโก้ (Super Ego)

Erikson (1963) เน้นความสำคัญวัยเด็กว่า เป็นวัยที่กำลังเรียนรู้ สิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็กเป็นสิ่งที่แปลกใหม่และน่าตื่นเต้นสำหรับเด็ก บุคลิกภาพจะสามารถพัฒนาได้ดีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละช่วงอายุของเด็กจะประสบสิ่งที่พึงพอใจตามขั้นพัฒนาการต่าง ๆ ของเด็กแต่ละวัยมากเพียงใด ถ้าเด็กได้รับการตอบสนองต่อสิ่งที่ตนพอใจในช่วงอายุนั้น เด็กก็จะมีพัฒนาการทางบุคลิกภาพที่ดีและเหมาะสม พัฒนาการทางบุคลิกภาพของคน มี 8 ขั้น โดยการพัฒนาในวัยเด็กจะมี ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นพัฒนาความไว้วางใจ หรือไม่ไว้วางใจในสภาพแวดล้อมและบุคคลรอบตัว (Sense of Trust VS. Sense of Mistrust) อยู่ในวัยแรกเกิดถึง 1 ขวบ ทารกจะพัฒนาความรู้สึกว่าตนเป็นที่ยอมรับ และสามารถให้ความไว้วางใจเป็นมิตรแก่คนอื่น วิธีการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ ไม่ว่าจะเป็นการกู่-การให้อาหาร หรือวิธีการเลี้ยงดูต่าง ๆ จะส่งผลไปสู่บุคลิกภาพของความเป็นมิตร เปิดเผยและเชื่อถือไว้เนื้อเชื่อใจต่อสภาพแวดล้อม และบุคคลต่าง ๆ ถ้าเด็กไม่ได้รับความรักความอบอุ่นอย่างเพียงพอ เด็กก็จะพัฒนาบุคลิกภาพของความระหิณีตัว ปกปิด ไม่ไว้วางใจใครและมักมองโลกในแง่ร้าย

ขั้นที่ 2 ขั้นพัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง หรือความละอายและความสงสัยไม่แน่ใจในตัวเอง (Sense of Autonomous VS. Sense of Shame and Doubt) อยู่ในวัย 1-3 ปี เด็กวัยนี้เริ่มเรียนรู้ที่จะช่วยตนเอง สามารถควบคุมตนเองและสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้ เด็กจะสามารถทำงานง่าย ๆ เหมาะกับวัยของเด็กให้สำเร็จได้ด้วยตนเอง เช่น หยิบอาหารเข้าปาก เดิน วิ่งหรือเล่นของเล่น ซึ่งถ้าพ่อแม่บังคับ หรือห้ามไม่ให้เด็กกระทำสิ่งใดด้วยตนเอง หรือเข้มงวดเกินไป จะทำให้เด็กเกิดความสงสัยในความสามารถตนเอง เกิดความละอายในสิ่งที่ตนกระทำ ซึ่งจะ ทำให้เด็กรู้สึกว่าคุณไม่สามารถทำอะไรได้อย่างถูกต้องและได้ผล เกิดความข้อย้อและขบถผู้อื่น

ขั้นที่ 3 ขั้นพัฒนาความคิดริเริ่ม หรือความรู้สึกผิด (Sense of Initiative VS. Sense of Guilt) อยู่ในช่วงอายุ 3-6 ปี ในช่วงนี้เด็กจะมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเอง เด็กมีการเลียนแบบผู้อยู่ใกล้ชิดหรือสิ่งแวดล้อมที่ตนรับรู้ เด็กเริ่มเรียนรู้และยอมรับค่านิยมของครอบครัว และสิ่งที่ถ่ายทอดสู่เด็ก ถ้าเด็กไม่มีอิสระในการค้นหา ก็จะส่งผลไปสู่ความคับข้องใจที่ไม่สามารถเรียนรู้ในสิ่งที่ตนอยากรู้ ซึ่งจะส่งผลต่อจิตใจของเด็ก และเกิดความรู้สึกผิดติดตัว

ขั้นที่ 4 ขั้นพัฒนาความขยันขันแข็ง หรือความรู้สึกด้อย (Sense of Industry VS. Sense of Inferiority) อยู่ในช่วงอายุ 6-11 ปี วัยนี้เด็กเริ่มเข้าสู่สังคมภายนอกอย่างเต็มที่คือสังคมโรงเรียน เด็กจะทุ่มเทความสามารถเพื่อทำงานต่าง ๆ ให้ดีเท่ากับผู้ใหญ่ เด็กต้องการทำสิ่งต่าง ๆ ให้บรรลุความสำเร็จ เด็กจะพยายามแข่งขันเพื่อความสำเร็จซึ่งจะทำให้เกิดความขยัน

ขันแข็ง แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเด็กประสบความล้มเหลวทุกครั้งในงานหรือสิ่งที่ตนทำ เด็กจะเกิดปมด้อย เกิดความท้อถอยที่จะทำสิ่งใหม่ ๆ ต่อไป

1.1.3 ทฤษฎีพัฒนาการด้านสังคม

Adler (อ้างถึงใน ทิศนา แคมมณีและคณะ, 2535) ได้ให้ความสำคัญกับเรื่อง “ความสำนึกทางสังคม” ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลมีความรู้สึกเป็นเจ้าของสังคมสูง จะเป็นบุคคลที่ให้ความร่วมมือกับผู้อื่นในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมและสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่สังคมนั้น คนที่ไม่มีสำนึกทางสังคมจะไม่ใคร่เห็นประโยชน์ของสังคมมากนัก และมีแนวโน้มที่จะแข่งขันกับผู้อื่น Adler เชื่อว่า สำนึกทางสังคมของเด็กเป็นผลมาจากพันธุกรรม ลักษณะทางกายของเด็กแต่ละคนมีอิทธิพลต่อวิธีที่ผู้อื่นปฏิบัติต่อเขา ซึ่งมีผลต่อความรู้สึกของเด็กที่มีต่อตนเอง ผู้ใหญ่ที่เห็นว่าเด็กเป็นผู้มีความสามารถและมีสิ่งที่น่าสนใจในตัว ย่อมแสดงความรู้สึกนี้ให้เด็กเห็น เด็กจะซึมซับความคิดเห็นของผู้ใหญ่เข้าไป และมองตัวเองคล้าย ๆ กับผู้ใหญ่มอง ถ้าผู้ใหญ่เห็นว่าเด็กไม่มีความสามารถ ความรู้สึกนั้นจะเป็นผลกระทบทำให้เด็กไม่นับถือตนเอง

วัยเด็กเป็นวัยที่เด็กประเมินตนเอง Adler เชื่อว่า เด็กที่เห็นคุณค่าของตนเองจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีสำนึกทางสังคมสูง เด็กที่ไม่เห็นคุณค่าของตนเอง จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีสำนึกทางสังคมต่ำ สรุปได้ว่าเด็กที่เห็นคุณค่าของตนเอง จะมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง จะเป็นคนที่ยอมรับนับถือผู้อื่น สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นและช่วยเหลือผู้อื่นได้ดี เด็กที่ไม่เห็นคุณค่าของตนเองและขาดความเชื่อมั่นในตนเอง จะไม่ใคร่นับถือบุคคลอื่นและไม่ใคร่ให้ความร่วมมือกับผู้อื่น

Dewey (1938) เชื่อว่าการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ คือ การทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมในจิตสำนึกทางสังคมของเผ่าพันธุ์ จิตสำนึกทางสังคมนี้เริ่มต้นตั้งแต่เราเกิดโดยที่เราไม่รู้ตัว เด็กจะถูกกระตุ้นจากสถานการณ์ทางสังคมให้เขาค่อย ๆ ลดการกระทำและความรู้สึกที่ยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง และเพิ่มการกระทำและความรู้สึกเพื่อสังคมที่เขาอยู่ การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคมที่ปลูกเร้าความรู้สึกนึกคิดของเด็กทำให้เขาตระหนักถึงขอบเขตการกระทำของตน และมีนิสัยที่เหมาะสมแก่การเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ด้วยเหตุนี้ Dewey จึงถือว่าโรงเรียนคือชีวิตในชุมชนที่ทำให้เด็กได้มีโอกาสแบ่งปันเสียสละสิ่งที่ตนมีเพื่อสร้างสรรค์ส่วนรวม

1.1.4 ทฤษฎีพัฒนาการด้านสติปัญญา

Piaget (1969) เชื่อว่า พฤติกรรมเกิดจาก

- 1) วุฒิภาวะ (Maturation)
- 2) ประสบการณ์สะสม (Experience)
- 3) การถ่ายทอดจากสังคม (Social Transmission)
- 4) กฎของความสมดุล (Equilibration)

Piaget อธิบายว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมวุฒิภาวะซึ่งจะพัฒนาขึ้นตามระดับอายุ ตามประสบการณ์ที่ได้รับ และจากค่านิยมที่ถ่ายทอดมาจากสังคม นอกจากนี้ Piaget ยังเชื่อว่าพฤติกรรมเกิดขึ้นเพื่อปรับโครงสร้างความคิดความเข้าใจให้เกิดความสมดุลกับสภาพแวดล้อม Piaget ได้อธิบายทฤษฎีไว้ดังนี้

การปรับตัว (Adaptation) คือ การที่มนุษย์พยายามปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมโดยการซึมซับประสบการณ์ (Assimilation) และการปรับโครงสร้างสติปัญญา (Accommodation) เพื่อให้เกิดความสมดุลในโครงสร้างความคิด ความเข้าใจ (Equilibration)

การซึมซับประสบการณ์ (Assimilation) คือ กระบวนการที่อินทรีย์ได้ดูดซึมสิ่งแวดล้อมจากประสบการณ์เดิมของตน ขอบเขตของการดูดซึมนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิมของอินทรีย์นั้นๆ เช่น เด็กเล็ก ๆ จะเรียกผู้ชายที่เขาพบว่าพ่อ และผู้หญิงที่เขาพบว่าแม่ เพราะประสบการณ์เดิมของเขารู้จักแต่พ่อกับแม่ เมื่อเขาพบสิ่งใหม่เขาก็สามารถจะรับรู้ได้ตามประสบการณ์ของเขาเท่านั้น

การปรับโครงสร้างสติปัญญา (Accommodation) เป็นกระบวนการควบคู่ไปกับการซึมซับประสบการณ์เมื่อสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสติปัญญาในอินทรีย์ จึงต้องมีการปรับให้สมดุลกับสิ่งแวดล้อมหน่วยที่มีการปรับตัวนี้ เรียกว่า สกีม่า (Schema) กล่าวคือสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลช่วยให้เด็กเปลี่ยนความคิด ความเข้าใจและปรับโครงสร้างสติปัญญาให้ตรงกับสภาพแวดล้อมของเขา

พัฒนาการด้านสติปัญญาตามทฤษฎีของ Piaget เป็นไปตามลำดับขั้นดังนี้

- 1) ขั้นประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (Sensorimotor Stage) เริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 2 ปี เป็นขั้นที่เด็กเรียนรู้โดยใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ปาก หู ตา เด็กเรียนรู้จากการสัมผัส จับต้องสิ่งแวดล้อมรอบตัว

2) **ขั้นความคิดก่อนปฏิบัติการ (Pre-operational Stage)** ตั้งแต่อายุ 2-6 ปี เด็กเริ่มเรียนรู้ภาษาพูดและเข้าใจสัญลักษณ์ หรือใช้เครื่องหมายท่าทางในการสื่อความหมาย เด็กเริ่มพัฒนาความสามารถในการรู้จักสิ่งที่เป็นตัวแทน (Representation) ในระยะนี้ โครงสร้างทางสติปัญญาจะเป็นแบบง่าย ๆ การรับรู้ดีขึ้น แต่ยังไม่สามารถหาเหตุผลอ้างอิงได้ และเด็กจะมีความเชื่อในความคิดของตนเองอย่างมากเนื่องจากมีความยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางอยู่มาก (Egocentric) เด็กสามารถเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ และมีปฏิริยาต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว แต่เด็กในวัยนี้ยังไม่สามารถคิดย้อนกลับได้ (Irreversibility)

3) **ขั้นปฏิบัติการคิดแบบรูปธรรม (Concrete Operational Stage)** อยู่ในช่วงอายุ 7-11 ปี เด็กสามารถรับรู้เกี่ยวกับรูปธรรมได้ดี สามารถใช้เหตุผลกับสิ่งที่แลเห็นได้เริ่มรู้จักสร้างกฎเกณฑ์ จัดหมวดหมู่ แบ่งพวกและเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้น เริ่มคิดเป็นนามธรรมได้บ้าง

4) **ขั้นปฏิบัติการคิดแบบนามธรรม (Formal Operational Stage)** ช่วงอายุ 11-15 ปี เป็นช่วงที่เด็กสามารถรู้จักคิดหาเหตุผลอย่างมีระบบและเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ดีขึ้น สามารถคาดคะเน ตั้งสมมติฐาน และแก้ปัญหาได้ มีความคิดหาเหตุผลแบบตรรกศาสตร์เป็นขั้นเกิดพัฒนาการทางสติปัญญาอย่างสมบูรณ์ เด็กวัยนี้จะมีความคิดเท่าผู้ใหญ่ แตกต่างกันที่คุณภาพเพราะประสบการณ์ต่างกัน

ขั้นพัฒนาการของโครงสร้างสติปัญญานี้ จะเกิดไปตามลำดับขั้นไม่มีการข้ามขั้น และย้อนกลับขั้นพัฒนาการระยะแรกจะเป็นพื้นฐานของขั้นพัฒนาการระยะต่อไป

Bruner (1983) เน้นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมเด็ก Bruner เห็นด้วยกับ Piaget ว่า การเรียนรู้ของเด็กเกิดจากกระบวนการภายในอินทรีย์ (Organism) ซึ่งจะพัฒนาได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก

Bruner แบ่งขั้นพัฒนาการทางสติปัญญาและการคิดของมนุษย์ออกเป็น 3 ขั้นด้วยกัน ซึ่งคล้ายคลึงกับขั้นพัฒนาการทางสติปัญญาของ Piaget ได้แก่

- 1) **ขั้นการกระทำ (Enactive Stage)** เด็กเรียนรู้จากการกระทำและการสัมผัส
- 2) **ขั้นคิดจินตนาการหรือสร้างมโนภาพ (Iconic Stage)** เด็กเกิดความคิดจากการรับรู้ตามความเป็นจริง และการคิดจากจินตนาการด้วย
- 3) **ขั้นใช้สัญลักษณ์และคิดรวบยอด (Symbolic Stage)** เด็กเริ่มเข้าใจเรียนรู้ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว และพัฒนาความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งที่พบเห็น

Bruner เชื่อว่า พัฒนาการทางความคิดจะเกิดขึ้นจากการเรียนรู้และขึ้นกับสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมมากกว่าเกิดจากการพัฒนาภายในของอินทรีย์ (ทัศนาศาสตร์, 2535)

1.2 ความต้องการของเด็ก

Maslow (อ้างถึงใน ธรรมชาติ, 2535) มีแนวคิดเกี่ยวกับลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณากับพัฒนาการและความต้องการของเด็ก จะได้ว่า เด็กเล็ก ๆ จะเริ่มพัฒนาความต้องการทางกายก่อน และเมื่อเติบโตขึ้นมีประสบการณ์มากขึ้น จะเริ่มพัฒนาความต้องการด้านอารมณ์และสังคมต่อไป และการแสดงพฤติกรรมสลับซับซ้อนไปเรื่อย ๆ

เอกสารการสอนชุดวิชาพฤติกรรมกรรมการสอนประถมศึกษาของมหาวิทยาลัยสุโขทัย ธรรมสาร (2525) ได้จำแนกความต้องการของเด็กในวัยประถมศึกษา ดังนี้

1) ความต้องการพื้นฐานด้านร่างกาย หมายถึง ความต้องการพื้นฐานที่สามารถทำให้ชีวิตดำรงอยู่และเจริญเติบโตต่อไป ได้แก่ ความต้องการอากาศหายใจ ความต้องการอาหาร ความต้องการน้ำ ความต้องการอุณหภูมิที่พอเหมาะ ความต้องการที่จะเคลื่อนไหวและการพักผ่อน ความต้องการในการรับถ่ายและความต้องการทางเพศ

ความต้องการพื้นฐานด้านร่างกายเหล่านี้ หากไม่ได้รับการสนองตอบหรือสนองตอบไม่พอเพียง เช่น การเป็นอยู่ในสภาพแวดล้อมที่อากาศเป็นพิษ การกินอาหารประเภททุพโภชนาการ การบังคับให้เด็กนั่งนิ่ง ๆ เป็นเวลานาน ๆ เหล่านี้ จะมีผลต่อพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ของเด็ก

2) ความต้องการพื้นฐานด้านอารมณ์ คุณธรรม และบุคลิกภาพ อารมณ์ของเด็กปฐมวัยและประถมศึกษาที่ควรเอาใจใส่เป็นพิเศษ ได้แก่ อารมณ์โกรธ อารมณ์กลัว อารมณ์ริษยา และอารมณ์รัก อารมณ์เหล่านี้พัฒนาขึ้นมาตั้งแต่วัยทารก และเป็นอารมณ์ที่พัฒนาขึ้นมาจากการที่ความต้องการของเด็กได้รับการสนองตอบหรือถูกขัดขวางอยู่เสมอ

2.1) ความโกรธ (Angry) ความโกรธเป็นการแสดงออกของอารมณ์ อย่างหนึ่งที่ไม่พึงปรารถนาในสังคม ความโกรธนี้เกิดขึ้นเองเนื่องจากถูกขัดขวางหรือทำให้ไม่สามารถไปถึงสิ่งที่มุ่งหมายอยากจะทำจะกระทำได้ ดังนั้นความโกรธจึงเกิดเนื่องจากถูกแทรกหรือถูกขัดขวางขณะที่เกิดแรงจูงใจในการทำสิ่งหนึ่งอยู่ซึ่งจะเป็นอะไรก็ได้

ความโกรธของเด็กจะเริ่มปรากฏให้เห็นเมื่อเด็กอายุย่างเข้า 2 ขวบ ความโกรธเกิดขึ้นเพราะเด็กไม่สามารถทำสิ่งใดที่ต้องการได้ หรือเมื่อการกระทำของเด็กถูกขัดขวาง เด็กมักจะแสดงความโกรธให้เห็นอยู่บ่อย ๆ เพราะในตอนแรกของชีวิตเด็ก เด็กจะได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มากมาย และต่อมาในขณะที่เด็กโตขึ้น เด็กจะต้องทำสิ่งต่าง ๆ มากขึ้นเป็นต้นว่า กิจวัตรประจำวันต่าง ๆ ที่เด็กพยายามหลีกเลี่ยงอยู่เสมอ ในระยะ 2 ขวบแรกเป็นระยะที่เด็กมีโอกาสดำเนินประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่เด็กต้องเรียนรู้อยู่เสมอ ถ้าเด็กแสดงอาการโกรธให้เห็นบ่อย ๆ ครั้งอาจจะกลายเป็นการก่อรูปของบุคลิกภาพที่ไม่พึงปรารถนา

เนื่องจากความโกรธเป็นอารมณ์ที่ไม่ดี ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องในการอบรมเลี้ยงดูเด็กควรจะช่วยกันขจัดอารมณ์เช่นนี้อย่าให้เกิดขึ้นกับเด็ก หรือให้มีน้อยที่สุดเพื่อให้เด็กเติบโตมีพัฒนาการทางด้านอารมณ์ที่ดี ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ง่าย ๆ เพราะหากเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีนิสัยติดอารมณ์โกรธอยู่เสมอแล้ว ย่อมทำให้บุคลิกภาพไม่ดี ขาดความเคารพนับถือจากบุคคลที่ได้พบเห็น ไม่มีใครยกย่องความคิดที่ออกจากสมองที่มีแต่โทสจริต และไม่มีใครรักจิตใจที่มีแต่ความโกรธ แม้แต่เด็ก ๆ ก็ต้องหวาดกลัว และเกลียดคนที่มีแต่อารมณ์โกรธอยู่เสมอ

2.2) ความกลัว (Fear) ความกลัวเป็นการแสดงออกทางอารมณ์เช่นเดียวกับความโกรธ แต่ว่าจะแสดงอาการเช่นเดียวกับความโกรธคือ หน้าซีด ขนลุก ตัวเย็น ปากคอแห้ง และพยายามหนีให้พ้นจากสถานการณ์ที่น่ากลัวนั้น ความกลัวเกิดขึ้นเมื่อบุคคลรู้สึกว่าคุณเองขาดความปลอดภัย ซึ่งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีสิ่งเร้าอย่างหนึ่งหรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งทำให้เกิดความรู้สึกที่ไม่ปลอดภัยขึ้น ความกลัวของเด็กเช่นเดียวกับความโกรธ คือ จะเริ่มปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดเมื่อเด็กย่างเข้า 2 ขวบ ลักษณะของความกลัวจะแสดงออกมาโดยการร้องไห้ และแสดงอาการกระเหินหนีตามธรรมชาติ ความกลัวมักจะมีสาเหตุมาจากการที่เด็กต้องเผชิญกับสิ่งใหม่ ๆ โดยไม่คาดฝัน เด็กที่มีอายุ 1-3 ขวบ จะแสดงอาการกลัวความมืดหรือกลัวที่จะต้องนอนคนเดียว กลัวการฝันร้าย

สาเหตุแห่งความกลัวของเด็กอาจจะเนื่องมาจากผู้ใหญ่นั่นเอง จากการค้นคว้าของวัตสัน พบว่า "ความกลัวของเด็กนั้นจะไม่มีหรือไม่เกิดขึ้นเลย ถ้าผู้ใหญ่หรือมารดา หรือผู้ที่อยู่ใกล้ชิดจะไม่สร้างสถานการณ์ที่จะทำให้เด็กเกิดความกลัวขึ้น" เช่น ถ้าผู้ใหญ่แสดงอาการ

กลัวต่อเสียงฟ้าร้อง เด็กก็พลอยกลัวไปด้วย หรือผู้ใหญ่ชอบหลอกเด็กเวลาเด็กร้องว่า เดี่ยวตุ๊กแก จะมากินตับ หรือเสือจะมาคาบไปกิน (เพื่อให้เด็กกลัวจะได้ไม่ร้อง) การหลอกเด็กนี้ เป็นผลเสีย มากกว่าผลดี เพราะเป็นการส่งเสริมให้เด็กกลัวในสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผล อีกประการหนึ่งการร้องของเด็ก อาจเนื่องมาจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง เช่น เจ็บป่วย หิวหรืออึดจนเกินไป ผู้ใหญ่ไม่ควรตัดความ ำคาญให้เด็กหยุดร้องโดยใช้การหลอกให้เด็กเกิดความกลัวในสิ่งที่ไม่ควรกลัว

ความกลัวของเด็กไทย จากรายงานการวิจัยของสถาบันระหว่างชาติ สำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็กได้สรุปสาระสำคัญไว้ดังต่อไปนี้

1) สิ่งต่าง ๆ ที่เด็กกลัว จำแนกออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

- ก. สัตว์ต่าง ๆ เด็กกลัวสัตว์ต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายตั้งแต่สัตว์เล็ก ๆ คือ มด ไปจนถึงสัตว์ใหญ่ ๆ คือ เสือ ช้าง เป็นต้น
- ข. สถานการณ์ที่น่ากลัว หมายถึง เหตุการณ์ต่าง ๆ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่คุกคามความรู้สึกมั่นคงและปลอดภัยของเด็ก
- ค. สิ่งที่เป็นธรรมชาติของเด็ก ได้แก่ ความร้อน ความหนาว ฟ้าแลบ ฟ้าผ่า เป็นต้น
- ง. สิ่งที่น่าอึดหรือธรรมชาติ ได้แก่ ผี ยักษ์ หรือสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ

2) แหล่งกำเนิดของความกลัว โดยทั่วไปแล้ว ความกลัวของเด็ก ขึ้นอยู่กับวุฒิภาวะและการเรียนรู้ อิทธิพลของวุฒิภาวะที่มีต่อความกลัว เห็นได้ง่ายจากข้อเท็จจริงที่ว่า ในวัยทารกนั้น เด็กยังมีความกลัวไม่มากนัก แต่เมื่อเด็กเจริญเติบโตขึ้นมีสมรรถภาพในการรับรู้และจำแนกสูงขึ้น ความกลัวของเด็กจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น อย่างไรก็ตามก็ยังมีเด็กอีกเป็นจำนวนมากที่ใช้สติปัญญาและความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ช่วยขจัดความรู้สึกกลัวของเด็กนั้น เห็นได้ง่ายว่าอิทธิพลของวุฒิภาวะ เด็กอาจจะเรียนรู้ความกลัวในสิ่งที่ไม่เคยรู้จักกลัวมาก่อน จากประสบการณ์ที่ไม่น่าพึงพอใจของตนเอง หรือจากคำบอกเล่าของคนอื่น ๆ การเรียนรู้ความกลัว อาจเป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงก็ได้ เช่น เมื่อเด็กถูกสุนัขเห่าหรือกัดเด็กก็กลัวสุนัขทุกตัวที่พบก็ได้ หรืออาจพลอยกลัวสัตว์ทุกชนิดที่คล้ายสุนัขก็ได้ การที่เด็กเรียนรู้ความกลัวสิ่งใดนั้นขึ้นอยู่กับระดับความเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ หรือวุฒิภาวะด้วย นั่นคือวุฒิภาวะและการเรียนรู้มีอิทธิพลต่อความกลัวของเด็กควบคู่กันไปเสมอ

3) วิธีตอบสนองของความกลัว โดยปกติคนส่วนใหญ่เมื่อเกิดอารมณ์กลัว จะมีปฏิกิริยาตอบสนองคือ พยายามหนีสิ่งที่กลัว อย่างไรก็ตามก็ตีบางคนอาจตอบสนองด้วยการแสดงว่าไม่กลัว พยายามเข้าสู่หรือกำจัดสิ่งที่กลัวกันเป็นส่วนมาก ส่วนวิธีที่เผชิญหรือพยายามกำจัดสิ่งที่กลัวนั้น เด็กใช้กันน้อยที่สุด อันที่จริงการหลบหนีสิ่งที่ตนกลัวเป็นเรื่องธรรมชาติสามัญของมนุษย์ทั่วไป เมื่อบังเกิดความรู้สึกกลัวต่อการหลบหนีจะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อเด็กรู้และมีความเข้าใจโดยแท้จริงๆว่าสิ่งใดไม่ควรหนี ถ้าเมื่อเกิดความรู้สึกกลัวขึ้นครั้งใด เด็กหนีเสียทุกครั้งก็อาจทำให้ขาดประสบการณ์บางอย่างที่อาจจะเป็นประโยชน์ต่อพัฒนาการได้ การหนีสิ่งที่กลัวโดยไม่มีเหตุผลแสดงว่าเด็กยังขาดความรู้ความเข้าใจอีกมาก

จากข้อเท็จจริงเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงข้อบกพร่องในการอบรมเลี้ยงดูเด็กของบิดามารดา หรือผู้ปกครองส่วนใหญ่ที่พยายามงู้อึกกลัวในสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่มีเหตุผลโดยไม่คาดคิดว่าความรู้สึกกลัวของเด็กนั้นจะมีผลร้ายต่อพัฒนาการของเด็กอย่างไรบ้าง ในทางตรงกันข้ามถ้าเด็กกลัวมาก ผู้ใหญ่ส่วนมากก็ไม่ได้ช่วยเหลือเท่าที่ควร ซึ่งจะเป็นผลร้ายต่อพัฒนาการทางอารมณ์โดยตรง และเกี่ยวกับบุคลิกภาพโดยทั่ว ๆ ไปของเด็กด้วย เมื่อเด็กเติบโตขึ้นจะกลายเป็นคนหวาดกลัวสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่มีเหตุผลอยู่เสมอ ไม่กล้าเผชิญต่อความจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เด็กอาศัยอยู่

2.3) ความริษยา (Jealousy) ความริษยาเป็นอารมณ์ชนิดหนึ่งที่มีสาเหตุสลับซับซ้อน ความริษยาจะเกิดขึ้นเมื่อเด็กต้องสูญเสียความรักไป เมื่อพบว่าคนอื่นมาเอาสิ่งที่เขาคิดว่าเป็นสมบัติพิเศษของเขาไป ความริษยาอาจจะแสดงออกมาในลักษณะของความโกรธอาจจะเป็นการโกรธบุคคลโดยตรงหรือสิ่งของก็ได้ ในบางครั้งอารมณ์ริษยาอาจจะแสดงออกมาในรูปของความโกรธอย่างรุนแรงและไม่มีเหตุผล อารมณ์ริษยาอาจจะมีอารมณ์โกรธและความกลัวผสมกันก็ได้ ผู้ที่เกิดอารมณ์ริษยาจะรู้สึกว่าตนเองได้รับการข่มขู่ขาดความมั่นคงและขาดความปลอดภัยในการที่จะติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลที่ตนรัก เพราะเกิดความกลัวว่าบุคคลที่ตนรักจะไม่รักตน อารมณ์ริษยานี้จะแสดงออกมาในรูปใดก็ตาม มันจะทำให้บุคคลที่เกิดอารมณ์นี้ขาดความสุข นอกจากนี้จะนำไปสู่การปรับตัวลำบาก ความริษยาที่เกิดขึ้นในวัยเด็ก จะทำให้เด็กมีความรู้สึกต่อบุคคล ต่อโลกไปในทางที่ไม่ดีได้

สิ่งเร้าที่ทำให้เกิดความริษยาและสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความริษยา มักจะเป็นสถานการณ์ทางสังคม รวมทั้งตัวบุคคลด้วย สำหรับเด็กบิดามารดาหรือบุคคลที่เลี้ยงดูเด็กมักจะเป็นผู้ทำให้เกิดอารมณ์ริษยา จากการศึกษาเรื่องความริษยาในเด็กเล็กพบว่าความริษยาในเด็กเล็กมีอยู่เสมอ ๆ โดยเฉพาะระหว่างที่เด็กมีอายุ 2-5 ขวบ

เมื่อเด็กมีน้องเกิดมาใหม่ เด็กที่เคยได้รับความสนใจจากพ่อแม่อย่างเต็มที่ จะได้รับความเอาใจใส่น้อยลงกว่าเดิม ไม่ใคร่มีความสนใจตนเองเหมือนก่อน ต่างหันไปสนใจน้องใหม่ทำให้เกิดอารมณ์อิจฉาริษยาน้อง ซึ่งมักแสดงออกในรูปของการก่อกวน หยิกน้องของตนในบางครั้ง การอิจฉาริษยาเกิดขึ้นเนื่องจากภายในบ้านนั้นที่น้องมีอายุแตกต่างกันหลายคน หรือบางครั้งบิดามารดา ก็ลืมคำนึงถึงความต้องการ เลือกรักเด็กที่หน้าตาดี ๆ หรือเด็กที่มีพรสวรรค์พิเศษและไม่คำนึงถึงเด็กที่ขาดคุณสมบัติเหล่านี้ เมื่อเด็กอายุ 2-6 ขวบ คือวัยก่อนประถมศึกษา เด็กเริ่มเบนความสนใจไปสู่สิ่งแวดล้อมภายนอกบ้าน ความรู้สึกริษยานุคนภายในบ้านก็จะลดน้อยลงไป เด็กจะหันไปริษยาเพื่อน ๆ โดยเฉพาะเพื่อนที่เรียนหนังสือเก่ง หรือเพื่อนที่ได้รับการเลือกเป็นหัวหน้าชั้นเป็นต้น ถ้าครูแสดงความรักความสนใจเด็กคนใดคนหนึ่งภายในโรงเรียนมากเป็นพิเศษ ความริษยาของเด็กจะมีอย่างรุนแรง เช่นเดียวกับความริษยาต่อที่ ๆ น้อง ๆ ภายในบ้าน ในโรงเรียนมีเด็กจำนวนมากแสดงความริษยาต่อเพื่อนร่วมชั้นที่มีความสามารถทางการเรียนดีกว่าตน หรือเล่นกีฬาเก่งกว่าตน

เด็กส่วนมากไม่ว่าเด็กเล็กหรือเด็กโต มักจะเกิดความริษยาเพื่อนที่มีของใช้มากกว่าตน เด็กที่เห็นว่าเพื่อนมีตุ๊กตาเล่น แต่ตัวเองไม่มีจะมีความรู้สึกกระวนกระวายใจอยากได้บ้าง ในระหว่างที่น้องห้องเดียวกันในบางคราวการแบ่งของให้เท่า ๆ กัน ก็ไม่ได้ทำให้เด็กเกิดความพึงใจแต่อย่างใด เพราะเด็กโตมักจะมีความรู้สึกว่าตนควรจะได้ส่วนแบ่งมากกว่าน้องเพราะเขาแก่กว่าและเกิดมาก่อน เมื่อเด็กโตขึ้นก็จะแสดงความริษยาผู้อื่นที่มีบ้านสวยงามกว่าบ้านของตน มีรถยนต์ใช้ มีโทรทัศน์ มีคนใช้ หรือจะริษยาผู้ที่ได้มีโอกาสออกไปทัศนจรมากกว่าตน เป็นต้น

พฤติกรรมแสดงออกของเด็กเมื่อเกิดอารมณ์ริษยาอาจมีหลายรูปแบบ เช่น การขอมแพ้ การพยายามทำให้เหมือนกับคู่แข่ง การแสดงความเป็นศัตรูหรือก้าวร้าวกับผู้ที่เป็นคู่แข่งของตน การพยายามเก็บกดไว้เอาไว้ และพยายามคิดว่าไม่เป็นเรื่องสำคัญ และการหาทางออกในการหาชื่อเสียงทางอื่น (Sublimation) พฤติกรรมที่แสดงออกเหล่านี้สื่อให้เห็นว่าเด็กขาดความมั่นใจและขาดความปลอดภัย ในหมู่เด็กเล็กการแสดงออกเมื่อมีอารมณ์ริษยาเป็นไปได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม การแสดงในทางตรงนั้นได้แก่ การแสดงการก้าวร้าวต่าง ๆ เช่น ทุบตี เตะ ทำร้ายต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งอาจจะเป็นอันตรายได้ถ้าแสดงออกอย่างรุนแรง ส่วนในทางอ้อมนั้นได้แก่ การปัสสาวะรดที่นอน ดูดนิ้วมือ เกียจคร้าน ทำลายสิ่งของ เป็นต้น

ในหมู่เด็กโต การตอบสนองต่อความริษยาจะเปลี่ยนไปและจะแสดงออกมาในทางอ้อมมากกว่าทางตรง เช่น การก้าวร้าวทั้งทางบ้านและทางโรงเรียน เด็กยิ่งโตก็ยิ่งแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อความริษยาไปในทางอ้อมมากยิ่งขึ้น เช่น ดื้อ ไม่ยอมทำตาม ทำลายสิ่งของ นั่งฝันกลางวัน เป็นต้น

ความรุนแรงของความริษยาของเด็กแต่ละคนนั้นแตกต่างกันมาก นอกจากนี้เด็กหญิงเด็กชายยังมีความริษยาต่างกันอีกด้วย เด็กหญิงจะมีความริษยามากกว่าเด็กชาย และจะแสดงความริษยาให้เห็นมากที่สุดเมื่ออายุประมาณ 3-4 ขวบ

นักจิตวิทยาากล่าวว่าเด็กที่เป็นลูกคนโตในบ้านมักมีความริษยามากกว่าเด็กที่เกิดภายหลัง ทั้งนี้เพราะแต่เดิมนั้นลูกคนโตได้รับความสนใจจากบิดามารดา ก่อน เมื่อมีน้องเกิดมาใหม่มาแย่งความรักที่ตนเองได้รับไป จึงทำให้เกลียดชังน้องยิ่งขึ้น ความริษยามักจะเกิดในระหว่างเด็กที่เป็นพี่น้องผู้หญิงมากกว่าเด็กที่เป็นพี่น้องผู้ชาย หรือผู้หญิงจะมีมากกว่าผู้ชาย ครอบครัวที่มีลูก 2-3 คน เด็กจะมีความริษยากันมากกว่าครอบครัวใหญ่

ความริษยาของเด็กจะเริ่มต้นจากครอบครัวก่อน ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากเจตคติของพ่อแม่ และการวางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ให้แก่เด็ก ถ้าพ่อแม่สนใจเด็ก ความริษยาของเด็กจะน้อยลง พ่อแม่ที่ใช้ระเบียบกับเด็กไม่คงเส้นคงวา เด็กจะบังเกิดความริษยามากกว่าที่พ่อแม่ใช้ระเบียบเสมอต้นเสมอปลายกับเด็ก ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความริษยาของเด็กจะรุนแรงเพียงใดจึงขึ้นอยู่กับเจตคติของพ่อแม่เป็นสำคัญ

2.4) ความรัก (Affective) ความรักเป็นพฤติกรรมทางอารมณ์อย่างหนึ่ง ที่แสดงต่อบุคคลหรือสิ่งของ ความรักของเด็กที่แสดงต่อบุคคลอื่นจะเป็นไปตามธรรมชาติและความรักเกิดขึ้นได้จากสถานการณ์ทางสังคม อย่างไรก็ตามการเรียนรู้มีบทบาทในการแสดงความรักของเด็ก ความรักของเด็กเกิดจากประสบการณ์ที่เด็กพึงพอใจ เด็กเล็กเริ่มเรียนรู้ที่จะรักมารดาหรือพี่เลี้ยงที่เขาใจใส่ตน เล่นกับตน ทำให้ตนเองได้รับความสนุกสนานและเพลิดเพลิน

เด็กจะแสดงความรักต่อผู้อื่นมากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความรักที่เด็กได้รับ ถ้าเด็กได้รับความรักจากครอบครัวน้อยมาก อารมณ์รักของเด็กก็จะไม่พัฒนาขึ้นมาเท่าที่ควร เด็กจะไปแสวงหาความรักนอกบ้าน อย่างไรก็ตาม การให้ความรักแก่เด็กมากเกินไป หรือการทอดทิ้งมากเกินไป ก็จะเป็นผลร้ายพอ ๆ กัน

เด็กจะเริ่มรู้จักรักบุคคลภายในบ้านของตนก่อนอาจจะเป็นพ่อแม่ หรือพี่น้อง นอกจากนี้เด็กยังเริ่มรู้จักสัตว์ต่าง ๆ หรือวัตถุอื่น ๆ เช่น ตุ๊กตา หรือของเล่นอื่น ๆ เป็นต้น ภายหลังจากปีแรกผ่านไปเด็กจะเริ่มรู้จักและแยกประเภทระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตที่เด็กรักได้แล้ว แต่เด็กก็ยังถือตุ๊กตาหรือของใช้ต่าง ๆ ที่เด็กรักนั้นเป็นสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัวของเด็กด้วย

การที่เด็กจะให้ความรักใคร่เพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของเด็กกับบุคคลนั้น ๆ ด้วย เด็กเล็กส่วนมากจะรักแม่มากกว่าพ่อ เพราะแม่ทำตัวเป็นมิตรมากกว่าพ่อ ส่วนพ่อเด็กนั้นจะเป็นผู้ตั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ กับเด็ก และเด็กมักจะเกรงกลัว และผู้ใหญ่ไม่ค่อยจะมีเวลาเล่นกับเด็กมากนัก แต่จะเป็นผู้ทำโทษ เมื่อเด็กกระทำผิด

ในกรณีที่พี่น้องกันเด็กจะรักพี่น้องคนใดมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับปฏิบัติตนของพี่น้องที่มีต่อตน ถ้าพี่คนใดรักน้องมากไม่ก้าวร้าวหรือดุร้ายมากนักน้องก็จะรักคนนั้นมาก แต่ถ้าพี่น้องที่มีอายุใกล้เคียงกัน มีความสนใจคล้ายคลึงกัน และร่วมเล่นกันบ่อย ๆ เด็กก็จะรักกันมากกว่าปกติ

ถ้าเด็กรักใคร่จะแสดงออกมาให้เห็นโดยการกอดรัดดูบ และอยากอยู่ใกล้บุคคลที่ตนรักตลอดเวลา เช่น เวลาเด็กรักสิ่งของ เช่น ตุ๊กตา เด็กจะกอดรัดจนกระทั่งแตกหรือขาดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย เมื่อเด็กขาดความสนใจจากทางบ้าน เด็กจะแสวงหาความรักจากบุคคลภายนอก เช่น เพื่อนนักเรียน ครูผู้สอน หรือจากบุคคลที่ให้ความรักความเมตตาปราณีต่อเด็ก

ดังนั้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความรักของเด็กเป็นอารมณ์ที่เด็กแสดงออกมาโดยเปิดเผย เช่นเดียวกับอารมณ์อื่น ๆ เด็กจะรักผู้ที่ให้ความสนใจแก่เขา รวมทั้งแสดงความรักต่อสัตว์และของเล่นที่ถูกใจ เด็กจะแสดงออกโดยการกอดรัดดูบ ูบคลำ และอยากอยู่ใกล้ ๆ กับบุคคลที่รักหรืออยากทำงานอยู่ใกล้ ๆ ตลอดเวลา

3) ความต้องการพื้นฐานด้านจริยธรรม จริยธรรม หมายถึงความประพฤติที่สอดคล้องกับความเชื่อและค่านิยมของสังคม ผู้มีจริยธรรมคือ ผู้ที่มีความเมตตาากรุณา มีความซื่อสัตย์ สุจริต เห็นอกเห็นใจผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ มีเหตุผล มีความกล้าหาญ ฯลฯ เด็กในวัยประถมศึกษาต้องการมีประสบการณ์ที่ช่วยพัฒนาในด้านจริยธรรม จริยธรรมที่พึงประสงค์ที่ควรพัฒนาในวัยเด็ก คือการรักความจริง ไม่พูดปด การรักษาคำมั่นสัญญา การมีความกล้าที่จะยอมรับความจริง และมีความละเอียดใจที่จะนำความไม่จริงไปสู่ผู้อื่น การไม่เบียดเบียนกัน การรักษา

สิทธิ์ และความชอบธรรมของคนอื่น โดยมีความรักและความเมตตาเป็นพื้นฐาน ความละเอียด ได้ แก่ ความละเอียดใจต่อการกระทำความผิด และความชั่วอื่น ๆ ความรู้จักพอคือ ความไม่โลภ ไม่ หลง รักสันโดษ เป็นต้น

4) ความต้องการพื้นฐานด้านความปลอดภัยและเสรีภาพ วัยเด็กต้องการความเอา ใจใส่ดูแลจากบิดามารดาหรือผู้ใหญ่ ชีวิตครอบครัวของเด็กที่อบอุ่นให้ความปลอดภัยแก่เด็กจะทำให้ เด็กพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีเป็นที่พึงปรารถนาของสังคม ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของเด็ก จะสนองตอบความต้องการทางความปลอดภัยของเด็กได้เป็นอย่างดี และเมื่อเด็กโตขึ้นความ ต้องการในอิสระเสรีภาพก็มีมากขึ้น ๆ บิดามารดาหรือผู้ใหญ่ที่เข้าใจความต้องการด้านนี้จะตอบ สนองไปที่ละน้อย ฝึกให้เด็กหัดคิด หัดแก้ปัญหาด้วยตนเอง

5) ความต้องการพื้นฐานด้านสุขภาพจิต หมายถึง ความต้องการทางสังคมในระยะ ต้น ๆ ที่ทำให้เด็กพัฒนาสุขภาพจิตที่ดี ความต้องการพื้นฐานทางสุขภาพจิตที่ดีที่เด็กต้องการ ได้ แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการอยากรู้อยากเห็น ความต้องการเป็นที่ยอมรับในสังคม ความต้องการความสำเร็จ เหล่านี้เป็นต้น

6) ความต้องการพื้นฐานด้านการพัฒนาสติปัญญา จากพื้นฐานทฤษฎีพัฒนาการ ทางสติปัญญาของ Piaget การพัฒนาความคิดของเด็กมีส่วนสัมพันธ์สอดคล้องกับพฤติกรรมที่ สนองความต้องการ เด็กวัยก่อนประถมศึกษาจะเริ่มเรียนรู้ภาษาพูด และใช้ภาษาพูดเป็นเครื่องมือ ในการถามตอบปัญหาง่าย ๆ เด็กวัยประถมศึกษาจะเริ่มช่างคิด ช่างทำ เริ่มรู้จักหาเหตุผล ดังนั้น ในการเสริมสร้างพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็ก ครูจึงควรเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิด เห็น ใช้สติปัญญาความคิดและความถนัดของเด็ก แสดงออกในรูปกิจกรรมต่างๆ ที่เหมาะสมกับ วัยของเด็ก

1.3 ลักษณะพัฒนาการและความต้องการของเด็กวัยต่าง ๆ

จิวรรณ กินาวงศ์ (2533) ได้แบ่งวัยเด็กออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

- 1) วัยเด็กตอนต้น หรือวัยก่อนเข้าเรียน (Early Childhood or Pre-School) อายุประมาณ 2-6 ขวบ
- 2) วัยเด็กตอนกลาง (Middle-Childhood) อยู่ในช่วงอายุประมาณ 6-9 ปี
- 3) วัยเด็กตอนปลาย (Late Childhood) อายุประมาณ 10-12 ปี

1) วัยเด็กตอนต้น หรือวัยก่อนเข้าเรียน (Early Childhood or Pre-School)

วัยนี้เริ่มจากอายุประมาณ 2-6 ขวบ ระยะนี้จะเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านบุคลิกภาพ (Personality) มากที่สุด โดยเด็กจะเริ่มรู้จักพึ่งตนเองได้บ้างและต่อมากจะค่อย ๆ เพิ่มพูนการพึ่งตัวเองมากขึ้น นอกจากนั้นยังมีลักษณะที่เห็นได้ชัดคือ ต้องการเป็นตัวของตัวเอง มักปฏิเสธความช่วยเหลือของผู้ใหญ่ ค่อนข้างดื้อ ทั้งนี้เนื่องมาจากเด็กรู้จักบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัวมากขึ้น และมีความสามารถในการใช้ภาษามากขึ้นด้วย ลักษณะดังกล่าวนี้ก็คือความต้องการเป็นอิสระของเด็กนั่นเอง ในบางคราวผู้ใหญ่มักจะมองไปในแง่ดื้อไม่เชื่อฟังและตอแยก เมื่อเด็กเจริญเติบโตได้ประมาณ 5 ขวบ จะเริ่มแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดของตนด้วยการพูดคุยกับพ่อแม่ เริ่มแสดงให้เห็นถึงแนวของความฉลาด ซึ่งจะเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละคน เด็กในวัยเด็กจะแสดงความรู้สึกนึกคิดออกมาเป็นการกระทำแม้ว่าในบางครั้งความคิดของเด็กจะไม่ตรงกับความเป็นจริงก็ตาม ระยะนี้จึงเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของความฝัน และความเป็นจริงอีกด้วย

1.1) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านร่างกาย

ทิสนา แชนมณี และคณะ (2535) กล่าวว่า เด็กในวัยนี้ จะเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านส่วนสูง น้ำหนักและสัดส่วนของร่างกาย และยังได้จัดพัฒนาการด้านร่างกายเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ พัฒนาการด้านสุขภาพ และพัฒนาการด้านการเคลื่อนไหว

1.1.1) พัฒนาการด้านสุขภาพ ดัชนีสำคัญในการบ่งชี้ถึงสุขภาพ ได้แก่ น้ำหนัก ส่วนสูง เด็กควรมีน้ำหนักและส่วนสูงสมวัย และมีการเพิ่มน้ำหนักและส่วนสูงตามอัตรา การเพิ่มโดยเฉลี่ยของเด็กในประเทศของตน

1.1.2) พัฒนาการด้านการเคลื่อนไหว เด็กควรจะพัฒนาความสามารถในการควบคุมการเคลื่อนไหว โดยเริ่มต้นจากส่วนบนของร่างกาย คือศีรษะ ไปสู่ลำตัว ขา และเท้า และเริ่มจากลำตัวไปยัง แขน ขา และไปสู่ปลายนิ้วมือ นิ้วเท้า ตามลำดับ ตลอดจนเริ่มจากการควบคุมกล้ามเนื้อมัดใหญ่ ไปสู่การควบคุมกล้ามเนื้อมัดเล็ก โดยเป็นไปตามลำดับขึ้น คือ บังคับศีรษะ นั่ง ทรงตัว ยืน เดิน ขึ้นลงบันได กระโดด ไข่มือ และไข่นิ้ว

นอกจากการพัฒนากล้ามเนื้อเพื่อการเคลื่อนไหวแล้ว เด็กยังพัฒนาความสามารถในการใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ ได้แก่ การมองเห็น การฟัง การชิม การดม และการจับคลำสัมผัสด้วย แม้ความเปลี่ยนแปลงจะไม่สามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจนเท่ากับพัฒนาการทางโครงสร้างของร่างกายและการเคลื่อนไหวก็ตาม

การส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย เด็กจึงต้องได้รับอาหารที่เป็นประโยชน์เพียงพอ ได้ออกกำลังกายและพักผ่อนอย่างเพียงพอ ได้รับการดูแลรักษาร่างกายให้สะอาดถูกสุขอนามัย ซึ่งจะช่วยป้องกันการเจ็บป่วย ได้อยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่สะอาด ปลอดภัย ได้รับการป้องกันจากโรคภัยไข้เจ็บและอุบัติเหตุต่าง ๆ ตลอดจนได้รับการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย หรือบาดเจ็บจากอุบัติเหตุจนมีสุขภาพแข็งแรงตามปกติ

เด็กต้องการได้รับโอกาสที่จะใช้กล้ามเนื้อต่าง ๆ ตลอดจนประสาทสัมผัสต่าง ๆ อย่างเต็มที่ เพื่อให้อวัยวะดังกล่าวเจริญเติบโตขึ้นได้ด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเซลล์สมองซึ่งหากไม่มีการใช้อาจจะฝ่อและตายไป และอาจไม่มีการสร้างขึ้นมาใหม่ ตลอดจนเพื่อพัฒนาความสามารถในการควบคุมกล้ามเนื้อและใช้ประสาทสัมผัสตามวัยด้วย

นอกจากนี้ เด็กยังจำเป็นต้องได้รับการสังเกต พัฒนาการอย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอ เพื่อเฝ้าระวังความพิการอันเกิดจากความผิดปกติ ซึ่งอาจเกิดขึ้นโดยผู้เลี้ยงเด็กไม่ทันสังเกต รวมทั้งเด็กที่เกิดความพิการขึ้นแล้ว ก็จำเป็นต้องได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพ และส่งเสริมพัฒนาการตามศักยภาพของเด็กด้วย

1.2) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านอารมณ์ คุณธรรมและบุคลิกภาพ

1.2.1) พัฒนาการด้านอารมณ์ เด็กวัยนี้มักจะเป็นคนเจ้าอารมณ์หงุดหงิดและโกรธง่าย โมโหง่าย โดยปราศจากเหตุผล มักจะแสดงความขัดแย้งและต่อต้านต่อพ่อแม่อยู่เสมอ เป็นวัยที่เรียกกันว่าชอบปฏิเสธ ซึ่งเป็นลักษณะธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์เรียกว่า Negative

Stage (Nagativism) อารมณ์ของเด็กวัยนี้ ได้แก่ ความโกรธ ความกลัว ความอิจฉาริษยา ความอยากรู้ อยากเห็น ความร่าเริงหรือความดีใจ และความรัก

ความโกรธ เป็นอารมณ์ธรรมชาติซึ่งมักพบมากในเด็กวัยนี้ เด็กมักใช้เป็นเครื่องมือเรียกร้องให้ได้สิ่งที่ต้องการ เด็กมักโกรธในกรณีที่ถูกขัดใจและขัดขวางไม่ให้ทำในสิ่งที่ต้องการ เด็กมักแสดงความโกรธออกมาโดยการร้องไห้ ทูบตีสิ่งกีดขวาง หึงตัวลงนอน อารมณ์ดังกล่าวนี้จะค่อย ๆ หายไปเมื่อพ้นวัยเด็กตอนต้น

ความกลัว ความกลัวมักเกิดจากการที่เด็กได้พบสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน เด็กมักแสดงอาการกลัวโดยการหลบซ่อน วังหนี ความกลัวของเด็กอาจจะมีมาจากสิ่งเร้าต่าง ๆ เช่น การฟังวิทยุ หรือดูรายการโทรทัศน์ เด็กมักจะกลัวในสิ่งที่บิดามารดากลัว และความกลัวของเด็กจะค่อย ๆ ลดลงเมื่อเด็กเจริญเติบโตขึ้น ความกลัวของเด็กจะหายไปได้ก็โดยการให้คำอธิบายและการให้เด็กได้คุ้นเคยกับสิ่งที่เคยกลัวมาก่อนก็ได้แต่ต้องทำในลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไป

ความอิจฉาริษยา เป็นอารมณ์ปกติที่มักจะเกิดกับเด็กวัย 2-5 ขวบ โดยเฉพาะเมื่อบิดามารดาหันความสนใจไปสู่บุคคลอื่น ๆ เช่น มีน้องใหม่เกิดขึ้น

ความอยากรู้ อยากเห็น เด็กวัย 2-3 ขวบ มักจะตั้งคำถามอยู่เรื่อย ๆ มีความสงสัยในสิ่งต่าง ๆ ไม่สิ้นสุดและถามจนกว่าจะได้รับคำตอบที่แจ่มแจ้ง เด็กฉลาดจะชอบซักถามมากที่สุดและจะเริ่มซักถามเกี่ยวกับนามธรรม เช่น ความตาย การเกิด เมื่ออายุประมาณ 5-6 ขวบ ระยะเวลาจะตั้งคำถามมากที่สุดจนตอบไม่ทัน

ความร่าเริงหรือความดีใจ เด็กที่ได้รับการตอบสนองความต้องการทันที และสม่ำเสมอมักจะเป็นเด็กที่มีอารมณ์แจ่มใสร่าเริง หัวเราะและยิ้มง่าย เด็กจะชอบใจเมื่อเด็กได้เห็นท่าทางตลก หรือการทำเสียงล้อเลียนผู้ใหญ่ เด็กมักแสดงความร่าเริงด้วยการยิ้ม หัวเราะหรือกระโดดโลดเต้น เป็นต้น

ความรัก เด็กมักแสดงความรักต่อพ่อแม่หรือสัตว์เลี้ยงตลอดจนของเล่นที่ชอบ ความรักจัดเป็นอารมณ์ที่ริเริ่ม และเด็กวัยนี้มักแสดงความรักของเขาออกมาอย่างเปิดเผย เช่น การกอดจูบผู้ที่เขารัก หรือสิ่งของที่เขารัก (จิววรรณ กินาวงศ์, 2533)

ลักษณะพัฒนาการด้านอารมณ์ของเด็กวัยนี้ สะท้อนให้เห็นถึง ธรรมชาติของเด็ก ที่ค่อย ๆ พัฒนาอารมณ์ต่าง ๆ เพิ่มขึ้น บางอารมณ์ก็จะเกิดขึ้นรุนแรง และเกิดขึ้นถี่กว่า เมื่อเด็กยังเล็ก และลดลงเมื่อเด็กโตขึ้น ขณะที่บางอารมณ์เกิดขึ้นในลักษณะที่กลับกัน การที่เป็นเช่นนี้ ทำให้เด็กจำเป็นต้องได้รับการเข้าใจอย่างแท้จริงจากผู้เลี้ยงดูว่า พฤติกรรมทางอารมณ์

ที่เด็กแสดงออกเป็นเช่นนั้นบ่งถึงลักษณะตามธรรมชาติที่เป็นไปตามวัยของเด็ก หรือบ่งถึงปัญหาบางอย่างที่ต้องรีบแก้ไข นอกจากนี้เด็กยังจำเป็นต้องได้รับการปกป้องคุ้มครองไม่ให้เกิดอารมณ์หวาดกลัวอย่างรุนแรง เพราะการที่ได้รับความหวาดกลัวอย่างรุนแรงในวัยต้นของชีวิตซึ่งเป็นวัยวิกฤตินี้จะส่งผลถึงการชะงักทางพัฒนาการด้านอื่น ๆ หรือแม้แต่การถดถอยสู่พัฒนาการขั้นต่ำลงไปได้ และการดูแลส่งเสริมให้เด็กมีอารมณ์ดีในวัยนี้ยังส่งผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ ซึ่งเมื่อได้วางรากฐานอย่างใดลงไปแล้วเปลี่ยนเป็นอื่นได้ยากในภายหลัง (ทิสนา แชมมณี และคณะ, 2535)

1.2.2) พัฒนาการด้านคุณธรรม Kohlberg (1976) จัดเด็กในช่วงอายุ 0-7 ปี หรือวัยเด็กตอนต้นนี้ จะประพฤติดีเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่าตน เช่น เด็กประพฤติตามที่ครูสั่งเพราะกลัวการถูกลงโทษ

1.2.3) พัฒนาการด้านบุคลิกภาพ Erikson (1963) กล่าวว่าเด็กในวัยนี้จะพัฒนาความไว้วางใจและไม่ไว้วางใจในสภาพแวดล้อมและบุคคลรอบตัว ความเป็นตัวของตัวเอง โดยเด็กจะทำงานง่าย ๆ เหมาะกับตนเองได้ เช่น การหยิบอาหารเข้าปาก เดิน วิ่ง นอกจากนั้นยังมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเอง โดยจะเลียนแบบผู้ใกล้ชิด

1.3) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านสังคม

พัฒนาการด้านสังคมของเด็กวัยนี้จะมีลักษณะยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง เมื่อเด็กได้พบปะบุคคลอื่นที่ไม่ใช่บุคคลในครอบครัว และเริ่มแยกจากพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูเด็ก เขาจะต้องปรับตัวให้เข้ากับบุคคลอื่นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และเรียนรู้บทบาทพื้น ๆ ของตน ซึ่งทำให้เขาเริ่มให้ความสำคัญและเห็นอกเห็นใจผู้อื่นมากขึ้น

พัฒนาการด้านสังคมจะพัฒนาไปเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจาก

ขั้นที่ 1 เด็กจะเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น การมอง การจำหน้าได้

ขั้นที่ 2 เด็กเรียนรู้ว่าตนเป็นสมาชิกในสังคมโดยจำหน้าบุคคลที่คุ้นเคยได้

ขั้นที่ 3 เด็กเรียนรู้ที่จะร่วมมือกับผู้อื่น เช่น การฟังคำสั่ง การสนใจกิจกรรม

ของผู้ใหญ่และชอบเลียนแบบ เมื่ออายุได้ 3 ปี เริ่มเล่นกับเด็กอื่น และยอมแบ่งของเล่นกับเพื่อน สามารถคอยให้ถึงคราวของตน แสดงความรักใคร่น้อง ๆ ที่เล็กกว่า สามารถช่วยเหลือทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้

จากลักษณะพัฒนาการดังกล่าว เด็กจึงต้องได้รับโอกาสที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ เด็กจะต้องมีบุคคลหลักที่ทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่ใกล้ชิด และสร้างความรู้สึกรักผูกพันด้วยเป็นอันดับแรกตั้งแต่แรกเกิด เด็กจะต้องได้รับการปฏิบัติที่สุภาพ อ่อนโยน และเอื้ออาทรจากบุคคลรอบข้าง เพื่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย และพัฒนาเจตคติที่ดีต่อผู้อื่น เด็กต้องได้รับการคาดหวังจากผู้ใหญ่รอบข้างตามระดับพัฒนาการทางสังคม เด็กต้องมีโอกาสประสบความสำเร็จในการเล่น และการทำกิจวัตรต่าง ๆ เพื่อพัฒนาความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง เด็กต้องไม่ถูกเคี่ยวเข็ญ หรือใช้กำลังบังคับตลอดจนทำร้ายทางร่างกายหรือจิตใจให้เกิดความหวาดกลัวอย่างรุนแรงและประทับความหวาดกลัวนั้นไว้ เด็กต้องได้รับโอกาสที่จะเล่นและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับผู้อื่นโดยเฉพาะเด็กด้วยกันเพื่อเรียนรู้ทักษะทางสังคมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เด็กต้องได้รับการถ่ายทอดมารยาทและกติกาสังคม เพื่อให้สามารถวางตัวได้ถูกกาลเทศะ ตลอดจนต้องได้รับการปลูกฝังจากการปฏิบัติเป็นวิถีชีวิต และการอบรมสั่งสอนที่เหมาะสมกับวัย ให้เกิดสำนึกในความรับผิดชอบต่อสมาชิกอื่น ๆ ในสังคม และความผูกพันร่วมเป็นเจ้าของ ผู้สืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามของสังคม และในอีกแง่หนึ่งเด็กต้องได้รับการฝึกสอนให้รู้จักเป็นตัวของตัวเอง และแสดงออกอย่างเหมาะสมแก่กาลเทศะด้วย (ทศนา แรมมณี และคณะ, 2535)

1.4) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านสติปัญญา

วัยเด็กยังอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่เป็นรูปธรรมอยู่มาก ในขณะที่วัยพัฒนาการด้านภาษาเป็นสื่อที่ช่วยให้เด็กเริ่มใช้ความคิด เหตุผลและจินตนาการมากขึ้น เด็กเริ่มคิดถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมมากขึ้น

พัฒนาการด้านสติปัญญาในเด็กปฐมวัย มี 2 ด้าน คือ พัฒนาการด้านการเรียนรู้และการปรับตัว และพัฒนาการด้านภาษา หากเด็กไม่สามารถพัฒนาไปตามขั้นตอนที่เหมาะสมในระยะเวลา 6 ปีแรกของชีวิต การส่งเสริมให้เกิดพัฒนาการดังกล่าวในภายหลังจะทำได้ยากมาก หรืออาจทำไม่ได้เลย เพราะช่วงเวลานี้เป็นระยะวิกฤติ (Critical Period) ของพัฒนาการ

1.4.1) ลักษณะพัฒนาการด้านการเรียนรู้ และการปรับตัว โดยทั่วไปในเด็กวัยนี้สรุปได้คือ สนใจต่อสิ่งแวดล้อม สำนวน สนใจสิ่งที่เคลื่อนไหว ช่างซักถาม วาดรูป เริ่มเห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาษาพูดกับตัวหนังสือ

จากการที่เด็กมีลักษณะพัฒนาการด้านการเรียนรู้ดังกล่าว เด็กจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมให้สอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กในแต่ละระดับพัฒนาการ เด็กต้องได้รับโอกาสที่จะได้สำรวจตรวจสอบสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ การมองเห็น การจับคลำสัมผัส การชิม ตลอดจนการดม เด็กต้องได้รับโอกาสที่จะตรวจสอบความสามารถของตนเองในการกระทำสิ่งต่าง ๆ และได้ฝึกทำสิ่งที่อยู่ในวิสัยของตนให้เกิดความชำนาญมากขึ้น เด็กต้องได้รับโอกาสที่จะมีเวลาเงียบ ๆ ใคร่ครวญ คิดพิจารณา และจัดโครงสร้างความคิดของตนให้กว้างขวางและเป็นระบบระเบียบบ้างตามสมควร เด็กต้องได้ทดลองจัดกระทำกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเอง เพื่อพัฒนาการความคิดความเข้าใจในคุณสมบัติทางกายภาพของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับรู้มา เด็กต้องได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับระดับความสนใจและความสามารถ เพื่อช่วยขยายประสบการณ์และโครงสร้างความคิดของตน และเด็กจะต้องได้มีโอกาสฝึกจินตนาการ โดยไม่ถูกตีความว่าเพื่อฝัน ไร้สาระ เด็กจำเป็นต้องได้รับความเข้าใจจากผู้เลี้ยงดูที่จะคาดหวังในตัวเขาตามระดับความสามารถที่แท้จริงของเขา ไม่เคียดเข็ญ หรือโกรธเกรี้ยวเมื่อเด็กไม่เข้าใจหรือทำไม่ได้ และไม่คาดหวังต่ำจนไม่เปิดโอกาสให้เด็กได้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ของตนโดยการทำให้แทนหมด และในกรณีที่เด็กไม่สนใจใคร่รู้ตามธรรมชาติของเด็กทั่วไป เด็กต้องได้รับการกระตุ้นเพื่อให้เกิดพัฒนาการไปตามขั้นตอนอย่างเหมาะสมด้วย

1.4.2) ลักษณะพัฒนาการด้านภาษา สรุปได้คือ เด็กจะเริ่มพูดเป็นประโยคสั้น ๆ ได้ เริ่มตั้งคำถามและเข้าใจเรื่องที่ผู้อื่นพูด พูดสนทนาโต้ตอบได้ดีขึ้น ชอบฟังนิทานคำคล้องจองและเรื่องเล่า หมายความว่ามีความหมายของศัพท์ใหม่ ๆ โดยพัฒนาการด้านภาษาจะขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น เพศ จำนวนพี่น้อง ความเอาใจใส่จากพ่อแม่ โอกาสตามเวลาต่าง ๆ เช่น การได้ดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ เป็นต้น

จากลักษณะพัฒนาการด้านภาษาดังกล่าว จึงเห็นได้ว่า เด็กจำเป็นต้องมีผู้มีปฏิสัมพันธ์ทางภาษาด้วยอย่างสม่ำเสมอ เด็กต้องได้เล่นกับเสียงชนิดต่าง ๆ มีโอกาสได้ยิน ได้ฟัง เสียงต่าง ๆ ที่หลากหลาย เด็กต้องมีโอกาสใช้ภาษาตามวัยของตน เพื่อแสดงความรู้สึก นึกคิด ความต้องการ นอกเหนือจากการแสดงกิริยาท่าทาง เด็กต้องได้รับการตอบสนองในทางบวกเมื่อแสดงความสนใจที่จะใช้ภาษา และได้รับการฝึกฝนให้ใช้ภาษาอย่างถูกต้องเหมาะสม เด็กต้องได้ฟังนิทานเรื่องราวที่ช่วยขยายประสบการณ์ การใช้ภาษาและคำศัพท์ เด็กต้องได้ฟังแบบอย่างการพูดที่ดี การใช้ภาษาที่สละสลวย และภาษาร้อยกรองที่เป็นศิลปะของภาษา เด็กต้องมีโอกาสคิดสร้างสรรค์นิทาน เรื่องราวด้วยตัวเอง ตามระดับความสามารถของตน ทั้งโดยการพูด

และโดยการขีดเขียน นอกจากนี้เด็กต้องได้ดูหนังสือ และภาพต่างๆ และได้ฟังผู้อื่นอ่านหนังสือให้ฟัง เพื่อพัฒนานิสัยในการอ่านและความพร้อมในการอ่านตามระดับของตนด้วย (ทิกนา แชมมณี และคณะ, 2535)

2) วัยเด็กตอนกลาง (Middle-Childhood)

วัยนี้จัดอยู่ในช่วงประมาณอายุ 6-9 ปี เป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อการเริ่มต้นชีวิตใหม่ของเด็ก เพราะเป็นระยะที่เด็กจะต้องเข้าโรงเรียนของเด็กเป็นครั้งแรก จึงจัดเป็นความเปลี่ยนแปลงสำคัญในชีวิตของเด็ก เด็กต้องปรับตัวมากขึ้นถ้าหากเด็กได้รับการฝึกฝนในด้านอารมณ์ สติปัญญา และสังคมมาก่อนบ้างจะช่วยให้เด็กปรับตัวง่ายขึ้น

2.1) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านร่างกาย

อัตราความเจริญเติบโตจะช้าลงเล็กน้อย แต่ก็เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ร่างกายของเด็กจะขยายออกทางส่วนสูงมากกว่าส่วนกว้าง ลำตัวแบน แขนขายาว รูปร่างเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ลักษณะผู้ใหญ่มากขึ้น อวัยวะย่อยและระบบหมุนเวียนของโลหิตเจริญเกือบเต็มที่ แต่หัวใจยังเจริญช้ากว่าอวัยวะเหล่านั้น มีฟันถาวรขึ้นแทนฟันน้ำนมเรื่อย ๆ ฟันหน้ามักขึ้นก่อนฟันกรามโผล่ฟันเหงือกขึ้นมาเพื่อเป็นตัวกันให้ฟันหน้าซี่อื่น ๆ ขึ้นถูกต้องตามตำแหน่งของฟัน ในระหว่างอายุ 5 ปี จะมีกรามบน 4 ซี่ สมอมีน้ำหนักรสูงสุด ตาและมือยังคงเคลื่อนไหวอย่างประสานกันไม่สะดวก เพราะพัฒนาการของกล้ามเนื้อไม่เท่ากัน กล้ามเนื้อตาของเด็กหญิงมักจะพัฒนาได้เร็วกว่าของเด็กชาย เด็กวัยนี้มีพลังงานมากจึงไม่หยุดนิ่ง ชอบทำกิจกรรมและทำอย่างรวดเร็ว ไม่ใคร่ใช้ความระมัดระวังมากนัก ทำให้ประสบอุบัติเหตุบ่อย ๆ

พัฒนาการด้านร่างกายของเด็กวัยตอนกลางจะขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมต่อไป นี้คือ สภาพโภชนาการ ความสนใจในการเล่นกลางแจ้ง การฝึกทักษะในการใช้อวัยวะเคลื่อนไหว และการที่มีอวัยวะบกพร่อง

สภาพโภชนาการ ถ้าสภาพโภชนาการที่เด็กได้รับมีปริมาณมากพอและคุณภาพดีแล้วนั้นจะมีส่วนสัมพันธ์กับพัฒนาการทางด้านร่างกายและสติปัญญาของเด็กด้วย เด็กต้องการพลังงานมากเพื่อใช้สำหรับการสังเกต และสำรวจสภาพแวดล้อมของตนเพื่อการเรียนรู้ ถ้า

เด็กมีพลังงานน้อยย่อมไม่สามารถทำสิ่งเหล่านี้ได้เต็มที่ ทำให้เกิดเจตคติไม่ดี เห็นทุกสิ่งเป็นศัตรู จำนวนแคลอรีที่ต้องการขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่ทำและขนาดโครงสร้างของร่างกาย

ความสนใจในการเล่นกลางแจ้ง ระดับวุฒิภาวะทางร่างกาย บุคลิกภาพ การได้รับการกระตุ้นจากเด็กอื่น ความนิยมตามสมัยและประเพณีเป็นองค์ประกอบที่ทำให้เด็กสนใจการเล่น เด็กที่สนใจการเล่นกลางแจ้ง และเปลี่ยนวิธีเล่นอยู่เสมอ ทำให้สามารถควบคุมการใช้กล้ามเนื้อและการทรงตัวได้ดีขึ้นเรื่อย ๆ

การฝึกทักษะในการใช้อวัยวะเคลื่อนไหว จุดหมายสำคัญคือ ทำให้เด็กมีกิจกรรมทั้งทางกาย และทางสมอง ซึ่งทำให้เด็กได้รับความพอใจ ทำให้เด็กได้มีประสบการณ์กับวัตถุดีและกระบวนการในการประดิษฐ์วัตถุดีขึ้นเพื่อเป็นของใช้ในชีวิตรประจำวัน ความสำเร็จจะเร่งเร้าให้เด็กพยายามทำสิ่งที่ยากขึ้นไปอีก แต่การพลาดพลั้งจะตัดความต้องการที่จะเรียนรู้ ดังนั้น การมีเครื่องมือที่เหมาะสมและคำแนะนำให้เกิดทักษะจึงจำเป็นต้องจัดให้เด็กด้วย

การที่มีอวัยวะบกพร่อง การที่เด็กมีสภาพร่างกายเจ็บป่วยเสมอ ทำให้เด็กมีอาการที่ไม่มั่นคงไปด้วย เกิดความอ่อนเพลียไม่เบิกบาน ห้อถอย การมีรูปร่างไม่มาตรฐาน หรือมีความเจ็บป่วยอย่างรุนแรง ที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วยนั้นอาจจะเปลี่ยนความสนใจที่เคยมีไปมุ่งพะวงแต่ตัว ทำให้เด็กเป็นคนหลบซ่อน ไม่สู้หน้าคน เด็กวัยนี้มักฟันผุ วิธีแก้คือ ให้อาหารที่มีธาตุอาหารครบถ้วน ให้ผลไม่มาก ๆ ไม่ให้รับประทานของหวานจัด และให้แปรงฟันหลังอาหารเสมอ ๆ

2.2) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านอารมณ์ คุณธรรมและบุคลิกภาพ

เด็กวัย 6 ขวบเป็นวัยหัวเลี้ยวหัวต่อ เพราะเมื่อเด็กเข้าโรงเรียนเด็กต้องเรียนรู้การปรับตัวจากประสบการณ์เก่าเข้ากับประสบการณ์ใหม่ เช่น ครู บทเรียน สถานที่ระเบียบวินัย เป็นต้น สิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ จะทำให้เด็กมีการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์

อารมณ์คือ การแสดงออกของความต้องการที่ซ่อนเร้นอยู่ ซึ่งการพัฒนาการด้านอารมณ์นั้น เด็กจะต้องรู้จักยับยั้งชั่งใจไม่แสดงความรู้สึกออกมาเป็นพฤติกรรมไม่ดีทันที รู้จักระวังความรู้สึกที่ผู้อื่นมีต่อตน อารมณ์กลัวดีขึ้น ตามวัยที่ผ่านไปคือเลิกกลัวในสิ่งที่ไม่มีความกลัวแล้ว และประสบการณ์ธรรมชาติ มาเป็นความกลัวสิ่งที่เกิดขึ้นได้จริง เช่น กลัวความอดอยาก กลัวไม่มีเพื่อน กลัวเรียนไม่ดี เป็นต้น

พัฒนาการด้านอารมณ์ของเด็กวัยเข้าเรียนตอนต้น เป็นผลมาจากองค์ประกอบต่อไปนี้มี ความต้องการเพิ่มขึ้น เพิ่มทักษะในการใช้วัยวะเคลื่อนไหว และมีการเรียนรู้กว้างขวางขึ้น

มีความต้องการเพิ่มขึ้น ความต้องการด้านอารมณ์ที่สำคัญของเด็กวัย 6 ขวบ นั้นก็คือ อยากเป็นที่หนึ่งหรือเป็นคนแรก ไม่ว่าจะทำสิ่งใดต้องการแสดงตนให้เป็นที่ชื่นชมของครู เด็กวัยนี้ชอบคุยโอ้อวด และเปรียบเทียบสิ่งของตน หรือเปรียบเทียบความสูงกันเสมอ ความต้องการด้านอารมณ์ที่สำคัญของเด็กวัยนี้ก็คือ ต้องการทางด้านความเป็นอิสระต่อผู้ใหญ่ ต้องการพึ่งตนเองและต้องการได้รับความยอมรับเข้าเป็นหมู่คณะ ความต้องการเหล่านี้ทำให้เด็กพยายามที่จะเสาะแสวงหากิจกรรมใหม่ ๆ แปลก ๆ ทำอยู่เรื่อยไป และสนใจกิจกรรมที่ผู้ใหญ่ทำพยายามเข้าร่วมด้วยเพื่อให้มีประสบการณ์และจะกระวนกระวายเพราะกลัวจะไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ผู้ใหญ่ได้วางไว้ ถ้าผู้ใหญ่ควบคุมมากเกินไป เด็กจะมีปฏิกิริยาต่อต้านทันที

เพิ่มทักษะในการใช้วัยวะเคลื่อนไหว การที่เด็กสามารถควบคุมการเคลื่อนไหวของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ให้ทำงานประสานกันได้ดีขึ้น ทำให้เด็กมีโอกาสเล่นและทำกิจกรรมรวมหมู่คณะได้ ทำให้อารมณ์แจ่มใสเบิกบานที่มีอย่างสนุกสนาน และทำให้เรียนรู้ที่จะยับยั้งใจไม่แสดงความรู้สึกที่จะกระทบกระเทือนผู้อื่นได้ดีขึ้น

มีการเรียนรู้กว้างขวางขึ้น และมีความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับตัวเองชัดเจนขึ้น เมื่อเด็กอ่านหนังสือคล่องขึ้น ได้มีโอกาสอยู่ร่วมและทำกิจกรรมกับหมู่คณะอยู่เสมอ เด็กจะมีความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับตัวเองถูกต้องขึ้น ซึ่งจะช่วยให้เด็กสามารถควบคุมความรู้สึกได้ดี เมื่อตนทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดพลาดพลั้ง และขณะเดียวกันก็มีความรู้สึกเห็นใจผู้อื่นด้วย เด็กจะคิดหรือมองเห็นว่าตนเองเป็นอย่างไรนั้นเขาก็เข้าใจเอาจากการที่ตนได้รับจากการปฏิบัติจากผู้ใหญ่นั้นเอง ถ้าผู้ใหญ่เอาแต่ยับยั้งโดยไม่ช่วยเหลือเด็กเลย หรือให้เพียงเล็กน้อย จะเป็นทางทำให้เด็กเป็นผู้ที่ช่วยตัวเองไม่ได้ เป็นผู้ที่ไม่สามารถยับยั้งใจ ควบคุมอารมณ์ไม่ได้ เป็นผู้ที่มีพฤติกรรมก้าวร้าว และเอาแต่ใจตัวเอง ที่เป็นเช่นนี้เพราะเด็กรู้สึกว่าคุณค่าความอบอุ่นมั่นคงปลอดภัย ทำให้แสวงหาทางอื่นที่ไม่ถูกต้อง การขาดเรขความรู้สึกที่ตนขาดไป เด็กเมื่อได้รับการอบรมจากทางบ้าน และทางโรงเรียนเด็กก็จะรับความรู้ต่าง ๆ มากขึ้น และจะเริ่มรู้จักควบคุมอารมณ์ รู้จักดีว่าเพื่อน อยู่กันเป็นกลุ่มและทำงานร่วมกันได้ (จวีวรรณ กีนาวงศ์, 2533)

พัฒนาการด้านคุณธรรม จริยธรรม เด็กวัยนี้จะอยู่ในระดับก่อนกฎเกณฑ์ของ Kohlberg (1976) ซึ่งนอกจากจะประพฤติดีเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกทำโทษแล้ว ยังเริ่มประพฤติตนตามกฎเกณฑ์ เพื่อให้ได้รับรางวัลและความพอใจแทน

พัฒนาการด้านบุคลิกภาพ Erikson (1963) จัดเด็กวัยนี้อยู่ในพัฒนาการด้านบุคลิกภาพในขั้นที่ 4 คือ พัฒนาความขยันขันแข็ง หรือความรู้สึกดี้อย เด็กจะทุ่มเทความสามารถเต็มที่ เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย ซึ่งเด็กต้องการกำลังใจ จากผู้ปกครองเป็นอย่างมาก

2.3) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านสังคม

เมื่อเด็กเริ่มเข้าโรงเรียนบางคนอาจมีปัญหาในการคบเพื่อนอยู่บ้าง ทั้งนี้แล้วแต่การอบรมที่ได้รับจากที่บ้าน ถ้าที่บ้านเคยให้มีโอกาสเล่นกับเด็กอื่น ๆ เด็กก็จะไม่ขาดกลัว ไม่อายเพื่อนใหม่ การปล่อยให้เด็กเล่นกับเพื่อนสมมติอยู่เสมอ จะทำให้เด็กปรับตัวเข้ากับผู้อื่นได้ยากเมื่อเข้าโรงเรียนแล้ว เพราะเพื่อนเล่นสมมตินั้นไม่มีชีวิตจิตใจ ไม่มีปฏิกริยาตอบโต้ที่จะให้เด็กรู้ว่าตนควรจะทำอย่างไรเมื่อได้อยู่ร่วมกับผู้อื่น การเล่นในวัยนี้ส่วนมากมักจะเอาแต่ใจตัวเองและต้องการชนะแต่ผู้เดียว เมื่อโตขึ้นจึงค่อย ๆ รู้จักยอมรับฟังและทำตามความคิดเห็นของผู้อื่นด้วย เด็กชายชอบกิจกรรมที่มีโอกาสได้เคลื่อนไหวทั้งตัว ส่วนเด็กหญิงชอบกิจกรรมที่ไม่ต้องใช้กำลัง

สิ่งที่ช่วยเด็กให้ปรับตัวทางสังคมได้ดีคือ ประสบการณ์ทางบ้าน สนามที่เด็กวิ่งเล่น และบทบาทของครู

ประสบการณ์ทางบ้าน เด็กที่สามารถปรับตัวได้ดีที่โรงเรียนคือเด็กที่เติบโตขึ้นในครอบครัวที่มีบรรยากาศอบอุ่น เป็นมิตร พ่อแม่แสดงความรักและยอมรับเด็ก ไม่ละเลยที่จะส่งเสริมบุคลิกภาพที่ดีให้แก่เด็ก เด็กที่มีบุคลิกภาพดีจะเป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรง มีทักษะในการใช้อวัยวะเคลื่อนไหว มีอารมณ์ดี แจ่มใส โอบอ้อมอารี และให้ความร่วมมือแก่หมู่คณะเป็นผู้ที่มีเพื่อนมาก เข้ากับใครก็ได้ ไม่เป็นที่รำคาญของเพื่อน ๆ

สนามที่เด็กวิ่งเล่น สนามนอกจากเป็นที่เด็กใช้วิ่งเล่น และทำกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานแล้ว ยังเป็นที่ที่ให้เกิดการเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ดีขึ้นเรื่อย ๆ การที่เด็กเมื่อเล่นกันมีการทะเลาะวิวาท ช่มชู้ เพราะเด็กยังมีความคิดถือเอาตัวเองเป็นใหญ่ แต่อย่างไรก็ดีการแสดงความก้าวร้าว และแย่งชิงของเด็กในวัยต้น ๆ เป็นสิ่งจำเป็นเหมือนกัน เพราะ

ช่วยให้เด็กเรียนรู้การศึกษาสิทธิของตน เป็นการก้าวไปสู่การพึ่งตัวเอง และเรียนรู้เรื่องทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

บทบาทของครู ครูในระดับประถมศึกษา มีบทบาทมากที่ช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางสังคม เป็นผู้ช่วยให้เด็กเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ต่อพ่อแม่ ผู้ใหญ่อื่น ๆ และเด็กวัยเดียวกัน ครูเป็นผู้ช่วยให้เด็กมีพฤติกรรมรู้จักแก้ไขตนเองเพื่อให้เกิดความงอกงาม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการเข้าสังคมของเด็กในภายหน้าด้วย การจัดให้เด็กมีการเล่นหลายอย่าง รวมทั้งให้มีกิจกรรมเสริมหลักสูตร โดยมีครูเป็นผู้แนะนำในการจัดเป็นการช่วยให้เด็กมีพฤติกรรมที่เหมาะสมได้เรียนรู้วิธีการตลอดจนการเป็นผู้ชนะและผู้แพ้ที่ดี

2.4) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านสติปัญญา

โดยทั่ว ๆ ไปเด็กเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวก่อนในระหว่างวัย 7 ปี พัฒนาการทางด้านภาษาเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว รู้คำศัพท์เพิ่มขึ้น ใช้ภาษาแสดงความคิดเห็นได้อย่างดี ความรู้สึกด้านจริยศึกษาเริ่มพัฒนาการในระยะนี้ สามารถรับผิดชอบได้บ้างบางอย่าง เริ่มสนใจสิ่งต่าง ๆ แต่ไม่มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงเรื่องความจริง ความซื่อสัตย์ อาจหยิบสิ่งของผู้อื่นมาโดยไม่ตั้งใจจะขโมยก็ได้ ตอนปลาย ๆ ของวัยเด็กตอนกลาง เด็กจะมีประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากมีสิ่งช่วยให้มีกิจกรรมทางสมองหลายประการ เช่น ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ และภาพยนตร์การ์ตูน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นสิ่งสำคัญส่วนหนึ่งของเด็กวัย 7-8 ปี

พฤติกรรมใหม่ ๆ ของเด็กวัยตอนกลางที่แสดงพัฒนาการด้านสติปัญญา ได้แก่ การอ่าน เวลา การใช้เงิน การสะสม และความสนใจ

การอ่าน เด็กที่อ่านหนังสือไม่คล่องจะชอบหนังสือการ์ตูน วัย 9 ปี เป็นวัยที่ชอบอ่านหนังสือมาก ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายชอบอ่านหนังสือหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ การผจญภัยของเด็กและประเภทตลกขบขันโดยทั่วไป เด็กชายที่ฉลาดมากชอบอ่านหนังสือเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์และชีวประวัติต่าง ๆ ส่วนเด็กหญิงที่ฉลาดไม่ชอบนิยายเกี่ยวกับอารมณ์มากนัก

เวลา เข้าใจในเรื่องเวลาดีขึ้น สามารถเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเวลา กับเหตุการณ์ประจำวันได้ เช่น รู้เวลารับประทานอาหาร เวลาไปโรงเรียน เวลานอนแต่ยังไม่มีความรับผิดชอบที่จะนอนเองหรือตื่นเอง พ่อแม่ต้องคอยเตือนกันเสมอ ทั้งยังมีความเข้าใจคำที่เป็นนามธรรมได้บ้างเช่น ความตาย ความดี ความซื่อสัตย์

การใช้เงิน รู้จักและเข้าใจการประหยัด เช่นการเก็บเงินค่าขนมเพื่อของที่ตนเองอยากได้ (หนังสือการ์ตูน ของเล่นต่าง ๆ) ครูหรือพ่อแม่ควรจะแนะนำเกี่ยวกับเรื่องนี้และควรแนะนำสิ่งที่เด็กพอจะเข้าใจได้

การสะสม การสะสมของต่าง ๆ เป็นกิจกรรมที่เด็กวัยนี้ชอบมาก แต่ยังไม่รู้จักแยกประเภทของที่เก็บมา วิธีหนึ่งที่จะทำให้เด็กเริ่มต้นรักการสะสมคือ สิ่งใดที่พ่อแม่ให้แล้ว ให้เด็กเก็บไว้

ความสนใจ ความสนใจเปลี่ยนไปตามวัย เช่นเดียวกับความสามารถด้านอื่น ๆ ความสนใจของเด็กวัยตอนกลางนี้จะขยายกว้างออกไปอีกคือ สนใจในสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ สีสันสะดุดตาสนใจในสัตว์เลี้ยง ภาพระบายสี การเล่นที่ใช้กำสั้งแขนขา เมื่อเข้าสู่วัยเด็กตอนปลาย ความสนใจจะเปลี่ยนเป็นเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัย วิทยาศาสตร์ เรื่องที่เกิดขึ้นจริงและเรื่องของเด็กวัยเดียวกัน

พัฒนาการด้านสติปัญญาที่เห็นได้อีกประการหนึ่ง คือ มีจินตนาการสูง เพราะโดยรากฐานการอ่าน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ คิดที่จะทำ และประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นงานอดิเรกและกิจกรรมในชั้นเรียน

องค์ประกอบที่ส่งเสริมการเพิ่มพูนความงอกงามด้านสติปัญญาได้แก่ แรงจูงใจ สิ่งเร้า และการได้ลงมือกระทำเอง

แรงจูงใจ แรงจูงใจของเด็กวัยเข้าโรงเรียนได้แก่ ความปรารถนาที่จะให้ตนเองเป็นที่ยกย่องรักใคร่ของผู้อื่น ให้ตนเองเป็นที่ยอมรับและมีเจ้าของ และต้องการพึ่งตนเองเพื่อแสดงว่าตนเองมีความสามารถ

สิ่งเร้า ได้แก่ ความสนใจ การมีความต้องการ การไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการ เจตคติของบิดามารดาที่มีต่อเด็ก สิ่งเหล่านี้ทำให้เด็กชวนชวนทำกิจกรรม

การได้ลงมือกระทำเอง เป็นกิจกรรมที่ให้เกิดการเรียนรู้อย่างจริงจัง เพราะเด็กได้ประสบการณ์โดยตรง ได้เห็นอุปสรรค ข้อบกพร่อง และช่องทางที่จะแก้ไขให้เกิดผลดี ในคราวต่อไปได้

3) วัยเด็กตอนปลาย (Late Childhood)

โดยทั่วไปวัยเด็กตอนปลายมีอายุประมาณ 10-12 ปี วัยนี้เป็นวัยคาบเกี่ยวระยะก่อนวัยรุ่น หรือวัยเริ่มแตกเนื้อสาว วัยนี้ไม่แตกต่างกับวัยเด็กตอนกลางมากนัก แต่มีการเปลี่ยนแปลงของโครงกระดูกและสัดส่วนของร่างกายเพื่อเตรียมเข้าสู่วัยรุ่น

3.1) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านร่างกาย

การเจริญเติบโตของเด็กวัยนี้เนื่องมาจากร่างกายได้รับอาหาร อากาศและแสงแดดเต็มที่ การเจริญเติบโตเกิดจากการทำงานของต่อมไร้ท่อต่าง ๆ ซึ่งเป็นไปตามหลักวุฒิภาวะ เด็กอายุ 9-10 ปีการเจริญเติบโตเป็นไปอย่างช้า ๆ ส่วนเด็กที่มีอายุ 10 ปีเป็นต้นไปจะเริ่มเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ทั้งส่วนสูงและน้ำหนัก เด็กหญิงจะเจริญเติบโตกว่าเด็กชายประมาณ 2 ปี ทั้งทางด้านร่างกายและวุฒิภาวะ พบว่า เด็กหญิงจะมีลักษณะเพศปรากฏขึ้นเรื่อย ละโพกขยายออก ทรวงอกเจริญเติบโตและเปลี่ยนแปลงไป เด็กหญิงมักจะจดจ่อกับทรวงอกของตนเองที่เจริญออกไป และรู้สึกเป็นกังวลว่าสะโพกจะใหญ่เกินไป จึงมักทำอะไรมุ่งง่าม นอกจากนี้เด็กหญิงจะเริ่มมีประจำเดือนระหว่างอายุ 11-13 ปี ส่วนเด็กชายโหลกว้างขึ้น มือและเท้าใหญ่ขึ้น ขนชายยาวขึ้น เริ่มมีการหลั่งอสุจิระหว่างอายุ 12-16 ปี แสดงวุฒิภาวะทางเพศเริ่มเจริญเต็มที่แล้ว

3.2) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านอารมณ์ คุณธรรมและบุคลิกภาพ

อารมณ์ของเด็กวัยนี้จัดอยู่ในระดับปานกลาง คือไม่ดีหรือร้ายจนเกินไป อาจกล่าวได้ว่า เด็กวัยนี้สามารถรักษาอารมณ์ไว้ได้ดีพอสมควร คือ ไม่โกรธง่ายหายเร็วนัก เวลาโกรธจะหาทางออกโดยใช้เสียง ไม่มีพฤติกรรมแบบต่อสู้หรือวางแผน แค้นเจิบ ๆ แต่ไม่ทำจริงหรือพูดร้ายพันกับสัตว์เลี้ยง และระมัดระวังไม่ทำให้ผู้อื่นกระทบกระเทือนใจ สิ่งที่เด็กวัยนี้กลัวที่สุดคือ การไม่เป็นที่ยอมรับของกลุ่ม ชอบการยกย่อง แต่ไม่ชอบเปรียบเทียบกับคนอื่น ต้องการความอบอุ่น มั่นคงในหมู่คณะและครอบครัว เปลี่ยนแปลงความรู้สึกเร็วและง่ายเช่น อยากรู้อยากเห็น อยากรู้อากาษาบ้านในช่วงเช้า อยากรู้ออนในตอนบ่าย เป็นต้น บางครั้งทำตัวเป็นผู้ใหญ่ แต่บางครั้งไม่กล้าหึงความ เป็นเด็ก เด็กวัยนี้มีการขัดแย้งกันทางด้านอารมณ์จนบางครั้งเกิดปัญหา ครอบครัวกับสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยสำคัญมาก พ่อแม่ควรเอาใจใส่คอยให้ความกระจางและมีขีดความสามารถเฉพาะตัว

เช่น เล่นกีฬาให้เก่ง เพื่อให้เป็นที่ชื่นชอบของกลุ่ม รับฟังความคิดเห็น ให้ความไว้วางใจและให้อิสระแก่เด็กที่จะทำอะไรได้ตามใจบ้าง เพื่อให้เด็กมีประสบการณ์ที่จะเลือกคิด ตัดสินใจถูกต้องขึ้น ส่วนความกลัวของวัยเด็กตอนต้นก็จะลดน้อยลง เปลี่ยนมาเป็นความกังวลใจ เช่น กังวลเกี่ยวกับรูปร่างของตนเอง อยากให้แข็งแรงสวยงาม กลัวอันตรายที่จะเกิดกับครอบครัวและตนเอง

ความต้องการของเด็กในวัยนี้มีมากขึ้น คือ ต้องการอาหารที่มีคุณค่าต่อร่างกาย ต้องการเล่นกีฬา ต้องการการพักผ่อนอย่างเพียงพอ ต้องการเป็นที่รับรองในความสามารถและการได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ต้องการความรักความอบอุ่นและความยกย่องจากผู้ใหญ่เพื่อนฝูงและครูอาจารย์ ต้องการเงิน เครื่องมือ เครื่องใช้ และหนังสือที่ช่วยให้ความคิดในการกระทำกิจกรรมริเริ่มสร้างสรรค์ หรือใช้กำลังโดยผู้ใหญ่ไม่บังคับ

พัฒนาการด้านคุณธรรมและจริยธรรม Kohlberg (1976) จัดพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กวัยนี้ในระดับก่อนกฎเกณฑ์ ซึ่งประพฤติตนได้ตามกฎเกณฑ์เพื่อให้ได้รางวัลและความพอใจ และเด็กวัยนี้กำลังจะพัฒนาไปสู่ระดับที่ 2 คือระดับตามกฎเกณฑ์ได้ตามลำดับ ถ้าได้รับปัจจัยส่งเสริมที่ดี เช่น การอบรมเลี้ยงดู เป็นต้น

พัฒนาการด้านบุคลิกภาพ Erikson (1963) จัดเด็กวัยนี้ในช่วงการพัฒนาความขยันขันแข็งและความรู้สึกด้อย เด็กจะมีความพยายามในการทำงาน และการแข่งขันเพื่อให้ได้ความสำเร็จ ซึ่งถ้าล้มเหลวทุกครั้งก็จะก่อให้เกิดปมด้อยและห้อยด้อย ผู้ปกครองจึงควรให้กำลังใจ ปลอดภัย เพื่อให้เด็กพัฒนามานานขั้นนี้ไปด้วยดี

3.3) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านสังคม

กลุ่มเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับเด็กวัยนี้ เด็กวัยนี้จะรู้สึกเป็นเจ้าของและชื่อสัตย์ต่อกลุ่ม มีพฤติกรรมเหมือนกลุ่มทั้งการแสดงออกทางกายวาจาและการแต่งกาย เด็กชายจะรักษาความสนใจที่มีต่อกลุ่มได้มากกว่าเด็กหญิง เด็กวัยนี้ต้องการเพื่อนมากและต้องการเพื่อนประเภทที่ไว้วางใจได้ มีอารมณ์คล้ายคลึงกัน ไม่ยอมอยู่คนเดียว ไม่ชอบเล่นกับวัตถุเหมือนเมื่อสมัยยังเด็ก ๆ อยู่ ชอบเล่นกับบุคคลเป็นกลุ่ม เด็กชายชอบเล่นใช้กำลังกล้ามเนื้อ และกีฬามีกฎเกณฑ์ ส่วนเด็กหญิงชอบเล่นกับเพื่อนสนิทเพียง 2-3 คน ในด้านความสัมพันธ์กับครอบครัวพบว่าเด็กชายไม่ค่อยใกล้ชิดกับพ่อ ส่วนเด็กหญิงจะใกล้ชิดพ่อมากกว่าเดิม และสามารถทำตัวเข้ากับพี่น้องได้ดีกว่า และเนื่องจากวัยนี้ เด็กหญิงมีความเจริญทางวุฒิภาวะได้เร็วกว่าเด็กชาย ทำให้เด็กหญิงเริ่มสนใจเด็กชายเร็วกว่า รู้จักแต่งตัวมากขึ้น และเอาใจใส่เรื่องราวของเด็กชาย แต่เด็กชาย

ยังไม่สนใจ ซึ่งทำให้เด็กคิดว่าตนมีการสังคมไม่ดีพอ จึงหวนมีผู้ใหญ่ควรให้ความกระจำแก่เด็กด้วย

3.4) ลักษณะพัฒนาการและความต้องการด้านสติปัญญา

เด็กเริ่มมีสติปัญญากว้างขวางขึ้นจึงมีความสามารถคิดและแก้ปัญหาได้มากขึ้น เริ่มสนใจอ่านหนังสือต่าง ๆ เพื่อที่จะพูดคุยกับเพื่อนฝูงได้ หรือจะร่วมอภิปราย มีความคิดริเริ่มที่จะทำสิ่งใหม่ ๆ ทำให้เด็กความมั่นคงและเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งช่วยสร้างบุคลิกภาพให้ดีขึ้นด้วยเด็กตอนปลายนี้ เด็กจะสนใจเรื่องที่เป็นจริง ธรรมชาติและการเดินทาง เด็กหญิงสนใจอ่านเรื่องประเภทรักเร็วกว่าเพศชาย เด็กเริ่มคิดและตัดสินใจเอง รู้จักรับผิดชอบ มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น รู้จักใช้เหตุผล มีความอยากรู้อยากเห็น เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้เร็ว สนใจทำกิจกรรมกลุ่มมากกว่าตามลำพัง ลักษณะเด่นทางสติปัญญาของเด็กวัยนี้ คือ มีความกระตือรือร้น รู้จักใช้เหตุผลและรับฟังความคิดของผู้อื่น มีการวางแผนการไว้ล่วงหน้า รักษาความลับได้และรักษาสัญญาที่ให้ไว้ มีจินตนาการสูง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถจะคิดจำและประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ทั้งในการเล่นและการเรียน ความสนใจทั้งเด็กชายและเด็กหญิงมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดคือเด็กชายสนใจวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ เด็กหญิงสนใจเรื่องการครัว ตัดเย็บ เพราะมีรากฐานจากการสนใจรูปร่างของตน ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายจะสนใจเลี้ยงสัตว์ ดุภาพยนตร์ เทียวไกล ๆ มีส่วนน้อยที่จะสนใจเรื่องของอาชีพ

1.4 การเรียนรู้ของเด็ก

การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์ต่างๆ ที่บุคคลได้รับ มีนักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้ศึกษาและค้นพบทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของเด็กดังนี้

Skinner (1968) ได้กล่าวถึง เรื่องของการให้การเสริมแรง โดยอธิบายว่า แรงเสริมเป็นตัวแปรสำคัญของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม พฤติกรรมใดได้รับแรงเสริม บุคคลก็จะกระทำต่อไป พฤติกรรมใดไม่ได้รับแรงเสริม ก็จะคงอยู่ไม่นาน การใช้การเสริมแรงจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการช่วยให้เด็กเรียนรู้ ที่จะกระทำหรือไม่กระทำอะไร

Piaget (1969) ได้อธิบายว่า การเรียนรู้เกิดจากการที่ผู้เรียนเป็นผู้ที่ริเริ่ม มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งเร้าหรือสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ลงมือกระทำให้เกิดขึ้น (Active) หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การเรียนโดยการกระทำนั่นเอง นอกจากนั้นยังเน้นความสำคัญของผู้เรียน ว่าผู้เรียนจะสามารถควบคุมกิจกรรมการเรียนรู้ของตนเองได้ (Self-Regulation) สามารถเป็นผู้ที่จะริเริ่มหรือลงมือกระทำ ดังนั้นการจัดสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้โดยการค้นพบ โดยให้โอกาสผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม และมีประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งควรเริ่มจากประสบการณ์ที่ผู้เรียนคุ้นเคย หรือประสบการณ์ที่ใกล้ตัว ไปหาประสบการณ์ที่ไกลตัว จึงเป็นวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กได้เป็นอย่างดี

Vygotsky (อ้างถึงใน ทิศนา ขมมณีและคณะ, 2535) เชื่อว่า การสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้เด็กขยายประสบการณ์การเรียนรู้ เพราะประสบการณ์หลายอย่างเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าปราศจากการสื่อสาร การสื่อสารช่วยให้เด็กขยายการเรียนรู้จากการที่จำกัดเฉพาะ จากการรับรู้ทางกาย ในสิ่งที่ป็นรูปธรรมในปัจจุบันไปสู่การเรียนรู้จากกระบวนการคิดในสิ่งที่ป็นนามธรรม และเป็นอดีตหรืออนาคต ในการสื่อสาร เด็กจะต้องคิดคำพูด ทำทาง ภาพและสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมาย ในขณะเดียวกัน เด็กก็ต้องแปลความหมายของคำพูด ทำทาง ภาพและสัญลักษณ์ของผู้อื่น ในขบวนการสื่อสารนี้เองที่เด็กได้กลั่นกรองความคิดของผู้อื่นเป็นความคิดของตนเอง

Bruner (1983) เชื่อว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้น ก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้ประมวลข้อมูลข่าวสารจากการที่มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์เลือกที่จะรับรู้ตามความสนใจ และการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ดีจากกระบวนการค้นพบ แนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของ Bruner มีดังนี้

1) การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วยตนเอง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ นอกจากจะเกิดขึ้นในตัวของผู้เรียนแล้ว ยังจะเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมด้วย

2) ผู้เรียนแต่ละคนมีประสบการณ์และพื้นฐานความรู้แตกต่างกัน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นจากการที่ผู้เรียนสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่พบใหม่กับประสบการณ์และมีความหมายใหม่

3) พัฒนาการทางเชาวน์ปัญญา จะเห็นได้ชัดจากการที่ผู้เรียนสามารถรับสิ่งเร้าที่ให้เลือกได้หลายอย่างพร้อม ๆ กัน

Bandura (1977) กล่าวว่า การเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและ สิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้งผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกัน พฤติกรรมของคนเราส่วนมาก เป็น การเรียนรู้โดยการสังเกต (Observational Learning) หรือการเลียนแบบจากตัวแบบ (Modeling) ซึ่ง ตัวแบบนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นตัวอย่างที่มีชีวิตเท่านั้น แต่อาจจะเป็นตัวแบบสัญลักษณ์ เช่น หนังสือหรือภาพก็ได้ นอกจากนั้น Bandura ยังกล่าวว่า คุณลักษณะของตัวแบบและผู้เรียนมีความ สำคัญเท่า ๆ กัน เนื่องจากการเรียนรู้พฤติกรรมสำคัญต่าง ๆ ทั้งที่เสริมสร้างสังคม และพฤติกรรม ที่เป็นภัยต่อสังคม ต่างก็เน้นความสำคัญของการเรียนรู้แบบการสังเกตหรือเลียนแบบจากตัวแบบ ซึ่งอาจจะเป็นได้ทั้งตัวบุคคลจริง ๆ เช่น ครู เพื่อน หรือจากภาพยนตร์ โทรทัศน์ การ์ตูน หรือจาก การอ่านหนังสือก็ได้ การเรียนรู้โดยการสังเกตประกอบด้วย 2 ชั้นคือ ชั้นการรับมาซึ่งการเรียนรู้ (Acquisition) และชั้นการกระทำหรือการแสดงออก (Performance) ชั้นการรับมาซึ่งการเรียนรู้เป็น กระบวนการทางปัญญาผู้เรียนสามารถควบคุมกิจกรรมการเรียนรู้ของตนเอง โดยการที่เข้าใจถึง ผลที่จะเกิดตามมาของพฤติกรรม (Consequences) ถ้าผลที่จะเกิดตามาคือรางวัล ผู้เรียนก็จะมี ความพอใจในพฤติกรรมของตนเอง แต่ถ้าผลที่ตามมาเป็นการลงโทษ ก็จะก่อให้เกิดความไม่พอใจ ทั้งความพอใจหรือไม่พอใจจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมาตรฐานของพฤติกรรมที่ผู้เรียนได้ตั้งไว้

Maslow (อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,2525) ได้ลำดับความ ต้องการของมนุษย์เป็น 5 ประเภท จากต่ำไปหาสูง และเป็น 2 กลุ่ม คือ

- 1) ความต้องการที่จะต้องได้รับการตอบสนอง ขาดไม่ได้ ซึ่งประกอบด้วยความต้องการทางสรีระ ความต้องการความปลอดภัย ความต้องการความรักและเป็นส่วนหนึ่งของหมู่ และความต้องการที่จะรู้จักว่าตนเองมีค่า
- 2) ความต้องการเพื่อพัฒนาตน คือ ความต้องการที่จะเจริญเติบโตหรือพัฒนาเต็มที่ ตามศักยภาพของตน ทั้งทางด้านทฤษฎีปัญญา ทักษะ และเจตคติ

Maslow กล่าวว่าก่อนที่มนุษย์เราจะมีความต้องการชั้นสูง ความต้องการชั้นต่ำ จะ ต้องสมปรารถนาเสียก่อน และมีความคิดพื้นฐานว่า แม้ว่ามนุษย์ทุกคนจะมีธรรมชาติภายใน เหมือนกัน แต่แต่ละคนจะมีลักษณะพิเศษ ธรรมชาติภายในของแต่ละบุคคลจะยังคงอยู่ในตัวไป ตลอด และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนยืนหยัดต่อสู้เพื่อการมีชีวิต และเพื่อการพัฒนาตนตามศักยภาพ ของแต่ละบุคคล การพัฒนาตนเองเป็นกระบวนการธรรมชาติ ซึ่งแต่ละบุคคลควรมีโอกาสจะตัดสินใจเลือกทางเดินของตนเอง การพัฒนาตนเองของแต่ละคนจะเป็นผลสำเร็จหรือล้มเหลว ขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงที่จะเสริมให้มีการพัฒนา และแรงที่จะต้านการพัฒนาตน แล้วแต่ว่าส่วน

ไหนจะมีมากกว่ากัน นอกจากนั้น คนเราทุกคนต้องอยู่ด้วยอุดมการณ์ ความหวัง และเป้าหมายของชีวิต และต้องต่อสู้ที่จะพัฒนาตนตามศักยภาพของตนทั้งทางด้านพุทธิปัญญา ทักษะ และเจตคติ จากความคิดพื้นฐานดังกล่าว การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่เด็ก จึงต้องคำนึงถึงความต้องการพื้นฐานของเด็ก เด็กควรได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนอย่างเพียงพอสำหรับตน การให้เด็กได้รับอิสรภาพและเสรีภาพในการเรียนรู้ การจัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ จะช่วยส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้ที่จะรู้จักตนเองตรงตามสภาพความเป็นจริง และได้พัฒนาศักยภาพของตนไปถึงขั้นสูงสุด

Carl Rogers (1969) ได้ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนว่าเป็นผู้ที่มีความโน้มเอียงตามธรรมชาติที่จะพัฒนาตนเองในทุก ๆ ด้าน เพื่อจะรักษาหรือครองไว้ซึ่งความเป็นตัวของตัวเอง และพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้น โดยกล่าวว่า การเรียนรู้จะเป็นไปได้ดีหากผู้เรียนได้อยู่ในสภาพการณ์และบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งได้แก่ บรรยากาศที่ผ่อนคลายเป็นอิสระ อบอุ่น ปลอดภัย ไม่น่ากลัว มีโอกาสที่จะริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเอง. สามารถนำทางการเรียนรู้ของตน โดยมีครูเป็นผู้ช่วยอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ และมีโอกาสได้เรียนรู้กระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสวงหาความรู้ต่อไป

Combs (1964) กล่าวว่า การที่จะเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งจำเป็นต้องเข้าใจการรับรู้ของบุคคลนั้น ความจริง (Fact) ของแต่ละบุคคลจะเป็นความจริงเฉพาะบุคคลนั้น ตามความเข้าใจของแต่ละบุคคล "ความจริง" ในสายตาของแต่ละบุคคล อาจจะแตกต่างกับ "ความจริง" ที่คนภายนอกหรือคนอื่นเข้าใจ ดังนั้นการที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ จึงต้องเริ่มจากการเข้าใจโลกที่ผู้เรียนรับรู้เสียก่อน แล้วจึงช่วยให้ผู้เรียนแต่ละคนได้พัฒนาความเป็นปัจเจกบุคคลของตน ช่วยให้ผู้เรียนมีความภูมิใจในตนเองว่าเป็นบุคคลพิเศษมีลักษณะเฉพาะตน ความเป็นเอกลักษณ์ และช่วยให้ผู้เรียนแต่ละคนได้พัฒนาตามศักยภาพของตนอย่างเต็มที่ โดยคำนึงถึงความรู้สึกรู้สึกของผู้เรียนซึ่งจะก่อให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้อันมีผลต่อการเรียนรู้อีก

Stiener (อ้างถึงใน ทิศนา แรมมณีและคณะ, 2535) เชื่อว่าคนเราควรมีความรู้ที่นอกเหนือจากความรู้ที่ได้รับจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัส ความรู้ดังกล่าวหมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการสร้างสรรค์จากภายในตัวผู้เรียน เขาแบ่งช่วงชีวิตมนุษย์เป็นช่วงละ 7 ปี แต่ละช่วงมีลักษณะการเรียนรู้จากประสาทสัมผัสและการสร้างสรรค์แตกต่างกัน ในช่วง 7 ปี แรก สิ่งแวดล้อม

มีอิทธิพลต่อเด็กมาก เด็กจะเรียนรู้จากประสาทสัมผัสเป็นส่วนใหญ่ ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่า ความโกรธ ความรัก ความเกลียดหรือความสนุกสนานเป็นสิ่งที่เด็กสัมผัสได้จากน้ำเสียง สัมผัส ท่าทาง แสงสว่าง ความมืด สี ความกลมกลืนและความขัดแย้ง สิ่งเหล่านี้จะมีอิทธิพลต่อเด็กไปตลอดชีวิต พ่อแม่และครูมีหน้าที่ทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี และจัดสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการเรียนแบบ เพราะการเรียนแบบเป็นความพยายามที่จะเข้าใจสิ่งรอบตัว เด็กควรมีโอกาสได้เรียนแบบในสิ่งที่มีคุณค่าและได้ค้นคว้าสร้างสรรค์ การเล่นสิ่งของจากธรรมชาติและการเล่นท่ามกลางธรรมชาติ ช่วยให้เด็กใช้เวลาพัฒนาการในช่วง 7 ปีแรก อย่างสมบูรณ์และมีพลังมากที่สุด การดึงพลังของเด็กจากการเล่นซึ่งเป็นกิจกรรมตามธรรมชาติที่ช่วยให้เด็กพัฒนาสติปัญญาจะทำให้เด็กขาดพลังในการพัฒนาในระดับที่สูงขึ้น

จากทฤษฎีต่าง ๆ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การเรียนรู้เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับคนหรือสิ่งแวดล้อมใน 2 ลักษณะคือ คนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อผู้เรียน และผู้เรียนมีอิทธิพลต่อคนหรือสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ใน 2 ลักษณะนี้ส่งผลร่วมกันต่อการเรียนรู้

1.5 หลักและวิธีส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก

ทิสนา แชมมณี และคณะ (2535) กล่าวว่า การที่เด็กจะมีการเจริญเติบโตอย่างเหมาะสม จำต้องได้รับการพัฒนาในทุกด้านอย่างครอบคลุม ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ คุณธรรม บุคลิกภาพ สังคม และสติปัญญา เนื่องจากพัฒนาการทุกด้านมีความสัมพันธ์กัน และส่งผลกระทบต่อกันและกัน การจำแนกพัฒนาการออกเป็น 4 ด้าน ทำเพื่อให้เห็นความชัดเจนขึ้น ดังนี้

1.5.1 หลักและวิธีส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย

- 1) การให้เด็กรับประทานอาหารที่สะอาดปลอดภัยจากเชื้อโรค มีปริมาณคุณค่า และรสชาติที่เหมาะสมจะช่วยให้เด็กเจริญเติบโตตามวัยอย่างเหมาะสม
- 2) การฝึกให้เด็กช่วยตนเองในการรับประทานอาหาร และมีสุขนิสัยที่ดีให้รับประทานเป็นเวลา เป็นที่ และมีมารยาทในการรับประทานอาหาร จะทำให้เด็กมีสุขภาพดี และมีระเบียบ

- 3) การฝึกให้เด็กตัดสินใจในการเลือกบริโภคอย่างฉลาด นอกจากจะมีผลดีต่อสุขภาพแล้วยังช่วยฝึกทักษะการคิดของเด็กได้ด้วย
- 4) การให้เด็กได้ใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ การมอง การฟัง การดม การชิม และการจับคลำสัมผัส จะช่วยให้ประสาทสัมผัสส่วนนั้น ๆ พัฒนา ตลอดจนช่วยกระตุ้นให้สมองมีการเจริญเติบโตได้ดีด้วย
- 5) การให้เด็กได้เล่นออกกำลังกายอย่างเพียงพอ มีโอกาสได้พัฒนาทั้งกล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็กเป็นสิ่งจำเป็นต่อการเจริญเติบโต
- 6) การให้เด็กมีกิจกรรมที่เคลื่อนไหว และกิจกรรมที่สงบอย่างสมดุลในแต่ละวันจะช่วยให้เด็กเจริญเติบโตอย่างสมดุลทั้งทางกายและใจ
- 7) การจัดที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มของใช้ และสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย และถูกสุขลักษณะ เป็นสิ่งจำเป็นต่อการเจริญเติบโตของเด็กทั้งทางกายและใจ
- 8) การกิน การเล่นออกกำลังกาย พักผ่อนนอนหลับอย่างพอเหมาะพอดี จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของเด็ก และเป็นการช่วยฝึกสุขนิสัยที่ดีให้กับเด็ก
- 9) การสังเกตความผิดปกติของเด็ก การขอคำปรึกษา เพื่อป้องกันหรือแก้ไขความผิดปกติของเด็กตั้งแต่แรกเริ่ม จะช่วยป้องกันไม่ให้เป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยากในภายหลัง
- 10) การพาเด็กไปรับบริการสุขภาพอนามัย รับภูมิคุ้มกันโรค และตรวจสุขภาพการเด็ก เป็นหน้าที่โดยตรงของพ่อ แม่ ผู้เลี้ยงดูเด็กที่พึงปฏิบัติเป็นระยะ ๆ อย่างต่อเนื่องตามกำหนด เพื่อช่วยให้ทราบอัตราการเจริญเติบโตของเด็กและสามารถให้ความช่วยเหลือแก้ไขได้ทันเวลาที่ เมื่อเด็กเกิดปัญหาสุขภาพ
- 11) การฝึกให้เด็กรู้จักป้องกันตนเองจากโรคภัยต่าง ๆ การให้การดูแลรักษาพยาบาลขั้นต้นแก่เด็กเมื่อเจ็บป่วยอย่างถูกวิธี ตั้งแต่เนิ่น ๆ รวมทั้งการป้องกันและดูแลเด็กให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุและสารพิษต่าง ๆ จะช่วยลดความเสี่ยงในการเกิดปัญหาสุขภาพแก่เด็กได้

1.5.2 หลักและวิธีส่งเสริมพัฒนาการด้านอารมณ์ คุณธรรมและบุคลิกภาพ

ด้านอารมณ์

- 1) การส่งเสริมให้เด็กเล่นอย่างอิสระและเหมาะสมกับวัยจะช่วยให้เด็กมีอารมณ์ร่าเริงแจ่มใสและเป็นมิตร

2) การส่งเสริมให้เด็กมีสุนทรียภาพ ราบรื่นในความงามและแสดงออกซึ่งสุนทรียภาพ จะช่วยพัฒนาเด็กให้เป็นผู้มีความละเอียดอ่อนเห็นคุณค่าของบุคคล และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว

3) เด็กมีความสามารถจำกัดในการควบคุมอารมณ์ การเลี้ยงดูไม่ให้เกิดความคับข้องใจต่าง ๆ การจัดสภาพแวดล้อมที่กันเด็กออกจากการทำลายสิ่งของ หรือทำร้ายบุคคลเมื่อโกรธ และการจัดโอกาสให้เด็กได้ระบายอารมณ์ในทางที่เหมาะสม จะช่วยให้เด็กพัฒนาความสามารถในการควบคุมอารมณ์ได้ดียิ่งขึ้น

4) ความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย เป็นพื้นฐานทางอารมณ์ที่สำคัญสำหรับเด็ก ในการพัฒนาตนเองในด้านอื่น ๆ การอบรมเลี้ยงดูเด็กด้วยความรักเอาใจใส่ ไม่ให้เด็กตกอยู่ในสภาพวิตกกังวลหรือหวาดกลัวอย่างรุนแรง จะช่วยสร้างความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัยให้แก่เด็ก

ด้านคุณธรรม

1) การทำตนเป็นแบบอย่างและนำไปเด็กปฏิบัติตาม องค์คุณ 3 ประการตามคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ เว้นชั่ว ทำดี และฝึกสติภาวนา เพื่อทำใจให้บริสุทธิ์ สามารถพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นในตัวเด็กได้ การเว้นชั่วได้แก่ การรักษาศีล 5 คือ ไม่ฆ่าสัตว์หรือทำร้ายผู้อื่น ไม่ลักทรัพย์ ไม่พูดปด ไม่แย่งชิงของรักของผู้อื่น และไม่ดื่มของมึนเมา การทำดีได้แก่ การมีคุณธรรมอันเป็นพื้นฐานทางจิตใจ ที่จะนำไปสู่การกระทำ การปลูกฝังคุณธรรม อบรมบ่มนิสัย ให้เด็กมีความคิดความเห็นที่ถูกต้อง จะนำเด็กไปสู่การกระทำที่ขอบรรณ คุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้แก่เด็กได้แก่ การมีวินัย มีสติ กตัญญู เมตตา อุดมคติ ซื่อสัตย์ ซื่อสัตย์ อดทน ไม่เห็นแก่ตัว

2) การให้เห็นแบบอย่างที่ดี การเป็นตัวแบบที่ดี และการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรต่อเด็ก เป็นวิธีการพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่เด็กได้ดี

3) การจัดสิ่งแวดล้อมทางจิตวิญญาณ ให้ส่งเสริมค่านิยมและคุณธรรมที่พึงประสงค์ เป็นวิถีทางธรรมชาติในชีวิตไทยที่สามารถปลูกฝังค่านิยม และช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้คุณธรรมต่าง

4) จริยธรรมของเด็กมีการพัฒนาเริ่มจากขั้นของการกระทำ เพื่อหลบหลีกการลงโทษ ไปสู่ขั้นของการกระทำเพื่อให้ได้รับรางวัล การเข้าใจธรรมชาติของเด็ก การมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอย่างเหมาะสม และส่งเสริมให้เด็กพัฒนาไปสู่ขั้นจริยธรรมที่สูงขึ้น จะสามารถช่วยให้เด็กมีพัฒนาการไปอย่างเหมาะสมกับวัย

5) การปลูกฝังคุณธรรมแก่เด็ก จำเป็นต้องคำนึงถึง อุปนิสัยและพื้นฐานของผู้เรียนและใช้กลวิธีการสอนที่หลากหลายผสมผสานกัน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

ด้านบุคลิกภาพ

1) พัฒนาการด้านบุคลิกภาพของเด็กเป็นไปตามลำดับชั้น เริ่มจากรับรู้ของการพัฒนาความไว้วางใจ ไปสู่ความมั่นใจในตนเองและความกล้าริเริ่ม กล้าคิด การให้ความรัก ความอบอุ่น และการดูแลเอาใจใส่ ตอบสนองความต้องการของเด็กอย่างเพียงพอและสม่ำเสมอ การส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้ที่จะทำอะไรได้เอง การส่งเสริมให้เด็กได้สำรวจตรวจสอบค้น ให้อิสระแก่เด็กในการคิด การทำสิ่งต่าง ๆ จะสามารถช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางบุคลิกภาพไปตามลำดับชั้นอย่างเหมาะสม

2) การให้เด็กเห็นแบบอย่างที่ดีเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากเด็กชอบเลียนแบบ

3) การดูแลป้องกัน ไม่ให้เด็กหวาดกลัว หรือได้รับความสะเทือนใจอย่างรุนแรง ช่วยป้องกันไม่ให้เกิดการพัฒนาบุคลิกภาพที่ไม่เหมาะสม

4) การส่งเสริมให้เด็กมีความรู้สึกนึกคิดที่ดีเกี่ยวกับตนเอง เป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะช่วยให้เด็กมีพัฒนาการในทุก ๆ ด้าน อย่างเหมาะสม

5) การพัฒนาและส่งเสริมให้เด็กมีสมบัติผู้ดี อันประกอบด้วย ความเป็นผู้มีน้ำใจดี มีความรัก เมตตากรุณาต่อบุคคลอื่น รวมทั้งมีสัมมาคารวะ มีกิริยาวาจาเป็นที่รัก จะช่วยหล่อหลอมให้เด็กมีบุคลิกภาพที่ดี อันเป็นที่ชื่นชมในสังคม

6) การฝึกให้เด็กรู้จักยืดหยุ่น ประนีประนอม และปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างมีหลักการ เป็นคุณสมบัติที่ช่วยให้เด็กสามารถดำรงชีวิตกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

7) การฝึกให้เด็กรู้จักพึ่งตนเอง และมีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น จะช่วยทำให้เด็กมีความเชื่อมั่นและเห็นคุณค่าของตนเอง

1.5.3 หลักและวิธีส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคม

1) การแสดงความรัก ความห่วงใยเด็ก การดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด และการปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมกับลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันของเด็กแต่ละคน ช่วยให้เด็กมีสุขภาพจิตที่ดี เกิดความมั่นคงทางจิตใจ เรียนรู้ที่จะอยู่กับผู้อื่นได้ดี

2) การอบรมเลี้ยงดูในบรรยากาศของความสัมพันธ์อันดีญาติมิตร และสนับสนุนให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์อันดีญาติมิตร จะช่วยสร้างสรรคเด็กและสังคมที่มีความอบอุ่น เป็นมิตร เอื้อเฟื้อและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันเป็นสังคมที่พึงปรารถนา

3) การที่สมาชิกในครอบครัวและชุมชนมีความรัก ช่วยเหลือกัน และแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี จะช่วยให้เด็กเกิดทัศนคติที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุข

4) การสนับสนุนให้เด็กได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลต่าง ๆ ได้รับความรู้สึก และการกระทำของผู้อื่น การให้กำลังใจ การให้คำแนะนำช่วยเหลือที่สอดคล้องกับลักษณะธรรมชาติของเด็กในแต่ละช่วงอายุ จะช่วยให้พัฒนาการทางสังคมของเด็กเป็นไปได้อย่างราบรื่นขึ้น

5) เด็กมีพัฒนาการทางสังคมจากตัวเองเป็นศูนย์กลาง ไปสู่การให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น การให้โอกาสเด็กได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลต่าง ๆ ที่ละน้อย โดยเริ่มจากบุคคลใกล้ชิดไปสู่บุคคลไกลตัว จะช่วยให้เด็กพัฒนาไปได้อย่างขึ้น

6) การฝึกให้เด็กช่วยตัวเองเกี่ยวกับกิจวัตรประจำวัน และช่วยเหลือสมาชิกในครอบครัว เป็นการช่วยให้เด็กเรียนรู้บทบาทของตนเองและผู้อื่น รวมทั้งพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบและความร่วมมือกับบุคคลอื่น

7) การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และการปฏิบัติต่อเด็กอย่างมีเหตุผล สามารถช่วยพัฒนาพฤติกรรมทางสังคมของเด็กให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการ

8) การให้อิสระแก่เด็กในการเป็นตัวของตัวเอง และฝึกให้แสดงออกอย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ จะช่วยให้เด็กเรียนรู้ที่จะคงความสมดุลระหว่างเอกลักษณ์ของตนเองกับสังคม

9) การส่งเสริมให้เด็กเล่นและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน การใช้สิ่งของธรรมชาติรอบตัวในการเล่น การส่งเสริมการเล่นและการละเล่นของไทย จะช่วยให้เด็กเรียนรู้ทักษะทางสังคมที่จำเป็น รวมทั้งเห็นคุณค่าของธรรมชาติและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน

10) วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงออกถึงความเกื้อกูลระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน และชาวบ้านกับธรรมชาติ การสืบทอดคุณค่า และเปิดโอกาสให้เด็กได้ใกล้ชิดกับศิลปวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมพื้นบ้านอาทิเช่น ดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะ สถาปัตยกรรม ภาษา ตัวเลข และการแต่งกาย จะทำให้เด็กรู้ที่มาของตนเอง เกิดความภาคภูมิใจในตนเองและท้องถิ่น และพัฒนารากฐานที่มั่นคงสำหรับชีวิตและสังคมต่อไป

11) เด็กไทยควรได้รับการปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นไทยให้เห็นความสำคัญและคุณค่าของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เนื่องจากเป็นสถาบันที่เป็นความมั่นคงของชาติ และเพื่อดำรงความเป็นชาติไทยสืบต่อไป

12) การให้โอกาสเด็กได้เรียนรู้จากสื่อมวลชนภายใต้คำแนะนำที่เหมาะสมจากผู้ใหญ่และฝึกให้เด็กรู้จักคิดและตัดสินใจเลือกรับสิ่งต่าง ๆ อย่างฉลาด เป็นกระบวนการที่สำคัญสำหรับเด็กในการเรียนรู้ในสังคมแห่งข่าวสารและข้อมูล

13) การส่งเสริมให้เด็กเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อการดำรงชีวิต รู้จักรักษาสาธารณสมบัติ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ช่วยให้เด็กมีความรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม

1.5.4 หลักและวิธีส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา

1) เด็กทุกคนมีสภาวะด้านสติปัญญามาตั้งแต่กำเนิด การฝึกให้เด็กรู้จักระดมความรู้ สร้างความคิด และนำความคิดไปใช้ประโยชน์ รวมทั้งการให้การเสริมแรงแก่เด็ก และประเมินผลตลอดกระบวนการอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาสติปัญญาของเด็กที่มีมาแต่กำเนิด

2) เด็กแต่ละคนมีสภาวะด้านสติปัญญาแตกต่างกัน การเข้าใจความแตกต่าง มีความคาดหวังและปฏิบัติต่อเด็กอย่างเหมาะสมกับระดับพัฒนาการ และความสามารถของเด็กจะช่วยให้เด็กมีพัฒนาการไปอย่างเหมาะสมและราบรื่น

3) การจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ของเด็ก

4) ระยะ 6 ปีแรกของชีวิตเป็นระยะที่สมองมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว การได้รับอาหารที่ประโยชน์อย่างเพียงพอ การอยู่อย่างปลอดภัยจากสารพิษและการกระทบกระเทือนของสมอง การได้รับการกระตุ้นประสาทสัมผัสทั้ง 5 อย่างเพียงพอ จะช่วยให้สมองของเด็กมีการพัฒนาอย่างเหมาะสมตามวัย

5) เด็กมีธรรมชาติหรือความต้องการอยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากเข้าใจสิ่งต่างๆ รอบตัว และอยู่ในขั้นพัฒนาการการเรียนรู้โดยผ่านประสาทสัมผัสต่าง ๆ การส่งเสริมให้เด็กได้รับรู้สิ่งเร้าต่าง ๆ อย่างหลากหลาย การให้เด็กมีประสบการณ์ที่กว้างขวาง การให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลหลายวัยหลายระดับ การกระตุ้นและตอบสนองความสนใจของเด็ก การส่งเสริมความสนใจ

ของเด็ก จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้เลี้ยงดูพึงกระทำเพื่อช่วยพัฒนาความคิดความเข้าใจ และปรับขยาย โครงสร้างทางสติปัญญาของเด็ก

6) การฝึกฝนความคิดให้ถูกวิธี เป็นกระบวนการที่ควรฝึกฝนให้แก่เด็กตั้ง แต่แรกเริ่ม เพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ต่อไป

7) ความสามารถในการคิดและเข้าใจของเด็กมีจำกัด และมีการพัฒนาไป เรื่อย ๆ กระบวนการคิดของเด็กไม่เหมือนของผู้ใหญ่ การเข้าใจธรรมชาติของเด็ก มีความคาดหวัง และปฏิบัติต่อเด็กอย่างสอดคล้องกับระดับความสามารถของเด็ก จะช่วยให้ผู้ใหญ่และเด็กมีความ สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาความสามารถในการคิดของตนไปตามลำดับขั้น ได้อย่างราบรื่น

8) การให้โอกาสเด็กสำรวจตรวจสอบแสวงหาความรู้ ทดลอง และแสดง ความคิดของตนเองโดยไม่ถูกสกัดกั้น จะช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของตนเองได้

9) การจัดประสบการณ์ที่สอดคล้อง และท้าทายความสนใจและความ สามารถของเด็ก การให้โอกาสเด็กได้ใช้จินตนาการคิดฝันตามธรรมชาติ จะช่วยทำให้เด็กสามารถ พัฒนาความคิด สติปัญญาของตนขึ้นไปสู่ระดับที่สูงขึ้นได้

10) เด็กมีการเรียนรู้ภาษาตั้งแต่ยังเป็นทารก การมีปฏิสัมพันธ์กับเด็ก พูดคุยกับเด็กบ่อย ๆ รวมทั้งการเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้ภาษา จะช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทาง ภาษาได้อย่างเหมาะสม

11) การหัดให้เด็กสะสมความรู้ หัดจดจำ หัดใช้ความรู้ หัดคิดและหัดทำ ความเข้าใจเป็นกระบวนการตามหลักเหตุผลที่ควรฝึกฝนให้แก่ผู้เรียน เพราะเป็นเครื่องมือที่ สามารถนำไปใช้ในการแสวงหาความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ

12) กระบวนการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ 4 สามารถช่วยให้บุคคลเกิด ปัญญา หลุดพ้นจากภาวะทุกข์หรือปัญหา เด็กจึงควรได้รับการฝึกฝนกระบวนการแก้ปัญหาด้ กกล่าว เพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาในชีวิต

13) การฝึกให้เด็กช่วยเหลือตนเอง ตัดสินใจด้วยตนเอง ทำงานสำเร็จได้ ด้วยตนเอง เป็นการส่งเสริมพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็ก

14) การสนับสนุนให้เด็กเล่นและทำงานเป็นกลุ่ม และการให้คำแนะนำที่ เหมาะสมแก่เด็กสามารถช่วยสร้างเสริมพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กได้

15) นิทาน ปริศนาคำทาย การเล่นโดยใช้ภาษา เช่น คำคล้องจอง เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาสติปัญญาของเด็กได้ จึงควรส่งเสริมให้มีการนำสิ่งเหล่านี้มาใช้เพื่อเป็นสื่อในการพัฒนาเด็ก

16) เด็กจำเป็นต้องได้รับโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนทำ และตรวจสอบความสามารถของตนเองในการทำสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนโอกาสและเวลาในการฝึกทำสิ่งต่าง ๆ ที่เพิ่งเรียนรู้จนชำนาญ เพื่อเป็นพื้นฐานให้สามารถพัฒนาสติปัญญาของตน ไปสู่ขั้นที่สูงขึ้นได้

17) เด็กที่ขาดลักษณะสนใจใฝ่รู้ตามธรรมชาติเช่นเด็กทั่วไป จำเป็นต้องได้รับการกระตุ้นพัฒนาการเพื่อให้สามารถสนใจสิ่งรอบตัวและเรียนรู้ไปตามขั้นตอนของพัฒนาการทางสติปัญญา

2. แนวคิดเกี่ยวกับรายการโทรทัศน์

2.1 ประเภทของรายการโทรทัศน์

2.1.1 รายการโทรทัศน์ จำแนกตามความมุ่งหมายของการออกรายการ ว่าเน้นหนักในทางใดมาก แบ่งออกเป็น 3 ประเภท (รวมศักดิ์ แก้วปลั่ง และอนันต์ธนา ชังกินันท์, 2530) คือ

1) โทรทัศน์เพื่อธุรกิจการค้า (Commercial Television-C.T.V.) โทรทัศน์ประเภทนี้มุ่งทางด้านธุรกิจและการโฆษณากิจการและสินค้าเป็นส่วนใหญ่ มุ่งต่อผู้ชม คือประชาชนโดยทั่วไปทุกระดับชั้น ลักษณะของรายการส่วนมากเป็นประเภทบันเทิงสลับโฆษณานอกนั้นเป็นรายการข่าวสารความรู้ ศิลปวัฒนธรรมบ้างเล็กน้อย

2) โทรทัศน์เพื่อการศึกษา (Educational Television-ETV.) โทรทัศน์เพื่อการศึกษา มีความหมายกว้าง ลักษณะของรายการทุกชนิดที่จัดขึ้น มุ่งหมายที่จะเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์แก่ผู้ชมทั่วไปทุกระดับ โดยไม่มีการทดสอบความรู้หรือประกาศนียบัตร หรือปริญญาบัตรแก่ผู้ชม มีรายการต่าง ๆ เช่น ข่าวสาร ความรู้ทางด้านต่าง ๆ เช่น ศิลปวัฒนธรรม สังคมวิทยา จิตวิทยา กฎหมาย การพัฒนาประเทศ ส่งเสริมแนะนำความรู้ในด้านเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ในบางครั้งอาจจัดบทเรียนเฉพาะแก่ผู้ชมบางประเภท หรือบางอาชีพด้วย

3) โทรทัศน์เพื่อการสอน (Instructional Television-ITV.) ลักษณะของรายการเป็นการสอนบทเรียน เป็นรายวิชาในห้องเรียนโดยตรง เนื้อหาอาจตรงตามหลักสูตรมากที่สุด มุ่งหมายแก่ผู้ดูรายการเฉพาะหมู่หรือระดับใดระดับหนึ่งโดยเฉพาะ ทั้งในโรงเรียนหรือนอกโรงเรียน

การเรียนการสอนมีลักษณะคล้ายในห้องเรียนที่มีครูสอนจริง ๆ ในต่างประเทศให้สิทธินักเรียนที่ชมรายการสอนเพื่อรับประกาศนียบัตร หรือปริญญาบัตรด้วย (ETV. ในประเทศอังกฤษมีความหมายเหมือนกับ ITV. ในอเมริกา)

2.1.2 รายการโทรทัศน์ จำแนกตามบทบาทของโทรทัศน์ มี 5 ประเภท (ชัยยงค์ พรหมวงศ์ และนิคม ทาแดง, 2534) คือ

1) รายการข่าวสาร เป็นรายการที่เสนอเหตุการณ์อย่างตรงไปตรงมา ตามที่เกิดขึ้นจริง เพื่อให้ผู้ชมได้ทราบข่าวความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ทั้งที่เป็นข่าวสดที่เพิ่งเกิดขึ้น หรือข่าวแห้งที่ได้เคยเสนอไปแล้วแต่นำมาเสนอเพิ่มเติมเป็นชุด เพื่อให้ทราบถึงความเป็นไป

2) รายการความรู้และการศึกษา เป็นรายการที่มุ่งให้ผู้ชมได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น สารคดีน่าเที่ยว การทำอาหาร การเลี้ยงไก่ เป็นต้น รวมทั้งรายการเพื่อการสอนเนื้อหาสาระที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษา เช่น รายการเพื่อการศึกษารองมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

3) รายการโน้มน้าวและจูงใจ เป็นรายการที่มุ่งเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมของผู้ชมให้เห็นด้วย ให้คล้อยตาม หรือให้รู้สึกชอบ ไม่ชอบประเด็นใดประเด็นหนึ่ง มักอยู่ในรูปของรายการวิจารณ์ข่าว วิเคราะห์ข่าว ที่จัดเป็นบทความ หรือการอภิปรายให้เห็นข้อดีของเรื่องหนึ่งและข้อเสียของอีกเรื่องหนึ่ง เป็นต้น

4) รายการบันเทิง เป็นรายการที่มุ่งให้เกิดความเพลิดเพลินสนุกสนาน ทำลายหรือลดความเครียด อาจเป็นรายการบันเทิงที่มีสาระสูงเช่น รายการสารคดีบางเรื่องเกี่ยวกับชีวิตสัตว์ ซึ่งผู้ชมจะได้รับความรู้และความเพลิดเพลินกับภาพและเรื่องราวที่เสนอ หรืออาจเป็นรายการบันเทิงที่มีสาระไม่มาก แต่มุ่งให้เป็นเพศฆาตความเครียด และความกังวลใจต่าง ๆ

5) รายการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เป็นรายการที่มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้ชมคล้อยตาม คุณภาพและความดีของผลิตภัณฑ์ และบริการที่โฆษณา และมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหน่วยงานที่กำลังประชาสัมพันธ์ รายการโฆษณากับรายการประชาสัมพันธ์แตกต่างกัน ในขณะที่รายการโฆษณาจะโน้มน้าวใจให้ผู้ชมชอบสิ่งที่โฆษณา รายการประชาสัมพันธ์จะมุ่งสร้างความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นระหว่างผู้ชมและหน่วยงานที่ขายผลิตภัณฑ์และบริการ แม้หน่วยงานราชการมีผลิตภัณฑ์จะต้องขาย คือ บริการที่ต้องให้แก่ประชาชน และมุ่งสร้างความนิยมให้เกิดขึ้น

2.1.3 รายการโทรทัศน์ จำแนกตามผู้ชม มี 4 ประเภท (จำนง รัชสิกุล, 2531) คือ

- 1) รายการเด็ก เป็นรายการที่มุ่งให้สาระความรู้และความเพลิดเพลินแก่เด็กในวัยต่าง ๆ
- 2) รายการวัยรุ่น เป็นรายการสำหรับหนุ่มสาว ซึ่งมักเป็นเรื่องความรัก การปรับตัว และการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเลี้ยวของการเปลี่ยนแปลงจากเด็กไปสู่ผู้ใหญ่
- 3) รายการสตรีหรือแม่บ้าน เป็นรายการที่มุ่งให้ความรู้และความบันเทิงแก่แม่บ้าน เช่น เสนอวิธีเลี้ยงลูกอ่อน วิธีทำอาหาร และละครโทรทัศน์ประเภทละครชีวิตที่มีความยาวต่อเนื่องที่เสนอเป็นตอน ๆ
- 4) รายการอาชีพ เป็นรายการที่เสนอสาระความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพหรืออาชีพต่าง ๆ แก่ผู้ชม เช่น รายการเพื่อเกษตรกร รายการเพื่อนักธุรกิจ เป็นต้น

2.2 รูปแบบรายการโทรทัศน์

รูปแบบ (Format) หมายถึง วิธีการและลีลาการเสนอเนื้อหาสาระและสิ่งที่อยู่ในรายการโทรทัศน์ ซึ่งชัยยงค์ พรหมวงศ์ และนิคม ทาแดง (2534) ได้แบ่งรูปแบบที่ใช้กันมากเป็น 12 รูปแบบ ได้แก่

- 1) รูปแบบพูดคนเดียว หรือพูดเดี่ยว (Monologue) เป็นรายการที่มีผู้มาปรากฏตัวพูดคุยกับผู้ชมเพียง 1 คน ส่วนมากจะมีภาพประกอบเพื่อมิให้เห็นหน้าผู้พูดตลอดเวลา รูปแบบการพูดคนเดียวจะน่าสนใจเมื่อผู้ดำเนินรายการมีความรู้และมีความสามารถในการพูด และเสนอเนื้อหาสาระ และต้องมีภาพหรือภาพยนตร์ประกอบ
- 2) รูปแบบสนทนา (Dialogue) เป็นรายการโทรทัศน์ที่มีคนมาพูดคุยกัน 2 คน ทั้ง 2 คน มีผู้ถามและคู่สนทนา แสดงความคิดเห็น ประเด็นที่น่าเสนอ ทั้งคู่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ การสนทนาอาจจะมีคน 2-3 คน
- 3) รูปแบบอภิปราย (Discussion) เป็นรายการโทรทัศน์ที่มีผู้ดำเนินการอภิปราย 1 คน ป้อนประเด็นหรือคำถามให้ผู้ร่วมอภิปรายตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แต่ไม่ควรเกิน 4 คน โดยผู้อภิปรายแต่ละคนจะแสดงความคิดเห็นของตนเองต่อประเด็นต่าง ๆ โดยอาจเสริมหรือแย้งคนที่พูดก่อนได้

4) รูปแบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นรายการโทรทัศน์ที่มีผู้สัมภาษณ์ และผู้ถูกสัมภาษณ์ คือวิทยากรมาสนทนากัน โดยให้ผู้ดำเนินรายการสัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าให้ฟัง ซึ่งมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการ หน่วยงาน หรือผลงานบางอย่าง รวมทั้งความเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาบ้านเมือง ผู้สัมภาษณ์ต้องเตรียมคำถามไว้เป็นชุด ๆ เพื่อให้สามารถยิงคำถามได้อย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งสามารถปรับคำถามให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของวิทยากรได้ รายการสัมภาษณ์อาจเป็นรายการสัมภาษณ์ขนาดยาว 30 นาที หรือเป็นสัมภาษณ์ช่วง ๆ ที่จะนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของรายการสารคดีหรือรายการพูดคนเดียวได้

5) รูปแบบเกมหรือการตอบปัญหา (Quiz Program) เป็นรายการที่จัดการแข่งขันระหว่างคนหรือกลุ่มของผู้ที่มาร่วมรายการด้วยการเล่นเกมหรือตอบปัญหา ฝ่ายชนะจะได้รับรางวัลใหญ่ ฝ่ายแพ้ก็จะได้รับรางวัลปลอบใจ

6) รูปแบบสารคดี (Documentary Program) เป็นรายการโทรทัศน์ที่เสนอเนื้อหาสาระด้วยภาพและเสียงบรรยายตลอดรายการโดยไม่มีพิธีกร ผู้ดำเนินรายการหรือผู้คนมาพูดคุย มี 2 ประเภท คือ สารคดีเต็มรูป และกึ่งสารคดีกึ่งพูดคนเดียว

6.1) รูปแบบสารคดีเต็มรูปจะดำเนินเรื่องด้วยภาพตลอด อาจมีการถามความเห็นของผู้เกี่ยวข้อง แต่สั้น ไม่เกิน 1 นาที อาจเสนอคนเดียวกันได้หลายครั้ง และในรายการเดียวอาจมีผู้ให้ความคิดเห็นได้หลายคน แต่รายการส่วนใหญ่จะเสนอภาพที่เป็นกระบวนการหรือเรื่องราวตามธรรมชาติโดยไม่มีผู้ดำเนินรายการ หรือ Host (เจ้าภาพในรายการ)

6.2) รูปแบบกึ่งสารคดีกึ่งพูดคนเดียว (Semi-Documentary) เป็นรายการโทรทัศน์ที่มีผู้ดำเนินรายการทำหน้าที่พูดคุยกับผู้ชม และให้เสียงบรรยายตลอดรายการ โดยมีผู้ดำเนินรายการ ปรากฏตัวตอนต้น ตอนกลางเท่าที่จำเป็น และตอนสรุปรายการ นอกนั้นเป็นภาพแสดงเรื่องราวหรือกระบวนการตามธรรมชาติ อาจมีตัวแทนไปสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องเข้ามาแทรกเพื่อเสริมความคิดเห็นได้ ผู้ดำเนินรายการอาจพูดในสตูดิโอ หรือพูดในสถานที่ถ่ายทำ เช่น ภาพยนตร์เกี่ยวกับธรรมชาติก็ไปพูดในป่าบริเวณที่มีสัตว์ประเภทนั้นอาศัยอยู่

รายการสารคดีเป็นรายการที่ให้ความรู้และการศึกษาได้ดีมาก เพราะเสนอเป็นภาพควบคู่กับเสียงเป็นส่วนใหญ่ แต่เสียเวลาในการเก็บภาพที่ดีและตรงกับความต้องการ จึงเป็นรายการที่ต้องใช้งบประมาณและเวลาสูงมาก

7) รูปแบบละคร รายการละคร (Drama) เป็นรายการที่เสนอเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการจำลองสถานการณ์เป็นละคร มีการกำหนดผู้แสดง จัดสร้างฉาก แต่งตัวและแต่งหน้าให้สมจริง

สมจริงและใช้เทคนิคการละครเพื่อเสนอเรื่องราวให้เหมือนจริงมากที่สุด ใช้ได้ทั้งรายการบันเทิงและรายการเพื่อการศึกษา

8) รูปแบบสารละคร (Docu-Drama) เป็นรายการที่ผสมผสานรูปแบบสารคดีเข้ากับรูปแบบละคร หรือการนำละครมาประกอบรายการที่เสนอสาระบางส่วนไม่ใช่เสนอเป็นละครทั้งรายการให้การศึกษา ความรู้ และแนวคิด ในเรื่องที่เสนอ เช่น ด้านนิติศาสตร์ สังคมวิทยา มนุษยวิทยา เป็นต้น ทั้งนี้จะต้องมีผู้ดำเนินรายการสรุปอธิบาย หรือขยายสาระที่ดูจากส่วนที่เป็นละครเสมอ

9) รูปแบบสาธิตและทดลอง รายการวิทยุโทรทัศน์แบบสาธิตและทดลองเป็นรายการที่เสนอวิธีทำอะไรสักอย่างหนึ่ง เพื่อให้ผู้ชมได้แนวทางที่จะนำไปใช้ทำจริง เช่น รายการปรุงอาหาร รายการสัตว์เลี้ยง รายการประดิษฐ์งานฝีมือต่าง ๆ เป็นต้น

10) รูปแบบเพลงและดนตรี รายการเพลงและดนตรีเป็นรายการที่เสนอการบรรเลงดนตรีและการใช้เพลงมี 3 แบบ คือ

10.1) แบบที่มีวงดนตรีและนักร้องมาแสดงในสตูดิโอ

10.2) แบบที่ให้นักร้องมาร้องในสตูดิโอควบคู่ไปกับเสียงดนตรีที่บันทึกเสียงไว้แล้ว

10.3) แบบที่ให้นักร้องและนักดนตรีมาเล่นและร้องในสตูดิโอ แต่ใช้เสียงที่ได้จากการเปิดเทป

11) รูปแบบนิตยสาร รูปแบบนี้มาจาก Magazine Program หมายถึง รายการโทรทัศน์ที่เสนอหลายประเด็น หลายรส และหลายรูปแบบในรายการเดียวกันโดยใส่ไว้เป็นชุด ๆ เช่น อาจเริ่มรายการด้วยเพลง ตามด้วยพิธีกรพูดคุยถึงเรื่องน่ารู้สักเรื่อง ตามด้วยการเล่นกล กลับไปฟังเพลง 1 เพลง สลับด้วยการสัมภาษณ์รัฐมนตรีเรื่องใดเรื่องหนึ่งประมาณ 5 นาที ตามด้วยละครเบาสมอง 1 เรื่อง เสริมด้วยเพลง 1 เพลง ฯลฯ เรียกว่าเป็นรายการที่มีความหลากหลายในรูปแบบสาระและวิธีการนำเสนอเช่นเดียวกับนิตยสารที่มีหลายเรื่องหลายรสในเล่มเดียวกัน

12) รูปแบบการถ่ายทอดสด รายการถ่ายทอดสด (Live Program) เป็นรายการที่ถ่ายทอดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เช่น กีฬา งานมหกรรมหรืองานพระราชพิธีต่าง ๆ รายการถ่ายทอดสดมักเริ่มรายการจาก ก่อนเริ่มพิธีหรือเหตุการณ์ โดยมีผู้บรรยายเหตุการณ์เสนอเรื่องราวต่างๆ เมื่อเริ่มเหตุการณ์แล้ว ก็เสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นตามลำดับก่อนหลังทั้งภาพและเสียง โดยมีผู้บรรยายคอยพูดเชื่อมเหตุการณ์ ให้ผู้ชมได้ทราบความเป็นไป โดยเฉพาะการเชื่อมในขณะที่ภาพปรากฏไม่มีเสียงออกมา เพื่อมิให้เกิดความเงิบขึ้นในโทรทัศน์

2.3 สภาพปัจจุบันของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และความเร็วในด้านการติดต่อสื่อสารมวลชน มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของทุก ๆ คน ซึ่งสื่อมวลชน หมายถึง ตัวนำข่าวสารไปสู่ผู้รับเป็นจำนวนมาก เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร วิทยุ และโทรทัศน์ เนื่องจากความแพร่หลายของสื่อมวลชน เด็กจึงให้ความสนใจต่อสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ เป็นอันมาก สื่อมวลชนจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็ก ถ้าเป็นอิทธิพลในทางบวก คือ การอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ของเด็ก ย่อมจะนำมาใช้เป็นสื่อเพื่อการศึกษาได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าสื่อมวลชนมีอิทธิพลในทางลบ คือ การเสนอสิ่งที่เป็นพิษภัยหรือตัวอย่างที่ไม่ดี ย่อมก่อให้เกิดผลเสียต่ออนาคตของเด็กได้ (จิววรรณ กินาวงศ์, 2533) นอกจากนั้น สุชา จันทน์เอม (2538) กล่าวว่าโทรทัศน์เป็นสิ่งที่ให้ความบันเทิงแก่เด็กที่แพร่หลายที่สุด เด็กมักจะมีรายการดูประจำอยู่หลายรายการ เนื่องจากโทรทัศน์เป็นสิ่งที่คล้าย ๆ กัน เด็กได้ฟังทั้งวิทยุและดูภาพยนตร์ไปในขณะเดียวกัน เด็กจึงใช้เวลาในการดูโทรทัศน์มากกว่าการเล่นชนิดอื่น ๆ

คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาอบรมเลี้ยงดูเด็ก (2535) ศึกษาพบว่าโทรทัศน์เป็นสื่อที่ทุกคนสามารถดูได้โดยไม่ต้องใช้สมาธิหรือจินตนาการ เด็กส่วนใหญ่จึงชอบและใช้เวลากับการชมรายการต่าง ๆ ได้เป็นเวลานาน สถานีโทรทัศน์ทุกช่องได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับการเสนอรายการสำหรับเด็กมากขึ้น เมื่อพิจารณาลักษณะขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับรายการเด็กที่นำเสนอทางโทรทัศน์แล้ว พบว่ามีสภาพปัจจุบัน ดังนี้

1) รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กในปัจจุบันมีทั้งรายการที่นำเข้าจากต่างประเทศและรายการที่ผลิตเองภายในประเทศ สำหรับรายการที่นำเข้าจากต่างประเทศนั้นส่วนใหญ่เป็นภาพยนตร์การ์ตูนจากญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา ซึ่งมักจะเป็นเรื่องที่มีการต่อสู้ประหัตประหารกัน แต่เป็นที่ชื่นชอบของเด็ก จนมีการลอกเลียนทำทางไปเล่นกันเอง บางเรื่องก็มีเนื้อหาของความรักและเรื่องเพศที่ไม่เหมาะสมกับเด็ก

2) รายการที่ผลิตเองภายในประเทศมีหลายรูปแบบ ได้แก่ รายการแข่งขันตอบปัญหา หรือเล่นเกมสำหรับเด็ก และรายการที่ชมได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เช่น ละคร เกมโชว์ ทอล์คโชว์ ซึ่งบางครั้งมีเนื้อหาสาระไม่เหมาะสมกับเด็ก เช่น รายการประเภทละครนั้น ส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก ความอิจฉาริษยา และการกลั่นแกล้งกัน ส่วนรายการทอล์คโชว์นั้น บางครั้งก็นำบุคคลที่มีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์มาออกรายการ เป็นต้น สำหรับรายการตอบปัญหาต่าง ๆ แม้ว่า

จะมีสาระดี แต่ส่วนใหญ่จะเป็นประโยชน์ต่อเด็กในเมืองหรือเด็กที่มีโอกาสทางการศึกษาคืออยู่แล้ว ส่วนรายการที่สนองความต้องการของเด็กชนบท หรือเด็กในภาวะยากลำบากกลุ่มต่าง ๆ ยังไม่ได้ได้รับความสนใจจากผู้ผลิตเท่าที่ควร

3) การขาดภาพรวมที่ชัดเจนทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาที่เด็กต้องการ รวมทั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทำให้ผู้ผลิตรายการเด็กขาดแนวทางในการผลิตที่ชัดเจน จึงผลิตไปตามความคิดเห็นของตนเอง นอกจากนี้ผู้ผลิตรายการเด็กส่วนหนึ่งยังประสบปัญหาในเรื่องช่วงเวลาของการนำเสนอและการหาผู้อุปถัมภ์รายการ ซึ่งหาได้ค่อนข้างยาก ผู้ผลิตรายการเด็กบางรายการจึงขาดทุนจนต้องเลิกผลิต แม้รายการนั้นจะเคยได้รับรางวัลดีเด่นก็ตาม ส่วนบางรายการก็ต้องเปลี่ยนแนวไปผลิตเพื่อกลุ่มเด็กในเมืองโดยเฉพาะเพื่อความอยู่รอดของรายการ

4) ช่วงเวลาที่สถานีโทรทัศน์จัดสรรให้แก่รายการเด็กนั้น บางช่วงเป็นเวลาที่เด็กบางกลุ่มไม่สามารถรับชมได้ เช่น ในช่วงตอนเย็นของวันจันทร์-ศุกร์ ซึ่งเป็นช่วงที่เด็กในกรุงเทพมหานครส่วนหนึ่ง ยังไม่ถึงบ้าน เพราะประสบปัญหาด้านการจราจร ส่วนเด็กในชนบทหรือเด็กที่มีฐานะยากจนนั้นมีโอกาสชมรายการต่าง ๆ ค่อนข้างน้อย เพราะไม่มีเครื่องรับโทรทัศน์ หรือระบบสาธารณูปโภคไม่เอื้ออำนวยให้

5) รัฐยังไม่มีมาตรการที่ชัดเจนในการส่งเสริมรายการเด็ก หรือมุ่งใจภาคธุรกิจเอกชนให้มาสนับสนุนรายการเด็กมากขึ้น นอกจากนี้กลไกในการตรวจสอบควบคุมรายการต่าง ๆ โดยเฉพาะคณะกรรมการบริหารวิทยุโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียง (กบว.) ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร โดยเฉพาะในด้านการกำหนดมาตรการและหลักเกณฑ์การตรวจสอบ ทำให้เกิดความสับสนแก่ผู้ผลิตรายการ

6) สถานีโทรทัศน์ส่วนใหญ่จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจ การนำเสนอรายการต่าง ๆ จึงมุ่งสนองความต้องการของผู้ชมส่วนใหญ่ เนื้อหาสาระของรายการต่าง ๆ จึงมีทั้งเหมาะสมและไม่เหมาะสมกับเด็ก มีเพียงบางรายการที่ประกาศให้ผู้ชมรู้ว่าไม่เหมาะสมกับเด็ก ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาเฉพาะรายการที่สถานีโทรทัศน์ต่าง ๆ ผลิตขึ้นเอง เช่น รายการข่าว จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันสถานีโทรทัศน์ได้พยายามจะเสนอข้อมูลข่าวสารเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ชมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม บางครั้งการเสนอข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ มิได้เป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริง แต่เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานของรัฐบาลหรือเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ นอกจากนี้ยังมีการเสนอข่าวที่มีลักษณะรุนแรง หรือมีเนื้อหาในเชิงสนับสนุนค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง และมีการเสนอข่าวโดยไม่คำนึงถึงสิทธิส่วนบุคคล

ซึ่งอาจทำให้เกิดความเสียหายแก่บุคคลหรือสังคม หรือมีผลต่อความรู้สึกนึกคิด ต่อการเรียนรู้และ
 เลียนแบบอย่างของเด็กและเยาวชนได้

7) ผู้ผลิตในปัจจุบันยังมิได้มีความรู้และทักษะในการสื่อสารกับเด็ก และมีได้
 ตระหนักในอิทธิพลของสื่อที่มีต่อเด็กเท่าที่ควร จึงทำให้เกิดรายการที่แม้จะมีความสร้างสรรค์ต่อ
 พัฒนาการของเด็ก แต่ด้วยรูปแบบการนำเสนอที่ไม่เหมาะสม จึงอาจปลูกฝังค่านิยมที่ไม่ดีให้กับ
 เด็ก เช่น รายการประเภทแข่งขันความสามารถในการแสดงออกของเด็ก อาจทำให้เด็กมี
 พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับวัย หรือมีความอยากได้สิ่งตอบแทนจากการแข่งขัน รายการประเภท
 ละครอาจทำให้เด็กมีค่านิยมในเรื่องวัตถุและอำนาจ รายการที่ผู้ผลิต รวมทั้งสถานีโทรทัศน์และ
 กบว. มิได้ตรวจสอบควบคุมอย่างรอบคอบ ทั้งในด้านสาระและภาษา อาจทำให้เด็กเลียนแบบ
 และอาจจำไปใช้ผิด ๆ เป็นต้น

8) ในสภาพเศรษฐกิจสังคมปัจจุบันที่พ่อแม่ ผู้ปกครอง ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน
 ไม่มีเวลาอยู่ดูแลลูกเท่าที่ควร เด็กจึงมีโอกาสชมรายการที่ดีและไม่ดีได้ตามต้องการ และในช่วง
 เวลาที่พ่อแม่ ผู้ปกครองชมรายการต่าง ๆ พร้อมกับลูกได้มักจะเลือกดูรายการที่ตนชอบโดยมิได้
 สนใจว่าจะเกิดผลต่อเด็กในเชิงพัฒนาหรือไม่ ดังนั้น ค่านิยมและวัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่ปรากฏใน
 รายการเหล่านั้นจึงส่งอิทธิพลไปสู่เด็กได้ โดยพ่อแม่และผู้ปกครองส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักและมีได้
 ชี้นะถึงเหตุผลและผลของสาระในรายการ เพื่อลดอิทธิพลทางลบลงบ้าง ส่วนการใช้สื่อโทรทัศน์
 เพื่อประโยชน์ในด้านการเรียนการสอนนั้น ปัจจุบันครูโดยทั่วไปก็ยังมิได้มีรายการโทรทัศน์มาใช้
 ประกอบการเรียนการสอน และมีได้ชี้แนะให้เด็กรู้จักเลือกชม และสามารถวิจารณ์รายการต่าง ๆ
 ได้อย่างรู้เท่าทัน ส่วนองค์กรที่ควรรับผิดชอบ เช่น องค์กรท้องถิ่น และองค์กรสาธารณประโยชน์ ก็มี
 ได้มีการกระทำให้สะท้อนถึงความตระหนักในอิทธิพลของสื่อมวลชนของเด็ก และมีได้มีบทบาทใน
 การกระตุ้นให้มีการผลิตรายการเพื่อเด็กในท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งช่วยกระตุ้นให้เกิดสื่อมวลชน
 ที่ดีเพื่อเด็กเท่าที่ควร

2.4 การสื่อสารกับการพัฒนาเด็ก

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ (2535) ศึกษาพบว่า เมื่อโทรทัศน์เริ่มแพร่หลายในสหรัฐ และ
 ยุโรป ในช่วงทศวรรษที่ 1940-1950 นักสื่อสารมวลชน นักการเมือง และนักวิชาการสื่อสารมวลชน
 ต่างเชื่อว่าสื่อสารมวลชนมีพลังในการโฆษณาชวนเชื่อ หรือมีอำนาจในการโน้มน้าวใจกลุ่มผู้รับ
 สารให้คล้อยตามโดยไม่มีการโต้แย้ง ความเชื่อนี้มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีสิ่งเร้าที่ว่า การเรียนรู้ของ

มนุษย์เกิดขึ้นจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า ในระยะนี้เองนักวิชาการสื่อสารมวลชนได้นำไปพัฒนาต่อเป็นทฤษฎีเข็มฉีดยา (Hypodermic needle theory) ซึ่งเชื่อว่า สื่อสารมวลชนมีอิทธิพลโดยตรงและทันทีต่อพฤติกรรมของกลุ่มผู้รับสาร ทางสังคมไทย มีการนำทฤษฎีเข็มฉีดยาไปใช้อย่างแพร่หลาย โดยเชื่อว่าวิทยุโทรทัศน์ และสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ มีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของเด็ก ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1960-1970 มีนักวิชาการแสดงความเห็นได้แย้งว่า ทฤษฎีเข็มฉีดยามีข้อจำกัดอย่างน้อย 2 ประการ คือ

1) ไม่ได้คำนึงถึงปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ที่อาจมีผลต่อพฤติกรรมของผู้รับสาร เช่น สถานะทางเศรษฐกิจ การอบรมเลี้ยงดูของครอบครัว และสภาพชุมชน พฤติกรรมการเลียนแบบของเด็กอาจจะไม่ได้เกิดจากการดูโทรทัศน์เพียงอย่างเดียว

2) ทฤษฎีเข็มฉีดยานี้ มุ่งไปสู่การหาความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างการรับสื่อกับการกำหนดพฤติกรรมเลียนแบบ จึงมีการวิจัยโดยทดลองให้เด็กดูสื่อและวัดผลทันที ว่ามีพฤติกรรมเลียนแบบอย่างไรบ้าง การวิจัยนี้จึงมองข้ามกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการสะสมประสบการณ์การเรียนรู้ ซึ่งเด็กได้รับจากสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม

จากข้อจำกัดดังกล่าว จึงมีการเสนอสมมติฐานใหม่ว่า อิทธิพลของสื่อสารมวลชน น่าจะอยู่ที่การปลูกฝังค่านิยมและความเชื่อแก่สมาชิกของสังคม (Cultivation theory) อิทธิพลในลักษณะนี้จึงเป็นอิทธิพลที่สะสมต่อเนื่องลึกซึ้ง และมีผลในระยะยาว

2.5 โทรทัศน์กับเด็ก

โทรทัศน์จัดว่าเป็นสื่อมวลชนที่แพร่กระจายอิทธิพลสู่ผู้ดูทุกทาง จากผลสำรวจของสถาบันวิจัยความเห็นสาธารณะ (Public Opinion Research Institute) ของ NHK เก็บข้อมูลจากมารดาของเด็กที่ดูโทรทัศน์พบว่า เด็กเริ่มเข้าใจเนื้อหาของรายการ และรู้จักเลียนแบบท่าทางจากรายการ ตั้งแต่อายุหนึ่งขวบ พออายุเข้าวัยสองขวบก็เริ่มหัดร้องเพลง หรือพูดตามสิ่งที่ได้เห็นได้ยินในโทรทัศน์ ในวัยสองขวบนี้พบว่า เวลาที่ใช้ในการดูโทรทัศน์ของเด็กจะนานถึงประมาณ 3 ชั่วโมงต่อวัน การวิจัยกับเด็กอายุสองขวบ ยังพบว่าเด็กในวัยนี้จะดูโทรทัศน์อย่างตั้งอกตั้งใจ ถ้าเป็นรายการสั้น ๆ ให้อ่านคำพูดง่าย ๆ และให้เสียงคนในกาบรรยาย เด็กจะพร้อมทำตามแบบทันทีถ้าผู้แสดงในโทรทัศน์พูดชักชวนและทำท่าปฏิบัติบางอย่างที่ไม่ยากนักเพื่อให้เด็กทำตาม มารดาของเด็กส่วนใหญ่เชื่อว่า โทรทัศน์มีคุณค่าในการเสริมสร้างความรู้ กระชับความสัมพันธ์กับเด็กอื่น ๆ ในวัยเดียวกัน และช่วยเพิ่มพูนความสามารถในการแสดงออกทางคำพูดของเด็ก ๆ

วิภา อุดมฉันทน์ (2538) กล่าวว่า โทรทัศน์เป็นสื่อที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อชีวิตมนุษย์ ในยุคปัจจุบัน โทรทัศน์ยิ่งแพร่หลาย และมีอิทธิพลมากเท่าใด ก็ยังมีผู้เป็นห่วงกังวลถึงผลกระทบที่ โทรทัศน์มีต่อสังคม โดยเฉพาะบทบาทของโทรทัศน์ต่อเด็ก เพราะเด็กติดโทรทัศน์มากกว่าผู้ใหญ่ ไม่ว่าจะรายการนั้นจะสร้างมาสำหรับเด็กหรือผู้ใหญ่ เด็ก ๆ ก็ดูได้ด้วยความสะดวกเพลิดเพลิน จากการสำรวจผลการรับชมทางโทรทัศน์พบว่า รายการสำหรับผู้ใหญ่ที่แพร่หลายที่สุดมีผู้รับชมสูงสุดไม่ถึง 40% แต่รายการสำหรับเด็กที่ดูใจเด็กจริง ๆ จะมีอัตราการดูถึงกว่า 70% ขึ้นไป

ตามสถิติเด็กใช้เวลาในการดูโทรทัศน์มากกว่ากิจกรรมทุกอย่าง ยกเว้นการนอน มีผู้คำนวณไว้ให้ดูว่าเด็กคนหนึ่งใช้เวลาในการดูโทรทัศน์ตั้งแต่จำความได้จนจบมหาวิทยาลัยเฉลี่ย ประมาณ 15,000 ชั่วโมง ขณะที่ใช้เวลาสำหรับการเรียนทั้งสิ้นเพียง 11,500 ชั่วโมงเท่านั้น การสำรวจทัศนคติเด็กในวัย 6-12 ปี ของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2525) พบว่า เด็กนักเรียนใช้เวลาว่างในการดูโทรทัศน์ 25.3% เล่น 23.1% อ่าน 18.4% ทำงานบ้าน 16.5% นำสังเกตว่าสัดส่วนของการดูโทรทัศน์มาเป็นอันดับหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่เด็กในวัยนี้น่าจะชอบเล่นมากกว่านั่งนิ่ง ๆ อยู่กับที่ แม้แต่เด็กในวัย 2-3 ขวบ ก็พบว่าใช้เวลาดูโทรทัศน์ถึงวันละ 1-2 ชั่วโมง เช่น ในประเทศญี่ปุ่น ขณะที่แม่ต้องสวดระฆังอยู่กับงานบ้านประจำวัน มักจะเปิดโทรทัศน์ทิ้งไว้เป็นที่เสียงให้ลูก เพื่อป้องกันไม่ให้เด็กชอน กวนใจแม่ จนกล่าวว่าเด็ก ๆ สมัยนี้โตขึ้นด้วยโทรทัศน์มากกว่าการเลี้ยงดูอบรมของพ่อแม่ นอกจากนั้นยังมีงานวิจัยพบว่า เฉพาะในกรุงเทพมหานคร เด็กกว่าร้อยละ 80 ดูโทรทัศน์ทุกวันวันละประมาณ 2 ชม. (สุกัญญา ตีรวนิช และนันทริกา คุ่มโพธิ์จันทร์, 2526) โดยเด็กในช่วงอายุ 10-12 ปีเป็นวัยที่มีการชมโทรทัศน์มากที่สุด และจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2532) พบว่า ประชากรในอายุ 11-19 ปี ชมโทรทัศน์เป็นประจำสูงที่สุด คือ ประมาณร้อยละ 86.3 ของประชากรในอายุเดียวกัน รองลงมาได้แก่ อายุ 6-10 ปี มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 83.4 จากสถิติดังกล่าวจะเห็นว่า กลุ่มผู้ชมโทรทัศน์ส่วนใหญ่ จะอยู่ในช่วงวัยเด็กและเยาวชนนั่นเอง

2.6 อิทธิพลของโทรทัศน์ต่อเด็ก

บำรุงสุข สีนอำไพ และคณะ (Bumroongsook Siha Umpai, et al., 1975) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของโทรทัศน์กับเด็กไทย พบว่า เด็กไทยที่มีอายุต่ำกว่า 9 ปี ดูโทรทัศน์อย่างน้อยวันละ 1 ชั่วโมง และเด็กที่มีอายุระหว่าง 10-21 ปี ดูโทรทัศน์วันละไม่ต่ำกว่า 3 ชั่วโมง โดยเฉพาะวันหยุดและวันสุดสัปดาห์ เด็กไทยดูโทรทัศน์เพื่อความบันเทิง เด็กชายและเด็กหญิงอายุ

ระหว่าง 7-10 ปี นิยมภาพยนตร์ไทย และภาพยนตร์การ์ตูนญี่ปุ่น เด็ก ๆ ชอบดูโทรทัศน์มากกว่า ฟังวิทยุ ดูภาพยนตร์ อ่านหนังสือ หรือเล่นกีฬาอื่น ๆ เด็กมีความรู้สึกว่ ถ้าไม่มีโทรทัศน์เขาจะเหงาและไม่มีความสุขเลย นอกจากนี้ยังพบว่า โทรทัศน์มีอิทธิพลต่อการติดต่อสัมพันธ์เป็นกลุ่ม คือในระหว่างดูโทรทัศน์เด็กจะพูดคุยกับคนอื่น ๆ ด้วย เช่น ในหมู่เพื่อนและสมาชิกในครอบครัว เด็กส่วนใหญ่จะมีทัศนคติที่ดีต่อเพื่อน ๆ ที่ดูโทรทัศน์ และมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อเพื่อนที่ไม่ได้ดูโทรทัศน์ เพราะเด็กเห็นว่าคนที่ดูโทรทัศน์เป็นคนร่าเริง เข้าสังคมได้ เป็นคนฉลาดมีความรู้และมีสถานะทางสังคมเทียบเท่ากับเขา เด็กจะดูและพูดคุยเรื่องราวที่ได้รับชมจากโทรทัศน์กับเพื่อน ๆ มากกว่าบิดามารดา เด็กจะไม่เอาแบบอย่างวีรบุรุษที่เขาชอบ เพราะเขาตระหนักดีว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโทรทัศน์ไม่สามารถเกิดขึ้นในชีวิตจริงได้

ัญจวน มีนประดิษฐ์ (2513) ศึกษาอิทธิพลของโทรทัศน์ที่มีต่อนักเรียน ระดับประถมศึกษาตอนปลาย ซึ่งมาจากครอบครัวที่มีฐานะต่างกัน พบว่า รายการที่นักเรียนชอบมากที่สุด คือ ภาพยนตร์บันเทิง นักเรียนจะดูโทรทัศน์วันละประมาณ 2 ชั่วโมง นักเรียนส่วนใหญ่เห็นว่า รายการโทรทัศน์ให้ความบันเทิงมากกว่าประโยชน์ด้านการศึกษา และอิทธิพลของโทรทัศน์มีต่อพฤติกรรมของนักเรียนมากที่สุด แต่โทรทัศน์ก็ไม่มีผลดีหรือเสียต่อการเรียนแต่อย่างใด

สมคิด ตลเชลิมศักดิ์ (2518) ศึกษาอิทธิพลของวิทยุโทรทัศน์ต่อพฤติกรรมของเด็กไทย พบว่า รายการโทรทัศน์ที่นักเรียนชายหญิงชอบดูมากที่สุด คือ รายการภาพยนตร์ รองลงมาคือ ละคร และรายการทนายปัญหา นักเรียนส่วนมากเห็นว่า โทรทัศน์มีประโยชน์ทำให้ได้ความรู้ และสนุกเพลิดเพลิน ส่วนโทษ ก็คือ ทำให้เสียเวลาในการดูหนังสือ แต่ก็ไม่ทำให้ผลการเรียนผิดปกติ

Wilbur Schramm (1964) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลของโทรทัศน์กับเด็กพบว่า เด็กอายุ 6 ขวบจนถึงเกรด 6 ซึ่งเป็นวัยที่เข้าสู่วัยรุ่น จะใช้เวลาในการชมโทรทัศน์อยู่ระหว่างสองถึงสองชั่วโมงครึ่งต่อวัน เด็กเกรด 5-8 จะชมประมาณวันละ 3 ชั่วโมง และเด็ก 2 ใน 3 ของสหรัฐอเมริกาชอบดูรายการที่จัดไว้สำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นรายการที่ส่งเสริมให้เด็กเกิดความเป็นนักเลง เรื่องมกมายในเรื่องหมอมผี ปิศาจ ซึ่งเป็นอันตรายในการทำลายรสนิยมและคุณค่าชีวิตของเด็ก

H.T. Himmelweit, A.N. Oppenheim, P. Vince (1969) ได้ศึกษาอิทธิพลของโทรทัศน์กับเด็ก พบว่า เด็กส่วนใหญ่ใช้เวลาว่างทั้งหมดไปด้วยการดูโทรทัศน์ โทรทัศน์จะให้ข่าวสาร ได้รับความสนใจ ปรับปรุงรสนิยมให้ดีขึ้น และให้ประสบการณ์แก่เด็กมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้เด็กสนใจการเรียนน้อยลง ตลอดจนมีอิทธิพลต่อสภาวะทางอารมณ์ของเด็ก โดยเฉพาะเด็กที่ขาดที่พึ่งทางใจ และขาดความมั่นคงในชีวิต นอกจากนี้ยังพบว่า โทรทัศน์ทำให้ความสนใจในการอ่านของเด็กวัยต่าง ๆ ลดลง แต่เมื่อโตขึ้น เด็กจะหันมาอ่านหนังสือเหมือนเดิม

Penelope Jenkins (1971) ได้ทำการศึกษากิจการอ่านและการดูโทรทัศน์ของเด็ก พบว่า เมื่อเด็กเริ่มต้นดูโทรทัศน์แล้วเด็กจะอ่านหนังสือน้อยลง แต่จะน้อยเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับบุคคล ลักษณะภูมิหลังทางบ้าน ระดับสติปัญญา และอายุที่แตกต่างกัน อิทธิพลของรายการโทรทัศน์ที่มีต่อการอ่านจะมีผลมากกับเด็กสติปัญญาปานกลาง แต่มีผลน้อยมากต่อเด็กฉลาด และเด็กจะใช้เวลาในการดูโทรทัศน์สัปดาห์ละ 12-24 ชั่วโมง เด็กอายุ 12-13 ปี ดูโทรทัศน์วันละ 3 ชั่วโมง

คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาและอบรมเลี้ยงดูเด็ก (2535) ได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยด้านสื่อมวลชน รวมทั้งข้อคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ผลกระทบจากอิทธิพลของสื่อมวลชน อาจก่อให้เกิดโทษ ซึ่งเป็นปัญหาต่อพัฒนาการด้านต่างๆของเด็กได้หลายประการ สรุปได้ดังนี้

1) ผลกระทบต่อสุขภาพของเด็ก

1.1) สมรรถภาพทางกาย เด็กที่ชอบดูโทรทัศน์หรือวีดิทัศน์มากเกินไปจนจะไม่ได้ออกกำลังกาย ไม่ได้รับอากาศบริสุทธิ์และแสงแดดเท่าควร อีกทั้งไม่ได้รับการพักผ่อนอย่างเพียงพอ หากใช้เวลากับสื่อดังกล่าวจนดึก และถ้าดูใกล้จนเกินไปจนสายตาอาจผิดปกติ เนื่องจากได้รับรังสีจากจอ

1.2) โภชนาการ การโฆษณาผลิตภัณฑ์ประเภทนมเด็กมีความถี่สูง และมีวิธีการนำเสนอที่ดึงดูดใจเด็ก แต่ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวส่วนใหญ่มีคุณค่าทางโภชนาการต่ำ หรือมีรสหวาน เมื่อเด็กรับประทานมากจนทำให้รับประทานอาหารหลักได้น้อยลง ร่างกายจะไม่ได้รับสารอาหารอย่างเพียงพอ บางคนเป็นโรคฟันผุ และเด็กบางคนจะติดนิสัยกินจุบจิบ ซึ่งอาจทำให้เป็นโรคอ้วน

2) ผลกระทบต่อพฤติกรรมของเด็ก

2.1) นิสัยเสี่ยงโชค รายการประเภทเกมโชว์ หรือการชิงโชคที่มีรางวัลมากมาย และการโฆษณาผลิตภัณฑ์ที่มีของแถมต่าง ๆ อาจโน้มน้าวใจเด็กให้ชอบการเสี่ยงโชค เพื่อให้ได้เงินและสิ่งของมาโดยง่าย

2.2) พฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรง รายการทางสถานีวิทยุโทรทัศน์หรือสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาแสดงให้เห็นความรุนแรง ความอาฆาตพยาบาท การแก้ไขปัญหโดยไม่ใช่สันติวิธี ฯลฯ อาจมีผลต่อพฤติกรรมของเด็ก และในบางกรณีอาจก่อให้เกิดอันตรายแก่ตัวเด็กเองได้

2.3) ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เด็กที่ใช้เวลากับวิทยุโทรทัศน์หรือสื่อประเภทอื่น ๆ มากจนไม่ได้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับผู้อื่นตามสมควร อาจมีปัญหาด้านพัฒนาการทางสังคม กล่าวคือไม่สามารถปรับตัวในสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่สามารถเล่น ได้ตอบ หรือทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม

3) ผลกระทบต่อการพัฒนาสติปัญญา

3.1) ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เด็กที่ใช้เวลากับสื่อประเภทใดประเภทหนึ่งมากเกินไป โดยเฉพาะวิทยุโทรทัศน์ จะขาดโอกาสที่จะได้รับประสบการณ์หรือสิ่งเร้าอื่น ๆ ซึ่งจะช่วยกระตุ้นให้เด็กเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเข้าใจตนเอง และสิ่งแวดล้อมรอบตัว

3.2) นิสัยการอ่าน วิทยุโทรทัศน์และวีดิทัศน์เป็นสื่อที่ดึงดูดความสนใจของเด็กได้มากและนาน เพราะเด็กได้ยินทั้งเสียงและได้เห็นภาพที่เคลื่อนไหว จึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการที่เด็กจะได้สัมผัสกับสื่อประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ เพราะสื่อสิ่งพิมพ์ที่ดีจะช่วยส่งเสริมทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้มาก

3.3) การคิดและการแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล สาระของรายการวิทยุโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ส่วนใหญ่ เน้นความบันเทิงและบางเรื่องมีเนื้อหาไม่เหมาะสมกับวัยของเด็ก เช่น มีสาระเกี่ยวกับโชคกลาง ไสยศาสตร์ การแก้ปัญหาด้วยอารมณ์ หรือความรุนแรง ฯลฯ ซึ่งหากเด็กได้ดูโดยไม่มีใครชี้แจงให้เข้าใจเหตุผล คุณ หรือโทษของสารจากรายการนั้น ๆ เด็กจะได้รับรู้เรื่องที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม อันอาจมีผลทำให้เด็กไม่สามารถคิดหรือใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ตามวัย

4) ผลกระทบด้านวัฒนธรรม ทักษะ และค่านิยม

4.1) การใช้ภาษา การใช้ภาษาไทยที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมของสื่อมวลชน อาจทำให้เด็กเลียนแบบ หรือจำไปใช้โดยไม่ทราบว่ามีผิด

4.2) การถ่ายทอดวัฒนธรรม รายการทางวิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง และสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีสาระส่งเสริมความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมไทยมีน้อยและเด็กไม่ค่อยสนใจ ส่วนรายการที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ หรือมีรูปแบบเนื้อหาเลียนแบบรายการต่างประเทศ ซึ่งมีระดับความนิยมเชิงตลาดสูงกลับเข้าถึงเด็กได้ ทำให้เด็กไทยมีโอกาสซึมซับและเลียนแบบวัฒนธรรมต่างชาติได้มาก ซึ่งบางอย่างไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตแบบไทย

4.3) ทักษะคิดและค่านิยม รายการทางวิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง และสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีระดับความนิยมในเชิงตลาดสูง มักมีเนื้อหาที่ตอกย้ำให้เด็กมีทัศนคติ และค่านิยมบางประการที่ไม่เหมาะสม เช่น มีลักษณะอำนาจนิยม หวังเพื่อ นิยมบริโภคลิงเลตติคประเภทเหล่า นูหรือให้คุณค่าของเงินมากกว่าคุณธรรมความดี ไม่ยอมรับความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ มองภาพพจน์ของสตรีไปในทางลบ เช่น เห็นเป็นวัตถุทางเพศ เป็นต้น

2.7 ลักษณะของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก

รายการทางโทรทัศน์สำหรับเด็ก หมายถึง รายการโทรทัศน์ที่จัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสำหรับให้เด็กดูและอาจครอบคลุมถึงเยาวชนด้วย มุ่งให้เด็กดูแล้วเข้าใจ ได้รับความสนุกสนาน บันเทิง ให้ความรู้อย่างกว้างขวาง มีการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมที่ดีงามให้สอดคล้องกับสังคม

วิภา อุดมจันทร์ (2538) กล่าวว่า เด็กไม่ใช่ผู้ใหญ่ที่ย่อส่วน เด็กมีวิวัฒนาการทางสมองและรับรู้เป็นขั้นตอนประสบการณ์ทางชีวิตก็ยังน้อย ความเข้าใจต่อโลกที่เป็นจริงจึงง่ายที่จะตกอยู่ใต้อิทธิพลของสิ่งที่ได้ดูจากโทรทัศน์ ดังนั้นรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก จึงควรมีลักษณะพิเศษต่างจากรายการทั่วไป ซึ่งควรจะมีการคำนึงถึงองค์ประกอบหลาย ๆ ด้าน เช่น พัฒนาการของเด็ก เนื้อหาของรายการ เป็นต้น

จุมพล รอดคำดี (2525) กล่าวไว้ว่า รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กเป็นรายการอะไรก็ได้ ที่มีลักษณะดังนี้

- 1) เด็กเป็นผู้แสดงนำ หรือเป็นหุ่น เป็นการ์ตูน
- 2) เป็นเรื่องราวหรือความรู้ที่คิดว่าเหมาะกับเด็ก
- 3) ชื่อรายการบอกว่าเป็นรายการเด็ก

รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กนั้น เป็นรายการที่มุ่งให้เด็กดูแล้วเข้าใจ สนุกสนาน และได้รับความรู้จากรายการนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นทั้งทางร่างกายหรือจิตใจ ดังนั้นจึงควรให้ทั้งการศึกษาและบันเทิง โดยจัดให้สัมพันธ์กับช่วงอายุของเด็ก เพื่อที่จะให้เด็กสนใจมากที่สุด ทั้งนี้เพราะบางครั้งสิ่งที่มีลักษณะใหม่ หรือทำท่ายอาจเหมาะสำหรับเด็กช่วงอายุหนึ่ง ขณะเดียวกันอาจเป็นเรื่องน่าเบื่อสำหรับเด็กอีกช่วงหนึ่งได้เช่นกัน (Comstock, 1982) เพื่อให้สอดคล้องกับเหตุผลดังกล่าว การจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก จึงควรคำนึงถึง การจัดเนื้อหาของรายการให้เหมาะสมกับช่วงอายุของเด็กด้วย

จุมพล รอดคำดี ยังกล่าวถึงเนื้อหาของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ที่เหมาะสมอาจจำแนกตามวัยของเด็กได้ดังนี้ คือ

1) เด็ก วัย 3 1/2-5 ขวบ จะชอบรายการที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกับสิ่งแวดล้อมที่เขาพบเห็นอยู่เป็นประจำ เนื้อเรื่องดำเนินไปอย่างง่าย ๆ ให้คุณให้โทษเห็นได้ชัด ไม่สลับซับซ้อนสังเกตได้จากภาพยนตร์การ์ตูนต่าง ๆ จะมีพระเอก ผู้ร้ายอยู่ 2 ตัว ตามล่ากันไปมา หรือไม่ก็เป็นรายการที่มีอภินิหารบ้างเล็กน้อย ในวัยนี้ช่างฝัน สามารถเล่นคนเดียวได้ ความเข้าใจในคำว่า "เพื่อน" ยังไม่เข้าใจซาบซึ้งนัก พอใจกับคำชม ไม่ชอบให้ใครติ

2) เด็ก วัย 6-9 ขวบ จะชอบรายการที่เกี่ยวกับธรรมชาติมากขึ้น จะสงสัยในธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ เนื้อเรื่องก็ยังเป็นไปอย่างง่าย ๆ แต่อาจจะเพิ่มหรือสอดแทรกความเป็นมาของธรรมชาติได้มากขึ้น เด็กในวัยนี้จะชอบให้มีการแสดง ชอบการยกยอให้กำลังใจ ชอบเรื่องอภินิหารและนิทานต่าง ๆ และการใช้กำลังเข้าต่อสู้กัน ไม่ชอบดูเรื่องยาวมาก ๆ

3) เด็ก วัย 10-12 ขวบ จะชอบรายการที่ใกล้เคียงกับชีวิตจริงมากขึ้น เริ่มสนใจการเข้าสังคม ต้องการเพื่อนมากกว่าพ่อแม่ในบางครั้ง เนื้อเรื่องควรมีเหตุผลมากขึ้น ชอบเรื่องราวผจญภัย ตื่นเต้น ลึกลับ การรักพวกพ้อง

นอกเหนือจากเนื้อหาของรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กแล้ว วิภา อุดมพันธ์ (2538) ยังพบว่า เวลาในรายการก็เป็นสิ่งจำเป็นด้วย เพราะความยาวของรายการ มีส่วนสัมพันธ์อย่างมากกับสมาธิ หรือระยะเวลาการรวมศูนย์ความสนใจโดยเฉพาะเด็ก เด็กที่มีเกณฑ์อายุต่างกันก็จะมึระยะเวลาการรวมศูนย์ความสนใจต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

จุมพล รอดคำดี (2525) กล่าวถึงเวลาที่เหมาะสมในการนำเสนอสำหรับรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กมีดังนี้

เด็กประถมต้น (ป.1-ป.4)	ความยาวของรายการควรเป็น 5-10 นาที
เด็กประถมปลาย (ป.5-ป.6)	ความยาวของรายการควรเป็น 12-14 นาที
เด็กมัธยมศึกษา	ความยาวของรายการควรเป็น 20-23 นาที

หากความยาวของรายการเกินกว่านี้ ความสนใจของเด็กจะลดลง และไม่เข้าใจในเนื้อหาได้โดยตลอด ซึ่งเด็กมักจะลืมเนื้อหาในตอนต้น

อรรถัย ศรีสันติสุข (2525) สรุปถึงสิ่งที่ต้องคำนึงในการจัดรายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก ดังนี้

- 1) ต้องกำหนดอายุกลุ่มเด็กที่เป็นกลุ่มเป้าหมายของรายการเสียก่อน เพื่อที่จะได้ปรับเนื้อหา ถ้อยคำและรายละเอียดต่าง ๆ ให้เหมาะสม
- 2) เนื้อหาควรง่ายและชัดเจน เพื่อให้เด็กเข้าใจและติดตามได้ แต่ต้องไม่ง่ายจนเด็กรู้สึกเบื่อ
- 3) ถ้อยคำและลีลาการพูด ควรให้เป็นแบบกันเองตามธรรมชาติ เข้าใจง่าย ให้เกิดอารมณ์คล้อยตาม
- 4) ไม่ใส่เนื้อหาจนหนักเกินไปเพราะเด็กอาจสับสนไม่เข้าใจและจะหมดความสนใจ
- 5) อย่าปลูกฝังสิ่งผิด ๆ ให้กับเด็ก แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อยเพราะเด็กจะจำ
- 6) ปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยม ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับเด็ก
- 7) ควรใช้เสียงประกอบเพื่อให้มาสนใจยิ่งขึ้น
- 8) ควรเปิดโอกาสให้เด็กเข้าร่วมรายการ เพื่อให้เด็กได้แสดงออก แต่ไม่ควรให้เด่นจนเกินคนอื่น ๆ เพราะอาจจะทำให้เด็กขาดความมั่นใจได้
- 9) ให้เด็กรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของรายการ
- 10) เตรียมอุปกรณ์การผลิตให้น่าสนใจ เพื่อดึงดูดความสนใจจากเด็ก

2.8 โทรทัศน์เพื่อการศึกษา

เนื่องจากโทรทัศน์เป็นสื่อที่สามารถเข้าถึงผู้ชมได้เป็นจำนวนมาก จึงได้มีผู้นำสื่อโทรทัศน์มาใช้ในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งทางการศึกษา ซึ่งมีการดำเนินการในหลายประเทศที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

2.8.1. โทรทัศน์เพื่อการศึกษาในประเทศอังกฤษ

Catherine (2517) เจ้าหน้าที่ผลิตรายการสำหรับเด็กของสถานีวิทยุโทรทัศน์ บี.บี.ซี. สรุปถึงโทรทัศน์เพื่อการศึกษาในประเทศอังกฤษ ดังนี้

ในประเทศอังกฤษมีเครือข่ายสถานีโทรทัศน์แห่งใหญ่ 2 แห่ง คือ BBC และ IBA

2.8.1.1. The BBC. (British Broadcasting Corporation) มีสถานีโทรทัศน์ในเครือข่าย 2 ช่อง คือ BBC1 และ BBC2 ดำเนินงานโดยใช้เงินทุนจากการจ่ายค่าธรรมเนียมลิขสิทธิ์จากเจ้าของโทรทัศน์ ปรากฏจากการควบคุมและการมีบทบาทจากรัฐบาล แต่มีความรับผิดชอบอย่างสูงในการนำเสนอรายการ ซึ่งรายการของสถานีโทรทัศน์ BBC นี้เป็นที่นิยมกว้างขวางไปทั่วโลก ทางสถานีได้ให้ความสำคัญในเรื่องโทรทัศน์เพื่อการศึกษาเป็นอย่างมาก ตามสถิติตลอดปี 1972 ช่อง BBC1 ออกอากาศรายการสำหรับเด็กถึง 383 ชั่วโมง ในขณะที่ช่อง BBC2 ออกอากาศ 101 ชั่วโมง

2.8.1.2. The IBA (Independent Broadcasting Authority) เป็นองค์กรเอกชน มีบริษัทโทรทัศน์แยกเป็นอิสระ 15 แห่งในแต่ละเมือง ดำเนินงานโดยใช้เงินทุนจากค่าโฆษณา ระหว่างออกอากาศรายการโทรทัศน์

เครือข่ายสถานีโทรทัศน์ทั้ง 2 แห่ง ผลิตรายการเป็นของตนเอง และให้ความสำคัญเกี่ยวกับการคัดเลือกรายการที่เกี่ยวกับเรื่องเพศและความรุนแรง อย่างไรก็ตามบริษัทโทรทัศน์ในเครือข่ายยังมีการซื้อภาพยนตร์มาจากต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย ซึ่งในที่นี้รวมถึงรายการ "Sesame Street" ด้วย แต่การนำเข้าก็ยังอยู่ในปริมาณที่จำกัด

นอกจากนั้นทั้ง BBC และ IBA ยังให้ความร่วมมือในการผลิตรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา โดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา คณะกรรมการบริหารโรงเรียน ครู เจ้าหน้าที่ทางการศึกษา และสหภาพ ในการพัฒนาเทคนิคทางการศึกษา ซึ่งรายการที่ผลิตได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากครูที่จะนำไปส่งเสริมเด็ก

ต้นฉบับไม่มีหน้านี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บริการมวลชนที่ยิ่งใหญ่ที่ชาวญี่ปุ่นได้ประโยชน์อย่างมาก เพราะ NHK ถือว่าการกระจายเสียงวิทยุและโทรทัศน์ เป็นบริการสาธารณะที่ประชาชนมีส่วนได้รับประโยชน์ เช่นเดียวกับบริการไฟฟ้าและประปา การที่มีความเป็นอิสระเสรีและงบประมาณมาก จึงทำให้ NHK มีความคล่องตัวในการดำเนินงาน และมีความรับผิดชอบต่อประเทศชาติและประชาชน

NHK มีหน้าที่หลักพอสรุปได้อยู่ 4 ประการ คือ

1. ให้ข่าวสาร การศึกษา วัฒนธรรม และความบันเทิงแก่ประชาชนในอันที่จะยกระดับทางวัฒนธรรม ความคิด และจิตใจของประชาชนทั้งชาติให้สูงยิ่งขึ้น
2. สร้างข่ายการกระจายเสียงทางวิทยุและโทรทัศน์ ให้มีขึ้นทั่วทั้งประเทศ และให้แต่ละท้องถิ่นดำเนินรายการของตนเองให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
3. ทำการวิจัยและตรวจสอบความเจริญก้าวหน้าและพัฒนาการของการกระจายเสียงวิทยุและโทรทัศน์ตลอดจนการรับสัญญาณ
4. ทำการกระจายเสียงไปยังผู้รับในต่างประเทศทั่วโลก แลกเปลี่ยนรายการและให้ความร่วมมือในทางเทคนิคด้วย

ภารกิจ NHK ทางการศึกษา จึงเป็นงานเด่นของ NHK โดยยึดหลักปฏิบัติตามมาตรฐานดังต่อไปนี้

1. มาตรฐานรายการเพื่อการศึกษาโดยทั่วไป ก็เพื่อที่จะให้ผู้รับเกิดความกระจำจรัส และเนื้อหาสาระของรายการจะต้องมีความเหมาะสมและมีคุณประโยชน์ ด้วยเหตุนี้เอง รายการจึงต้องเตรียมเป็นอย่างดี และดำเนินการกระจายเสียงโดยไม่หยุดยั้ง เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนมีความรู้
2. มาตรฐานสำหรับรายการของโรงเรียน ก็คือดำเนินการกระจายเสียงรายวิชาที่เหมาะสมสำหรับการกระจายเสียงวิทยุและโทรทัศน์ เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีทัศนคติในการศึกษาเล่าเรียน ในอันที่จะพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมทั้งปรับปรุงระเบียบวิธีสอนของครูด้วย
3. มาตรฐานสำหรับรายการของเด็ก จะต้องพิจารณาเป็นพิเศษ เพื่อจะได้เสริมสร้างสปิริต และปลูกฝังความรู้สึกที่ดีให้แก่เด็ก หลีกเลี่ยงรายการที่เด็กจะเลียนแบบในทางที่ไม่ดี หรืออาจจะตีความผิด หลีกเลี่ยงการแสดงออกที่ก่อให้เกิดความหวาดกลัว ตลอดจนการสร้างการถือชัศกลาง นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับรายการสำหรับเด็กพิการ เพราะญี่ปุ่นมีเด็กพิการอยู่ประมาณ 1,100,000 คน

4. มาตรฐานรายการทางวัฒนธรรม มุ่งที่จะยกระดับทางวัฒนธรรมโดยทั่วไป โดยมิได้มุ่งวัฒนธรรมชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งเท่านั้น แต่มุ่งส่งเสริมให้เกิดประโยชน์แก่สังคมและชุมชน ตลอดจนการให้เกิดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

ด้วยเหตุนี้เอง NHK จึงจัดรายการเพื่อการศึกษาาระดับต่าง ๆ ดังกล่าว ถ้าจะประมวลจำนวนชั่วโมงรายการทางการศึกษาและวัฒนธรรมของ NHK แล้ว ก็จะเห็นได้ว่า พ.ศ. 2515 รายการทางโทรทัศน์ช่องทั่วไปให้เวลาไว้ถึงสัปดาห์ละประมาณ 60 ชั่วโมง ส่วนช่องโทรทัศน์เพื่อการศึกษาประมาณ 126 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ คิดเป็นร้อยละได้ดังนี้

ช่องทั่วไป มีรายการวัฒนธรรมร้อยละ 36.4 รายการบันเทิงร้อยละ 22.2 รายการข่าวร้อยละ 31.8 และรายการเพื่อศึกษาร้อยละ 9.6

ช่องการศึกษา มีรายการเพื่อศึกษาร้อยละ 84.5 และรายการวัฒนธรรมร้อยละ 15.5

2.8.3. โทรทัศน์เพื่อการศึกษาในประเทศสหรัฐอเมริกา

David Steinberg (1993) สรุปเรื่องโทรทัศน์ให้การศึกษาแก่คนอเมริกันอย่างไร ดังนี้

สถานีโทรทัศน์เพื่อการค้าขนาดใหญ่ทั้ง 3 แห่งของอเมริกาคือ NBC CBS และ ABC เปิดสถานีตั้งแต่ย่านรุ่งจนถึงกลางดึกตลอดมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งสถานีในปลายทศวรรษที่ 1940 แม้ว่ารายการส่วนใหญ่จะมีคุณค่าในแง่บันเทิงเป็นหลัก แต่ก็ได้ให้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้ชมด้วยในรูปของรายการข่าว ซึ่งออกอากาศหลายเวลา โดยทั่วไปสถานีโทรทัศน์เพื่อการค้ามักถือว่ารายการเพื่อการศึกษาเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือปรัชญาการผลิตรายการของตน อนาคตสำหรับรายการเพื่อการศึกษา จึงดูมืดบอด จนกระทั่งเมื่อรัฐบาลสหรัฐตัดสินใจที่จะเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการกระจายเสียงในปี 1968 โดยรัฐสภามีมติให้จัดตั้งบรรษัทการกระจายเสียงมหาชน (Corporation for Public Broadcasting-CPB) ขึ้นในปีนั้น บรรษัทดังกล่าวเป็นบรรษัทเอกชนที่ไม่หวังผลกำไร แต่มีจุดมุ่งหมายที่จะกระตุ้นและส่งเสริมรายการโทรทัศน์ที่มีได้มีเป้าหมายเพื่อการค้ากำไรให้ก้าวหน้าขึ้น และนำรายการเหล่านั้นเผยแพร่แก่ประชาชน โดยทางสถานีวิทยุและโทรทัศน์มหาชน (Public radio and Public television)

ปี 1969 สถานีวิทยุและโทรทัศน์มหาชนกลุ่มหนึ่งได้ตั้งสถานีโทรทัศน์ PBS ขึ้น จนถึงปัจจุบันมีสถานีดังกล่าวทั่วประเทศมากกว่า 300 สถานี PBS เป็นแบบอย่างแก่สถานีอื่น ๆ ให้เห็นว่าโทรทัศน์อเมริกันสามารถให้การศึกษาแก่ประชาชน และที่สำคัญคือ แก่เยาวชนได้อย่างไร

สำหรับความสำเร็จของ PBS โดยตลอดมาก็คือ การผสมผสานรายการเพื่อการศึกษากับความบันเทิงเข้าด้วยกันอย่างชาญฉลาด ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้รายการของ PBS เป็นที่รู้จักกันดีในแทบทุกครัวเรือน

รายการโทรทัศน์สำหรับเด็กที่เป็นที่นิยมในประเทศสหรัฐอเมริกาและน่าสนใจมีดังนี้

1) รายการ Sesame Street มีเจ้านกสีเหลืองปากยาว (Big Bird) เป็นตัวเอกของรายการ ซึ่งเป็นรายการสำหรับเด็กก่อนวัยเรียนที่ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวด ผลิตโดย บริษัท Children's Television Workshop จนถึงปัจจุบันรายการนี้มีอายุย่างเข้าปีที่ 20 แล้ว แต่บริษัทผู้ผลิตยังคงยึดมั่นแนวนโยบายของตนที่จะให้รายการนี้เป็นผู้ช่วยเตรียมเด็กให้มีความพร้อมก่อนเข้าโรงเรียน ผู้ผลิตรายการคนหนึ่งกล่าวว่า หัวใจของ Sesame Street คือ พยายามที่จะช่วยเด็กเตรียมตัวเพื่อไปรับประสบการณ์จากโรงเรียน เมื่อครั้งที่รายการนี้ออกอากาศในระยะแรก มุ่งสอนอักขระต่าง ๆ ให้แก่เด็ก แต่ปัจจุบันแนวความคิดได้ขยายกว้างออกไปครอบคลุมเนื้อหาอื่น ๆ ที่อยู่นอกห้องเรียนด้วย โดยนัยยะที่อยู่ลึกลงไป รายการพูดกับเด็กไปจนถึงเรื่องการแข่งขันในหมู่เพื่อน เรื่องการตั้งครมร์ การแต่งงาน และความตายด้วย ที่เป็นเช่นนี้เพราะพบว่าความสนใจของเด็กมีขอบเขตกว้างไกลกว่าที่คิดไว้ นอกจากนั้น Sesame Street สอนให้เด็กสนุกและเห็นคุณค่าของการอ่านออกเสียงและการเขียนตัวหนังสือ แต่ระยะหลัง เป้าหมายของรายการได้พัฒนาขึ้นมาอีกเล็กน้อยเพื่อให้ทันกับหลักสูตรของเด็กแรกเรียนที่มีการเปลี่ยนแปลง ผลจากการค้นคว้าวิจัยอย่างกว้างขวางของทีมงานผู้ผลิต Sesame Street กำลังสอนทักษะก่อนการอ่านให้แก่เด็ก 3-5 ขวบด้วย เช่น บางตอนของรายการอาจสอนผู้ชมที่เป็นเด็กเล็กให้รู้จักเสียงและจดจำตัวอักษร ขณะที่ผู้ชมที่โตขึ้นอีกหน่อยก็ได้เรียนการอ่านคำและประโยค

Sesame Street เป็นรายการที่ได้รับความนิยมและมีประสิทธิผลดีมาก มีประเทศต่าง ๆ นำไปผลิตเป็นภาคภาษาต่างประเทศถึงกว่า 30 ภาษา

2) รายการ 3-2-1 Contact เป็นรายการโทรทัศน์อีกชุดหนึ่งของบริษัท Children's Television Workshop เป็นรายการวิทยาศาสตร์สำหรับเด็กอายุ 8-12 ขวบ ถ่ายทำจากสถานที่และเหตุการณ์จริง ใช้นักวิทยาศาสตร์เป็นผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และความบันเทิงต่าง ๆ ให้แก่เด็ก ทำให้เด็กรู้สึกว่าการศึกษาค้นคว้าเป็นเรื่องที่มีชีวิตชีวา น่าศึกษา

PBS และโทรทัศน์ยักษ์ใหญ่ 3 เครือข่ายของอเมริกาแพร่ภาพโดยไม่เรียกเก็บค่าบริการจากผู้ชม เพราะโทรทัศน์เครือข่ายทั้ง 3 แห่งมีรายได้จากค่าโฆษณาเป็นทุนดำเนินงาน ส่วน PBS ให้บริการฟรีได้ เพราะรัฐบาลท้องถิ่นให้เงินงบประมาณมาจุนเจือ เสริมด้วยเงินบริจาคจากภาคเอกชน และกองทุนของ CPB (Corporation for Public Broadcasting)

นอกเหนือจากโทรทัศน์ที่ให้บริการฟรีแล้ว อเมริกายังมีบริการเคเบิลทีวี ซึ่งผู้ชมจะต้องจ่ายค่าชมเป็นรายเดือนให้แก่บริษัทเคเบิลทีวีที่ได้รับสัมปทาน เพื่อซื้อสิทธิ์ชมรายการเคเบิลทีวีได้ประมาณ 30 สถานี เคเบิลทีวีช่วยให้คนอเมริกันมีโอกาสเลือกชมรายการเพื่อความบันเทิงได้กว้างขวางมากขึ้น และยังมีส่วนช่วยเพิ่มจำนวนรายการเพื่อการศึกษาให้มากขึ้นด้วย

สถานีรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาของเคเบิลทีวี ที่น่าสนใจมีดังนี้

1) Learning Channel ตั้งขึ้นในปี 1978 เป็นสถานีที่ให้บริการเพื่อการศึกษาอย่างแท้จริง เสนอรายการการศึกษาทั้งในระบบ และนอกระบบ สารสนเทศเพื่อธุรกิจและงานอาชีพ รายการเพื่อพัฒนาและเสริมสร้างความรู้แก่ตนเอง

2) Discovery Channel เป็นสถานีที่เน้นความบันเทิงมากกว่าความรู้ แต่มีจำนวนรายการในสถานีจะมีรายการสารคดี ฝูงนกยักษ์ และการท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ร่วมกับรายการข่าวที่เจาะลึกเบื้องหลังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นรายการที่ให้ความรู้ได้อย่างกว้างขวาง

3. แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์เนื้อหา เป็นวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์วิธีหนึ่ง ซึ่งเริ่มใช้ในวงการสื่อมวลชนก่อน เพื่อมุ่งศึกษาเนื้อหาของสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ นิตยสาร รายการวิทยุ หรือโทรทัศน์ ว่าแนวโน้มของเนื้อหานั้นเป็นอย่างไร

3.1 ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหา

Bernard Berelson (1971) ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเทคนิคการวิจัยอย่างหนึ่ง เพื่ออธิบายเนื้อหาสาระของการสื่อความหมายอย่างมีหลักเกณฑ์ มีระบบและสามารถอธิบายในเชิงปริมาณได้ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ Dorwin P. Carwright (1969) ที่สรุปการวิเคราะห์เนื้อหาและการลงรหัส (Content-Analysis and Coding) เป็นวิธีวิจัยสำหรับพรรณนาเกี่ยวกับพฤติกรรมที่มีความเป็นปรนัย เป็นระบบและสามารถวัดปริมาณเป็นตัวเลขได้

W.F. Clason (1971) ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาเพิ่มเติมว่า นอกจากจะ ใช้สำหรับการพรรณานี้อาอย่าง เป็นปรนัยเป็นระบบและแสดงปริมาณเป็นตัวเลขได้แล้ว ยังใช้ พรรณานี้อาที่ปรากฏอย่างชัดเจนด้วย

อุทุมพร จามรมาน (2526) ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ว่า เป็นเทคนิค ในการวิจัยที่ใช้บรรยายเนื้อหาที่สื่อความหมายกันได้อย่างมีระบบตีความเป็นตัวเลขได้ และมี ความเป็นปรนัย

สรรคร์วี คุราชีวะ (2525) สรุปความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเทคนิคในการวิจัยที่ไม่ใช่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ดัง เช่นการวิจัยแบบอื่น ๆ
- 2) การวิเคราะห์เนื้อหาต้องมีการสร้างเครื่องมือที่เชื่อถือได้ (Reliability) คือ เมื่อนำ เครื่องมือเหล่านั้นไปใช้ในสถานการณ์ต่างกัน หรือผู้วิเคราะห์ต่างกัน แต่ได้ข้อมูลแบบเดียวกัน จะ ได้ผลเช่นเดียวกัน และเครื่องมือนั้นไม่ว่าผู้ใดจะนำไปใช้ก็ได้ผลเช่นเดียวกัน
- 3) การวิเคราะห์เนื้อหา ควรมีการสรุปผลที่สามารถอธิบายความหมายของเนื้อหา ได้ทั้งในด้านปริมาณ (Quantitative) และในด้านคุณภาพ (Qualitative) อย่างมีความเที่ยงตรงตาม ธรรมชาติของสาร

จากความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาดังกล่าว สรุปได้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหา หมายถึง เทคนิควิธีวิจัยวิธีหนึ่ง ใช้สำหรับแยกแยะแจกแจงสาระหรือแนวคิดที่ปรากฏในเนื้อหา ของสารว่ามีแนวโน้มไปทางใด โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์เป็นเครื่องมือในการวิจัย มีระเบียบวิธี พรรณานี้อาที่ปรากฏชัดเจน เป็นปรนัย เป็นระบบ และแสดงปริมาณเป็นตัวเลขได้ด้วย

Olav R. Holsti (1969) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงวิเคราะห์เนื้อหามีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่

- 1) ความเป็นปรนัย หมายถึง ความกระชับรัดกุม มีขอบเขตที่แน่นอนของเกณฑ์ การวิเคราะห์ ผู้วิจัยแต่ละคนสามารถวิเคราะห์เนื้อหาประเภทเดียวกัน โดยใช้คำจำกัดความของ เกณฑ์การวิเคราะห์นั้น ๆ ซึ่งผลที่ได้ย่อมออกมาเหมือนกัน

2) ความเป็นระบบ หมายถึง การนำเกณฑ์การวิเคราะห์ที่สร้างขึ้นโดยมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหรือครอบคลุมปัญหาการวิจัยมาใช้วิเคราะห์เนื้อหาของข่าวสาร หรือเอกสารทั้งหมดโดยไม่เลือกจุดใดจุดหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงความมีอคติ

3) การแสดงปริมาณเป็นตัวเลขได้ หมายถึง การเสนอผลของการวิเคราะห์เป็นตัวเลข อาจจะใช้ค่าสถิติของการกระจายความถี่ อัตราความถี่ อัตราส่วนร้อยละ หรืออื่น ๆ เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน โดยอาศัยภาษาทางคณิตศาสตร์

4) ความชัดเจน หมายถึง การลงรหัสในตารางวิเคราะห์ เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีเนื้อหานั้น ๆ ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ตรงกับเกณฑ์การวิเคราะห์ที่กำหนดไว้

การวิเคราะห์เนื้อหานั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การกำหนดหน่วยที่ใช้ทำการวิเคราะห์ ซึ่ง Berelson (1971) กล่าวว่า มีหน่วยที่สำคัญ 5 หน่วยคือ การใช้คำ (word) สารหรือแนวคิด (theme) ตัวละคร (character) รายการ (items) และการวัดเนื้อที่และเวลา (space and time) ซึ่งการวิเคราะห์เนื้อหาสามารถใช้หน่วยการวิเคราะห์หลาย ๆ ประเภทรวมกันตามความเหมาะสม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการศึกษานั้น ๆ

3.2 ประโยชน์ของการวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์เนื้อหา สามารถใช้ประโยชน์ในการศึกษาแนวโน้มของเนื้อหา ไม่ว่าจะเป็นสาขาวิชาใดก็ตาม สามารถอธิบายถึงพัฒนาการของสาขาวิชาต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นขอบเขตและลักษณะของเนื้อหาในแต่ละช่วงเวลา และสามารถช่วยในการปรับปรุงเนื้อหาให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

3.3 วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา ต้องสร้างเกณฑ์ขึ้น ซึ่งเกณฑ์นี้คือตารางหรือแบบวิเคราะห์เนื้อหาที่ประกอบด้วยถ้อยคำในภาษาเป็นสำคัญ ถ้อยคำนี้อาจออกมาในรูปของคำ ข้อความ หัวข้อ หรือประโยค ซึ่งมีความหมาย ตรงกับเนื้อหาที่ต้องการวิเคราะห์ ในการสร้างเกณฑ์วิเคราะห์เนื้อหานั้น สิ่งสำคัญคือ การจำแนกประเภทของเนื้อหา ว่าต้องการข้อมูลชนิดใด เรื่องใด เพื่อทราบแนวโน้มทางใด

ส่วนการวัดปริมาณเนื้อหา ว่าปรากฏมากน้อยเพียงใดนั้น อาจใช้วิธีนับจำนวนครั้งของเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่ต้องการวิเคราะห์ ซึ่งตรงกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้แล้วสรุปผลการวิเคราะห์ออกมาในรูปของการบรรยายประกอบการเสนอเป็นตัวเลข เช่น คำร้อยละ เป็นต้น (Berelson, 1971)

ประกาศิตี สืบสนธิ์ (2530) กล่าวถึงวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา หลังจากที่ได้ทำความเข้าใจกับปัญหาการวิจัยที่ศึกษาแล้วพอสรุปเป็นขั้นตอนได้ดังนี้คือ

- 1) ศึกษาเนื้อหาของข่าวสารหรือเอกสารที่ต้องการวิเคราะห์อย่างละเอียด
- 2) กำหนดเนื้อหาของเกณฑ์การวิเคราะห์ ให้ครอบคลุมเนื้อหาของเรื่องที่ต้องการวิจัย
- 3) กำหนดคำจำกัดความตลอดจนขอบเขตที่ชัดเจนของเกณฑ์การวิเคราะห์
- 4) กำหนดหน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์
- 5) วิเคราะห์เนื้อหา โดยการเปรียบเทียบเนื้อหาของข่าวสารหรือเอกสาร ที่ต้องการวิเคราะห์ให้ตรงกับเนื้อหาของเกณฑ์การวิเคราะห์ที่กำหนดไว้ และลงรหัสเป็นร้อยละคะแนนแสดงความถี่ที่ปรากฏ เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดแล้วสรุปหลักการวิเคราะห์หรือมูล โดยอาศัยค่าสถิติที่ต้องการสื่อความหมาย

Berelson (1971) เสนอแนวคิดขั้นตอนของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ว่า จะต้องสร้างเกณฑ์ขึ้นมาในรูปตารางวิเคราะห์ที่ประกอบด้วย ถ้อยคำ ภาษา ที่มีความหมายตรงกับเนื้อหาหรือข้อความที่ต้องการวิเคราะห์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ อูทุมพร จามรمان (2531) ที่กล่าวว่า วิธีการวิเคราะห์เนื้อหามีอยู่ 2 ขั้นตอนคือ

ขั้นที่ 1 การแปลภาษาเป็นข้อมูล ซึ่งจะกระทำได้ต่อเมื่อผู้วิเคราะห์จับประเด็นที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาสาระให้ชัดเจน

ขั้นที่ 2 การแปลข้อมูลออกมาเป็นตัวเลข หลังจากการวิเคราะห์เนื้อหาออกเป็นส่วนย่อยแล้ว การแปลข้อมูลจากส่วนย่อยเป็นตัวเลข ซึ่งอาจแปลเป็นความถี่หรือค่าคะแนน

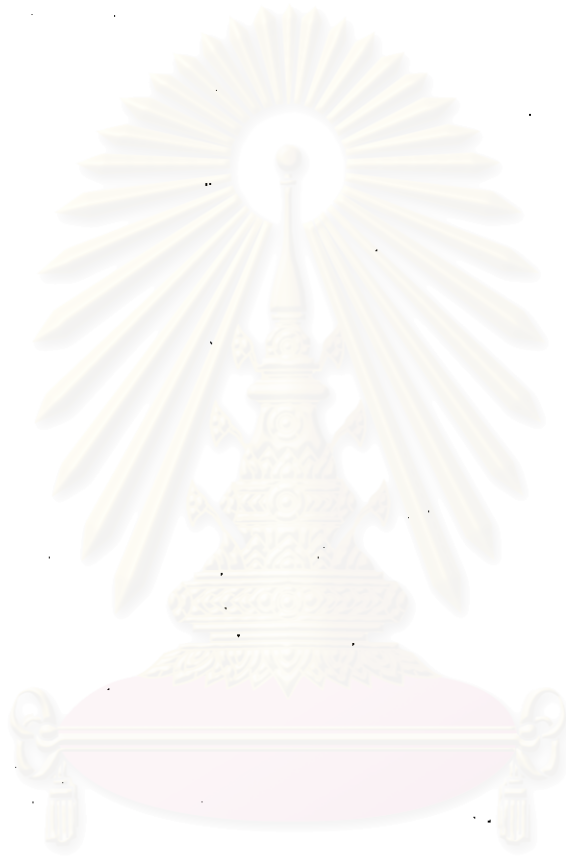
3.4 การวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์

สุพัตรา คุณากาญจน์ (2529) ทำการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาจริยธรรมในรายการโทรทัศน์ พบว่า รายการโทรทัศน์ทั้งหมดมีเนื้อหาด้านจริยธรรมทั้งทางบวกและทางลบ ซึ่งเนื้อหาที่เสนอมากที่สุดคือ เนื้อหาเกี่ยวกับความยึดมั่นในคุณธรรม รายการโทรทัศน์ที่เสนอเนื้อหาด้านจริยธรรมทั้งทางบวกและทางลบ สูงสุด คือ รายการละครและภาพยนตร์ รายการข่าวเสนอเนื้อหาด้านจริยธรรมทั้งทางบวกที่สุด เกี่ยวกับ ความรักชาติ และด้านลบมากที่สุดเกี่ยวกับ ความยึดมั่นในคุณธรรม รายการสารคดีส่วนใหญ่เสนอเนื้อหาจริยธรรมด้านบวก และเสนอมากที่สุดในเรื่องความรักชาติ รายการบันเทิงเสนอเนื้อหาด้านจริยธรรมทั้งทางบวกมากที่สุดเกี่ยวกับความมีสติปัญญา เนื้อหาจริยธรรมด้านลบ มากที่สุด เกี่ยวกับ ความยึดมั่นในคุณธรรม รายการละครและภาพยนตร์เสนอเนื้อหาด้านจริยธรรมทั้งทางบวกและทางลบ มากที่สุดเกี่ยวกับ ความยึดมั่นในคุณธรรม

พรชัย เหวงเดช (2531) ทำการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์เนื้อหาด้านจริยธรรมของภาพยนตร์การ์ตูนสำหรับเด็กที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า เนื้อหาด้านจริยธรรมทั้งทางบวกที่ปรากฏมากที่สุดในภาพยนตร์การ์ตูน มี 13 ด้าน คือ ความสามัคคี รองลงมา ได้แก่ ความกตัญญูต่อเวที ความประหยัด ตามลำดับ ส่วนเนื้อหาจริยธรรมด้านลบมากที่สุด เกี่ยวกับด้านความเมตตากรุณา รองลงมาได้แก่ ด้านความสามัคคี ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความมีเหตุผล ความขยันหมั่นเพียร ความกตัญญูต่อเวที ความประหยัด ตามลำดับ

นรากร ดิษยาน (2536) ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์เนื้อหารายการโทรทัศน์สำหรับเด็ก เพื่อศึกษารูปแบบวิธีการนำเสนอ และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของเด็ก โดยศึกษาเฉพาะรายการสำหรับเด็กที่ออกอากาศระหว่างเวลา 16.00-19.00 น. พบว่า มีรูปแบบรายการ 3 ประเภท คือ นิตยสารทางอากาศ 3 รายการ ข่าว 1 รายการ และเกมโชว์ 2 รายการ และมีวิธีการนำเสนอ 8 ลักษณะ คือ การสนทนา การบรรยาย การเล่านิทาน การตอบปัญหา การแสดงประกอบเพลง การสัมภาษณ์ การแสดงการปฏิบัติจริง และเกมโชว์ และรายการโทรทัศน์สำหรับเด็กที่ศึกษา นำเสนอเนื้อหาเน้นหนักพัฒนาการทางสติปัญญาสูงสุด รองลงมาได้แก่ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการด้านร่างกาย พัฒนาการทางอารมณ์และบุคลิกภาพ และพัฒนาการทางสังคม ตามลำดับ และยังพบว่า เนื้อหาที่นำเสนอเหมาะสมกับเด็กวัย 3 ปีครึ่ง ถึง 12 ปี

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยทั้งหมด เป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับ พัฒนาการของ
เด็ก รายการโทรทัศน์ และการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำมาใช้ในการสนับสนุน และเป็น
แนวทางสำหรับการวิเคราะห์เนื้อหาที่เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการของเด็กจากรายการโทรทัศน์
สำหรับเด็กได้ดียิ่งขึ้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย